

UDK 343.98

ISSN 1450-6637

TE M I D A

ČASOPIS O VIKTIMIZACIJI, LJUDSKIM PRAVIMA I RODU Br. 1, godina 24. Maj 2021.

Tema broja COVID-19: OBRASCI VIKTIMIZACIJE I PRAVA ŽRTAVA

Tema broja:

COVID-19: Obrasci viktimizacije i prava žrtava

Theme of the Issue:

COVID-19: Victimization Patterns and Victims' Rights

Domestic Violence: Evidence-based Policies Before and During the Pandemic in Greece

Nasilje u porodici: Politike zasnovane na dokazima pre
i tokom pandemije u Grčkoj

Vasiliki Artinopoulou 3

Obiteljsko nasilje u vrijeme pandemije COVID-19: Stavovi hrvatskih studenata

Domestic Violence During the COVID-19 Pandemic:
Attitudes of Croatian Students

Irma Kovčo Vukadin
Dora Škarica 25

Nasilje u porodici u doba pandemije COVID-19 u Bosni i Hercegovini

Domestic Violence at the time of the COVID-19
Pandemic in Bosnia and Herzegovina

Dževad Mahmutović
Sanja Škuletić-Malagić 55

Podrška žrtvama i svjedocima u Republici Hrvatskoj u uvjetima pandemije COVID – 19 virusa

Support to Victims and Witnesses in the Republic of
Croatia during the COVID-19 Pandemic

Nikica Hamer Vidmar 75

Ostale teme

Other themes

Socijalni prostor predškolskih ustanova kao činitelj rodne ravnopravnosti

Social Space of Preschool Institutions as a Factor of
Gender Equality

Vesna Miletić-Stepanović 99

Prikazi konferencija

Conference reviews

Femicid: The Forgotten Global Pandemic (Online Conference of the Israel Observatory for Femicide)

Femicid: Zaboravljena globalna pandemija
(Online konferencija Opservatorije za femicid
iz Izraela)

Ljiljana Stevković

Vida Vilić 131

TEMIDA

2021, vol. 24, br. 1, str. 3-23

ISSN: 1450-6637

DOI: <https://doi.org/10.2298/TEM2101003A>

Originalni naučni rad

Primljeno: 4.2.2021.

Odobreno za štampu: 16.6.2021.

Domestic Violence: Evidence-based Policies Before and During the Pandemic in Greece

VASILIKI ARTINOPOULOU*

Domestic violence and gender-based violence has been studied and recognised for many years in Greece. Adequate legislation on the criminalization of domestic violence has been implemented since 2006 (Law 3500/2006 on the Confrontation of Domestic Violence). A network of support services has also operated across the country for many years, staffed with professionals trained in the gender-sensitive perspective. However, Greece still faces the impact of the economic crisis that started in 2010 and the critical aspects of the crisis from the reduction of the public budget imposed by the European institutions in the lives of the individuals, the victims and the providers of the social services have not been fully assessed yet. The COVID-19 pandemic created problems in the victims' access to social services and not only. The shadow pandemic describes the alarm on the increase of domestic violence during the pandemic and the isolation of the victims from the providers of social and psychological support. Addressing both the issue of domestic violence through a victim-centered approach before and during the pandemic in Greece and the need for the implementation of evidence-based policies are the general aims of the paper. To this, we present few findings from an original victimological online research on domestic violence during the first lockdown in the country (March to May 2020) and we justify the need for the implementation of evidence-based policies in the criminal justice system in Greece.

Keywords: domestic violence, COVID-19, victimological research, evidence-based policies, Greece.

* Dr Vasiliki Artinopoulou is a Full Professor in Criminology, Sociology Department, School of Social and Political Sciences, Panteion University and the Director of the International Institute on Crime & Criminal Justice, European Public Law Organisation, Athens, Greece. E-mail: vasiliki.artinopoulou@panteion.gr.

Domestic violence in Greece: General framework

Domestic violence and gender-based violence has been a long-standing issue in Greece. The situation in the country is similar to other countries within European Union (EU) with women and children being the most vulnerable groups of victimization. The risk of victimization increases in migrant, refugees and asylum seeker community (Paat, 2014; Vu et al., 2014; Heffron, 2018; Njie-Carr et al., 2020).

Greece in the early stage, compared to other EU countries, criminalized domestic violence by Law 3500/2006 on the Confrontation of Domestic Violence (updated by Law 4356/2015). Greece also ratified the Istanbul Convention of the Council of Europe (2018) and the national legislation is well aligned with the guidelines of the European and International bodies. The feminist movement in Greece (Simiti, 2020) much contributed to the legislation and the creation of support services for the victims of domestic violence. There are also concrete and long-term public policies and strategies for the victims' support, legal aid, shelters, counselling and other services funded and coordinated by the General Secretary on Gender Equality.¹ Victim offender mediation for the misdemeanours of domestic violence also provided by law under the supervision of the specific prosecutors for domestic violence all over the country (Ranjan, 2020). Civil society organizations also provide social and psychological services to the victims of gender-based violence across the country. The creation of seventy-two (72) police departments as reporting stations for domestic violence and gender-based violence crimes in the country is a recent policy derived from the Ministry of Citizen Protection. It has been announced in November 2019 and they operate from early 2020.

Victim support services, NGOs, and any other social and psychological services for the victims of gender-based violence are to get involved in an institutional, cross-sector collaboration with the law enforcement agencies. Effective signposting and referral mechanisms are useful for empowering the victims, counselling and trauma healing. Police officers must inform the victims of the available victim support services in the country/region/community, including contact information, types of services provided (e.g., shelter, legal or psychological counselling, referral procedures, etc). They have to provide to

¹ See more in: General Secretary on Gender Equality and Family Policy, 1st Annual Report on Violence against Women, 2020. Available at: https://www.isotita.gr/wp-content/uploads/2021/04/First-Report-on-Violence-Against-Women_GSFPGGE.pdf, page accessed 4.6.2021.

the victims any additional material, such as flyers, cards, and brochures which might be useful.

According to the recent report of the National Observatory on Gender-based Violence, published by the General secretary on gender equality on December 20, 2020,² there is an increase in the reporting cases of domestic violence both in the Greek police, and the helplines and other social services. The police statistical data show a stable increase in the reports on domestic violence for the years following the criminalization of domestic violence by law. Indicatively, looking at the years 2018 and 2019 we ascertain a yearly increase of 10% of the reported cases in the Greek police. Because of the ratification of the Istanbul Convention, the Greek police started to keep detailed and segregated data on certain indicators of gender-based violence since 2019.³

Table 1. Police data on domestic violence offences for 2018 and 2019

Indicator		2018	2019	Difference
Women victims of DV		3815	4171	+ 9.3%
Reported offences DV		4722	5220	+ 10.5%
Offenders of DV crimes by gender	Male	4202	4618	+ 0.8%
	Female	820	846	+ 0.8%
Types of DV				
Threats		-	1420	-
Use of violence		-	826	-
Physical abuse		-	1717	-
Sexual abuse		-	32	-
Economic violence		-	0	-
Other		-	1143	-
Rape (reported by women)		204	217	+ 6,5%

Source: General Secretary on Gender Equality and Family Policy, 27th report, 2020

Encouraging the victims to break their silence and report their victimization was the common aim of researchers, the feminist movement, and the civil society in Greece, as in many European countries. Other institutions are

² See: General Secretary on Gender Equality and Family Policy, 1st Annual Report on Violence against Women, 2020. Available at: https://www.isotita.gr/wp-content/uploads/2021/04/First-Report-on-Violence-Against-Women_GSFPGE.pdf, page accessed 4.6.2021.

³ This is the reason for the lack of some data for the year 2018.

also motivated to protect the victims of domestic violence, including judiciary, legal and social professionals. Those multi-level activities engaged civil society, the feminist movement, researchers, stakeholders, and policymakers in a productive collaboration to protect the victims of gender-based violence.

This scene has been changed in the COVID-19 era. The pandemic affected our lives and had a huge impact on the economic, social, and cultural level, internationally and nationally. Addressing both the issue of domestic violence through a victim-centered approach before and during the pandemic in Greece and the need for the implementation of evidence-based policies are the general aims of the paper. To this end, we present few findings from an original victimological online research on domestic violence during the first lockdown in the country (March to May 2020) and we justify the need for the implementation of evidence-based policies in the criminal justice system in Greece.

Domestic violence during the pandemic – The “shadow pandemic”

The impact of the pandemic and the restriction measures implemented in Europe and other parts of the world reflected an increase in domestic violence cases, according to the international organizations. From the very beginning of the pandemic, UN Women defined the increase of gender-based victimization during the COVID-19 era as the *shadow pandemic*.⁴ An ad hoc platform was created and has been updated continuously with data from all over the world.⁵ Before the pandemic, 243 million women and girls, aged 15-49, experienced sexual and/or physical violence by an intimate partner in 2020. Since the outbreak of COVID-19, emerging data and reports from those on the front lines have shown that all types of violence against women and girls, particularly domestic violence, have intensified. Exacerbating factors include security, health and money worries, cramped living conditions, isolation with abusers, movement restrictions, and deserted public spaces. In the platform many living documents and series are posted, including guidelines on how to collect data on gender-based violence, recommendations for safe

⁴ See more in: UN Women. *The Shadow Pandemic: Violence against Women during COVID-19*. Available at: <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/in-focus-gender-equality-in-covid-19-response/violence-against-women-during-covid-19>, page accessed 22.1.2021.

⁵ This platform is available at: <https://data.unwomen.org/resources/covid-19-and-gender-monitor>, page accessed 4.6.2021.

cities, public spaces and safe work environments, and also guidelines for safe transportation of women and girls during the pandemic.

Furthermore, UN Women urges the member states to collect data on gender-based violence during the pandemic and implement tailor-made and evidence-based policies in preventing violence during emergencies and public health crises in the future.⁶ Useful data could be the risk assessment tools in identifying the risk factors for victimization, the availability and the effectiveness of the support services for the victims, the victims' access to those services, and addressing the new short and medium-term needs of the women during the pandemic for their protection from victimization.

At the European level, all European bodies and actors on gender equality raised the alarm on the issue. Available data from the EU member states show a clear increase in calls to helplines and increased levels of demands from the victims. In France,⁷ reports of domestic violence rose by 30% in the first 11 days of the country's lockdown. In Spain,⁸ calls to the 016-helpline increased by 31% from March 14 (when the lockdown began) to April 15, 2020, compared with the same period in 2019, while online consultations increased still more substantially (by 443.5%) in the same period. In other countries, reports to helplines decreased. For example, in Italy, the largest domestic violence helpline reported that calls fell by 55% to 496 in the first two weeks of March, compared with 1104 in the same period in 2019. However, a parliamentary committee cautioned that this decreasing trend reflected also added difficulties in reporting and seeking help. In the UK,⁹ the national domestic violence helpline reported that during the first lockdown, perpetrators made increasing use of technology such as smart locks, webcams, social media or sha-

⁶ See more in: UN Women. *The Shadow Pandemic: Violence against Women during COVID-19*. Available at: <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/in-focus-gender-equality-in-covid-19-response/violence-against-women-during-covid-19>, page accessed 22.1.2021.

⁷ See: *Domestic Violence Cases Jump over 30% during Lockdown in France*. Available at: <https://www.euronews.com/2020/03/28/domestic-violence-cases-jump-30-during-lockdown-in-france>, page accessed 4.6.2021.

⁸ Instituto de la Mujer. *La perspectiva de género, esencial en la respuesta a la COVID-19*. Available at: [https://www.inmujeres.gob.es/disenov/novedades/IMPACTO_DE_GENERO_DEL_COVID_19_\(uv\).pdf#page=14](https://www.inmujeres.gob.es/disenov/novedades/IMPACTO_DE_GENERO_DEL_COVID_19_(uv).pdf#page=14), page accessed 4.6.2021.)

⁹ Shock New Figures Fuel Fears of More Lockdown Domestic Abuse Killings in UK. Available at: <https://www.theguardian.com/society/2020/nov/15/shock-new-figures-fuel-fears-of-more-lockdown-domestic-abuse-killings-in-uk>, page accessed 4.6.2021.

ring revenge porn to intimidate and control partners. In Germany,¹⁰ 2% of the 3800 women who responded to a survey said that, during the strict lockdown period between April 22 and May 8, 2020, they had been unable to leave their home without their partner's permission and 4.6% reported that their partners had controlled their contacts with others, including their digital communication. The survey also illustrates the reality beneath the figures: around 3% of the women were subjected to beatings or other forms of physical violence by a partner and 3.6% were raped. The risk of all forms of domestic violence and abuse was significantly higher when women were self-isolating or when they or their partner had lost work or were in financial difficulty (Shreeves, 2020). At the same time, there is a clear decrease in the ability of service providers to respond to cases and support victims. However, there is a general lack of original research data and evidence on the extent and frequency of gender-based violence during the pandemic.

In September 2020, the European Parliament published a study requested by the Committee on Women's Rights and Gender Equality (FEMM) on the gendered impact of the COVID-19 crisis and post-crisis period showing a 20-40% increase in the calls to domestic violence hotlines across the EU since February 2020 (European Parliament, 2020a). In this study, an overview of the actions taken by the member states to help the victims of domestic violence is thoroughly presented. For example, "...Belgium, Croatia, Estonia, France, Greece, Netherlands, Portugal, Romania, Spain, Slovenia and Austria have set up or extended online, WhatsApp and phone support systems to both report violence and offer legal and policy advice alongside emotional/psychological support for domestic violence victims during COVID-19, noting that in-person counselling would be restricted. Spain, Sweden, Slovenia have also included the provision of psychosocial counselling to victims of domestic violence, set up online or via WhatsApp so that support can continue whilst in the house with a potential aggressor. In the Czech Republic, this service also functions as a record of abuse to pass to authorities for prosecution." (European Parliament, 2020a: 40).¹¹

¹⁰ Technical University of Munich. *Domestic Violence During Coronavirus Pandemic: First Major Study on the Experiences of Women and Children*. Available at: <https://www.tum.de/nc/en/about-tum/news/press-releases/details/36053/>, page accessed 4.6.2021.

¹¹ For other data on the impact of Covid-19 in EU member states see also European Parliament, 2020b: 132-177. Available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/658648/IPOL_STU\(2020\)658648_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/658648/IPOL_STU(2020)658648_EN.pdf), page accessed 4.6.2021.

The European Research Institute for Gender Equality (EIGE) assessed the measures each EU country took to protect women during the pandemic and addressed the increased demand for shelters and counselling centres in many European countries. The staff was overwhelmed and felt unprepared to provide remote support and worried about victim confidentiality. There was not enough personal protective equipment to continue helping victims face-to-face (EIGE, 2020). However, the EU Agency for Law Enforcement Training (CEPOL) states that "... the clear trend of increasing criminal activities of domestic violence in Europe could not be confirmed" (CEPOL, 2020). This is one of the key findings of the CEPOL survey on the impact of COVID-19 on domestic violence, through the analysis of the responses of 21 Member States. The survey addressed also the high need for training of law enforcement on how to address domestic violence cases, investigating domestic violence during the lockdown, reaching out to the victims, the perpetrators and witnesses and gathering data and evidence through online tools, interrogations and interviews.

Domestic violence in Greece during the pandemic – Original research findings

During the pandemic, the sources for research data on domestic violence in Greece come from two main fields: 1) the records of the helplines operated in the General Secretary for the Gender Equality, and 2) the police reports. Those data have been published at the end of 2020 and mostly referred to the first lockdown period (March to May 2020).¹²

According to the data published by the General Secretary on Gender Equality, the calls in the helplines during the quarantine were four times higher compared to other periods before the pandemic. In April 2020 (in the middle of the first lockdown) the SOS line received 1769 calls in total. The majority of those calls (1079) referred to domestic violence cases – 7 out of 10 cases reported directly by the victims and 3 out of 10 cases reported by another third person (parents, siblings, neighbours and friends). According to the same data, the abuser was the partner or ex-partner in 61% of domestic violence cases. Victimization of the children in the family was reported in 10% of the cases. The victims who called the helpline were from 40 to 54 years (27%)

¹² Available at: General Secretary on Gender Equality and Family Policy, 27th report, 2020.

and 25 to 39 years (18%). The victims in their majority were married (52%) with children (62%) and 21% of them were full time employed.

However, the police statistics show a clear decrease in domestic violence offences during the first lockdown, comparing with data from the same months of the previous year (2019), before the pandemic (Table 2).

Table 2. *Police statistics on domestic violence offences for the months March-May 2019 and 2020*

Month	Year	Number of offences
March	2019	433
	2020	351
April	2019	412
	2020	337
May	2019	442
	2020	415

Source: General Secretary on Gender Equality and Family Policy, 1st Annual Report, 2020

There are many hypotheses for the decrease of reporting domestic violence in the police during the pandemic, such as the victim's ability to reach out to the police department because of the restriction measures during the lockdown, the lack of information of the victims on the flexible online reporting procedures implemented by the Greek police (through sending SMS or email to the police instead of reporting in person in the police station), the fear of the victims and other factors that may lead to underreporting of domestic violence.

From the very beginning of the pandemic, the Ministry of Citizen Protection and the General Secretary on Gender Equality organized a wide campaign to encourage victims to report their victimization by domestic violence. The campaign that targeted the potential victims of gender-based violence with the title '*You have a voice*' was widely disseminated through social media and civil society organizations. Thus, the issue of reporting domestic violence was a key priority for the Greek government and the civil society organizations during the quarantine.

In the Greek criminal justice system, there is not any systematic use of the research findings to justify criminal justice policies. Only sporadic research findings used rarely and in a few fields of crime prevention, as in juvenile deli-

nquency. To this end, providing research findings on gender-based violence during the pandemic in the Greek Ministry of Citizen Protection for drafting and implementing new policies for the victims in the era of the pandemic was a challenge both for the researchers and the policymakers.

After the first lockdown because of the pandemic, in late May 2020, the Greek Ministry of Citizen Protection and the Research Center of Security Studies (KEMEA) that operates under the authority of the Ministry asked for conducting a research on the extend and prevalence of domestic violence during the first lockdown by an independent expert. The Institute on Crime and Criminal Justice Policy¹³ of the European Public Law Organization (international organization) was assigned for this research project in May 2020. The main purpose of the Ministry was to draft and implement evidence-based policies and risk tools for the protection of victims in crisis environments. The author in collaboration with two colleagues from the UK, members of the scientific board of the Institute who speak and write in the Greek language, Professor Maria Ioannou and Dr Calli Tzani from the University of Huddersfield, started working on planning a victimological survey in the general population on domestic violence during the pandemic.

The subject of the survey was domestic violence against women during the first lockdown due to the COVID-19 pandemic in Greece. The main purpose of the research was to examine if domestic violence increased or decreased during the quarantine from March to May 2020 in Greece. Secondary aims of the research were both addressing the qualitative characteristics of domestic violence against women in the pandemic (as types, impact, perpetrators' and victims' profiles, etc.), and identifying the risk factors for domestic violence victimization during the pandemic that would be useful for the formulation of a risk assessment tool and the prevention policies for the Greek police. Thus, the main research questions were:

- 1) If there was an increase, decrease, or stability in the prevalence of domestic violence during the quarantine?
- 2) What forms of domestic violence did victims suffer from?
- 3) What was the level of reporting of those cases to the Greek Police and/or other organisations (helplines, counselling services, shelters)?

¹³ The Institute is directed by the author. See a short description of the International Institute on Crime and Criminal Justice here: <https://www1.eplo.int/iccj>, page accessed 27.1.2021.

- 4) Find out any similarities or differences between the economic crisis period and the quarantine period (comparative approach in crisis settings);
- 5) What kind of support did victims need for their safety during the quarantine period?

The methodology of the research was a real challenge for the research team, because of the lack of previous research tools used in victimological surveys on domestic violence in the context of a pandemic. To this end, we drafted an original questionnaire based on previous tools used in victimological surveys – mainly in Greece – adjusted to the national situation and the pandemic. The tool was tested in a random sample of 50 women during June 2020. The questionnaire targeting only women consisted of three main parts: 1) social and demographic data; 2) questions on the extent, prevalence, and frequency of domestic violence and also on the forms and the characteristics of victimization, and 3) a comparative approach to victimization before and during the pandemic. There were sixty-six questions in the tool and the estimated time for filling in the questionnaire was about 20-30 minutes. Ad hoc dissemination activities and an awareness campaign across the country have been implemented by the Greek Ministry of Citizen Protection and the Center of Security Studies (KEMEA) for promoting the link of the questionnaire and encouraging women to participate in the online survey. The survey was posted from July until October 2020. A total of 1996 women entered the platform. Out of this number, 705 women from across the country filled in the questionnaire. The sample seems reasonable according to the short time of the research and the topic of the research. For the analysis and the elaboration of the findings at a descriptive and complex level, SPSS 26 was used.

The research was approved by the Ethical Board of the Huddersfield University and strict consent, information and data protection forms used for the protection of the anonymity and other personal data of the participants in the research.

Unfortunately, in this section, we share only a few key findings of the research, as they were presented by the author in a public event organised by the Office of the Prime Minister of Greece and the General Secretary on Gender Equality on the International Day for the Elimination of Violence against Women on November 25, 2020.¹⁴ The detailed presentation of the research

¹⁴ Online Conference on the International Day for the Elimination of Violence against women. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=kDzCvGpqeNM&t=466s>, page accessed: 27.1.2021.

will be presented to the public by the Greek Ministry of Citizen Protection in a special event to be held soon.¹⁵ The limitations of the research (such as the online filling-in of the questionnaire, the limited period, and the methodological choices) affect the generalization of the findings, though.

From the sample of the 705 women participants in the research, 253 women had been victimized within the family. That means that 36% of the women have suffered from at least one type of abuse in the general population. The victim's and offender's profile are not differentiated from the profile of the general sample (Table 3 and 4).

Table 3. *The victim's profile*

Nationality	Greek nationality - 98.4%
Age	38-39 years
Marital status	Married or living with a partner - 73%
Children	Two children
Education	University degree - 43.2% Post-graduate degrees (MA and PhD) - 37%
Employment	Fully employed (63,6%)
Economic and social status	Medium social and economic level - 54.1% Above medium social and economic level - 26.6%
Type of settlement	Living in urban areas and environments

Table 4. *The offender's profile*

Gender and relationship with the victim	Man, (ex) husband or (ex) partner - 78%
Age	45 years
Education	University degree - 29.6% Post-graduate degree (MA and PhD) - 11.6%
Employment	Fully employed - 58.5% Part-time employed - 9.5% Unemployed - 13.4%
Previous violence	Without previous record on violence

Results show that in 98.8% of the sample all forms of domestic violence had started before the COVID-19 pandemic. It is clear that the victimization

¹⁵ The key findings presented below have already been presented by the author at the annual conference of the Victimology Society of Serbia on 'COVID-19 on the Balkans: Victimisation Patterns and Victims' Rights' on November 27, 2020.

was not originally produced during the lockdown, but it was reproduced. Investigating the prevalence of domestic violence during the lockdown we found that 43% of the victims experienced domestic violence during the quarantine. The rest 57% of victims answered that their victimization stopped during the lockdown. Despite the decrease in the prevalence of domestic violence during the lockdown, research findings show that the violent behaviours became more frequent on weekly basis and more severe in some forms of victimization (verbal abuse, threats and sexual abuse). Extremely high rates of underreporting of cases of domestic violence were found. The data suggests that survey participants did not report in general their victimization to the police and/or social agencies for domestic violence. Underreporting of domestic violence in our sample was 62.8% before the pandemic and 65.2% during the pandemic. In other words, the reporting percentage before the pandemic was 19% and during the pandemic was 10.7%.

Those pieces of the research are exploratory, fragment and of course open to further validation. Any discussion of those findings presupposes the comparison with other findings of similar research at the national or supra-national level. However, the lack of original research done during the pandemic is a theoretical, epistemological, empirical and practical issue. The Center for Global Development attempts to collect evidence from periodic research round-ups and open access evidence tracker of global studies on gender-based violence during the pandemic (Peterman, O'Donnell, 2020). Reports, working papers and publications across disciplines and methodologies are included in the round-ups. A few studies show a decrease in gender-based violence during the pandemic and more studies reflect an increase.¹⁶ Because of the different contexts and different methodologies used in those studies, any attempt at comparative approach and findings discussion remains unproductive. Still, through the rough presentation of the research findings, the need for evidence-based policies in tackling domestic violence in Greece is evident.

¹⁶ A short overview of the studies can be found in Peterman, O'Donnell, 2020.

The need for implementing evidence-based policies on domestic violence in Greece

Evidence-based policies were and still are the dominant trend in drafting and implementing public policies mostly in the health sector during the pandemic. Monitoring the pandemic data at the international, European and national level, the expert's committees and other advisory bodies that constituted ad hoc for the COVID-19 pandemic advised the Greek government on the public health measures and strategies to prevent and tackle the COVID-19 pandemic. The 'scientific discourse' during the quarantine, coming from epidemiology and medical sciences reflected in planning and implementation of the public health policies. Thus, all implemented public health policies were based on evidence, statistics and other data on the extent, the frequency, and other aspects of the COVID-19 pandemic. Evidence from research and documentation was the basis for also reviewing the public health policies. Therefore, those policies became more convincing, technocratic, balanced, rational and impartial.

The model of evidence-based policies became the dominant paradigm, at least at the public health level. However, this is not the case in social issues, as crime and other social phenomena, in Greece and other countries. There is a huge lack in implementing evidence-based policies in the criminal justice system. Starting from the randomised control trials in the UK in the field of medicine, the evidence-based policies expanded in social sciences and affected the criminal justice policies, too (Sherman, 2013; White, 2013; Petrosino, Boruch, 2014). The questions now focus on 'what works' in the criminal justice system policies, varying from the community crime prevention programmes and effective policing to the programmes in prison settings and rehabilitation. The shift from the past trend of 'nothing works' in the mid-1970s to the present 'something works' reflects the evidence-based discourse and endorse the use of science to deal with crime-related problems (Gullen, Gendreau, 2001). Hence, a new branch in criminology came up, experimental criminology, reflecting the need for testing the effectiveness of the criminal justice policies (Sherman, 2009; Welsh, 2013; Papadimitrakopoulos, 2017). Experimental criminology and evidence-based crime policies will strengthen the interdisciplinary background of criminology and enhance criminological research.

In the field of gender-based violence, there is a long way to protect the victims effectively and reduce the trauma of the victimization on an individual and social level (Campell, Raja, 2005; Wolhuter, Olley, Denham, 2009; Burgess-Proctor, 2012). The gaps between the law rhetoric and law implementation may lead to secondary victimization and the deficient treatment of the victims in the criminal justice system. Even if the Greek police has made clear progress on the protection of the victims of domestic violence through awareness and training activities of the police officers, the prevention of secondary victimization and the proper treatment of victims is not always reassured and safeguarded. The need for police officers to adopt a victim-centered approach and gender perspective has been always addressed by the researchers, civil society and stakeholders (Goodrum, Stafford, 2003; Karmen, 2010; Turvey, 2014). Police officers were fully aware of the law provisions on domestic violence, but training is needed to improve their communication skills on how to listen and treat the victims of gender-based violence. The binding regulations of the European Law and the Directive 2012/29/EU on Victims' Rights challenged the author and a group of experts to organise and implement ad hoc and tailor-made training and capacity building activities in the Greek police.

Therefore, evidence-based training on police officer's communication skills implemented for more than 200 police officers in Italy, Portugal, and Greece, who followed 20 hours of training seminars and workshops.¹⁷ The focus of the capacity building and training activities was mostly on the communication skills and less on the theoretical knowledge on the victims' rights and the law provisions on domestic violence. The general aim of the capacity building activities was the potential change of behaviour and the adoption of a victim-centered and gender-based approach in the Greek police. After the completion of the training, an impact assessment research aimed to estimate its impact on the everyday working life of the police officers was conducted. A training manual also published that is available for further training activities (Artinopoulou, Koufouli, Michael, 2018).

The chief and the headquarters of the Greek police much supported the program and participated actively as an associate partner. About 80 Greek police officers in high positions selected for the training who could further transfer the knowledge and skills gained to younger officers. Thus, multiplied

¹⁷ PROTASIS - Police Training Skills Project (JUST/2015/RDAP/AG/VICT/9318) Co-funded by the Rights, Equality and Citizenship Programme of the European Union.

results were achieved and a gender-based perspective in the police spearhead. At the methodological level, a participatory training approach was implemented, founded on the contribution of all the actors (trainees and trainers) involved. The knowledge, skills, and professional experience of the participants and the trainers were equally valued throughout the process and the training based on the mutual sharing of information, knowledge, and experience. Furthermore, interactive delivery techniques and specific practical knowledge and skills with direct application into the daily working practice of the participants constituted the main goal of the training. The trained police officers composed a critical group to disseminate the knowledge and skills gained to other colleagues in different parts of the country. The impact assessment research findings proved a significant change of behaviour in the everyday work of the trainees through a gender-based perspective (Artinopoulou, Koufouli, Michael, 2018: 128-130). Remarkably enough, the trainees strongly advocated along with the researchers and the stakeholders involved in the training activities for the need of establishing ad hoc police departments for domestic and gender-based violence. The official presentation of the work done in the political leadership of the Ministry of Citizen Protection was also a step forward to the establishment of the 72 police departments ad hoc for reporting domestic and gender-based violence in 2019. The trained police officers staffed those departments in the first place. Basic and advanced training for domestic violence has continued, involving more police officers across the country, at least before the pandemic. Thus, using evidence from research on secondary victimization and addressing the needs of police officers to gain communication skills lead to an evidence-based policy in Greece.

The current research on the impact of the COVID-19 in domestic violence in Greece had an initial impact on policymaking on the protection of the victims of domestic violence in Greece. Policy priorities on the issue have already been announced by the Greek Prime Minister by encouraging the victims to break the silence and report their abuse. The adoption of a victim-centered approach of the police officers through general and specific training on the prevention of secondary victimization and treating the victims with respect and dignity was another key priority for policymaking, too. Strengthening the inter-sectional and inter-institutional cooperation in the community, the regional and national level was also addressed immediately after the first presentation of the key findings. The long-term impact of the research will be assessed.

sed, after the full presentation of the research and the new initiatives of the Ministry of Citizen Protection to be announced and implemented.

At the moment, we keep the need for expanding the evidence-based policies beyond the public health sector and implementing them in the criminal justice system for the protection of victims of gender-based violence. Probably, this is a lesson learned from the pandemic and hopefully, it may lead to a paradigm shift in policymaking in Greece, through empowering victims' rights and protecting effectively victims of gender-based violence.

Conclusion

Domestic violence in Greece has been recognized as a key priority issue for policymaking for many years before the pandemic. Good legislation and support services for the protection of the victims of gender-based violence have also been implemented. However, the main problems on the efficient protection of the victims and the prevention of secondary victimization still exist. The COVID-19 pandemic has a tremendous multilevel impact on individuals, communities, countries and internationally. United Nations and other international/European organizations raised their concern on the increase of incidents and the efficient protection of victims of domestic and other forms of gender-based violence worldwide during the pandemic. Illustrating the domestic violence data during the first lockdown due to the COVID-19 pandemic in Greece we ascertain a significant increase in the reporting cases of domestic violence in the helplines, mainly operated in the General Secretary on Gender Equality. However, police statistics reflect a significant reduction in the reported cases of domestic violence. The original research assigned by the Ministry of Citizen Protection to the Institute on Crime and Criminal Justice of the European Public Law Organization and the author reflects a decrease in the cases of domestic violence, but also a critical gravity in some forms of domestic violence offences during the first quarantine. The few research findings presented in this paper ascertain the 'democratic' character of domestic violence, reflected in the victims and offenders' profiles who come from medium and upper social and economic levels. Furthermore, high rates of underreporting have been also found according to the responses of the victims. The research even original is exploratory addressing the extent, the

prevalence and the characteristics of domestic violence during the pandemic. Not only because the pandemic is still ongoing, but also because the victims' needs are increasing and access to social services is still limited. Furthermore, the research and the impact of the research findings at the policymaking level reflect the introduction of evidence-based policies in the criminal justice system at an early stage, though. I wish the pandemic will end very soon. But any useful lessons learned from the pandemic must be continued and after the pandemic. In this perspective, implementing evidence-based policies on the social level and strengthening the collaboration between experts, stakeholders and policymakers would lead to innovation and social change.

References

Artinopoulou, V., Koufouli, A., Michael, I. (2018) *Towards a Victim Centered Police Response – Training Manual*. Athen: European Public Law Organization, Athens Headquarters.

Burgess-Proctor, A. (2012) Backfire: Lessons Learned When the Criminal Justice System Fails Help-seeking Battered Women. *Journal of Crime and Justice*, 1, pp. 68-92. doi: 10.1080/0735648X.2011.631393.

Campell, R., Raja, S. (2005) The Sexual Assault and Secondary Victimization of Female Veterans. *Psychology of Women Quarterly*, 1, pp. 97–106.

Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 Establishing Minimum Standards on the Rights, Support and Protection of Victims of Crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA.

Goodrum, S., Stafford, M. (2003) The Management of Emotions in the Criminal Justice System. *Sociological Focus*, 3, pp. 179–196.

Gullen, F. T., Gendreau, P. (2001) From Nothing Works to What Works: Changing Professional Ideology in the 21st Century. *The Prison Journal*, 3, pp. 313–338. <https://doi.org/10.1177/0032885501081003002>.

Heffron, L. C. (2018) “Salía de uno y me meti en otro”: Exploring the migration-violence nexus among central American women. *Violence Against Women*, 6, pp. 677–702.

Karmen, A. (2010) *Crime Victims: An Introduction to Victimology* (7th ed.). Belmont: Wadsworth Cengage Learning.

Law 3500/2006 on the Confrontation of Domestic Violence (updated by Law 4356/2015).

Njie-Carr, V., Sabri, B., Messing, J. T., Suarez, C., Ward-Lasher, A., Wachter, K., Marea, C. X., Campbell, J. (2020) Understanding Intimate Partner Violence among Immigrant and Refugee Women: A Grounded Theory Analysis. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*. doi: 10.1080/10926771.2020.1796870

Paat, Y. (2014) Risk and resilience of immigrant women in intimate partner violence. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 7, pp. 725–740.

Papadimitrakopoulos, G. (2017) Evidence-Based Policing (EBP) as a Strategy for Accomplishing Police Goals More Effectively, the Challenges EBP Faces, and the Prospects for it Being Adopted Widely in Greece. In: C. D. Spinellis, N. Theodorakis, E. Billis, G. Papadimitrakopoulos (eds.) *Europe in Crisis: Crime, Criminal Justice, and the Way Forward - Essays in Honour of Nestor Courakis*. Athens: Ant. N. Sakkoulas Publications, L.P., pp. 881-900.

Petrosino A., Boruch R. (2014) Evidence-Based Policy in Crime and Justice. In: G. Bruinsma, D. Weisburd (eds) *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-5690-2_665.

Ranjan, S. (2020) Domestic Violence Legislation in Greece: Analysis of Penal Mediation. *Women & Criminal Justice*, 1, pp. 42-68.

Simiti, M. (2020) Social Movements. In: K. Featherstone, K., D. A. Sotiropoulos (eds.) *The Oxford Handbook of Modern Greek Politics*. Oxford: Oxford University Press, pp. 366-383.

Sherman, L. T. (2009) Evidence and Liberty: The Promise of Experimental Criminology. *Criminology and Criminal Justice*, 1, pp. 5-2.

Sherman, L. T. (2013) The Rise of Evidence-based Policing: Targeting, Testing and Tracking, *Crime and Justice*, 1, pp. 377-451.

The Council of Europe's Istanbul Convention on Violence against women

Turvey, B. E. (2014) *Victimhood: Entering the Criminal Justice System*. In: B. E. Turvey (ed.) *Forensic Victimology: Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts* (2nd ed.). San Diego: Academic Press, pp. 31-65.

Vu, A., Adam, A., Wirtz, A., Pham, K., Rubenstein, L., Glass, N., Beyrer, C., Singh, S. (2014) The Prevalence of Sexual Violence among Female Refugees in Complex Humanitarian Emergencies: A Systematic Review and Meta-analysis. *PLOS Current Disasters*, 6, pp. 1–7.

Welsh, B. C. (2013) *Experimental Criminology: Prospects for Advancing Science and Public Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wolhuter, L., Olley, N., Denham, D. (2009) *Victimology. Victimization and Victims Rights*. Cavendish: Routledge.

White, H. (2013) An Introduction to the use of Randomised Control Trials to Evaluate Development Interventions. *Journal of Development Effectiveness*, 1, pp. 30-49. doi: 10.1080/19439342.2013.764652.

Internet sources

CEPOL (2020) *Impact of COVID-19 on Domestic Violence Law Enforcement Operations and Training Needs*. Available at: https://eurogender.eige.europa.eu/system/files/events-files/cepol_tna_domestic_violence_covid19.pdf, page accessed 23.1.2021.

COVID-19 and Gender Monitor. UN Women, Women Count. Available at: <https://data.unwomen.org/resources/covid-19-and-gender-monitor>, page accessed 4.6.2021.

Euronews (2020, 28. March) *Domestic Violence Cases Jump over 30% during Lockdown in France*. Available at: <https://www.euronews.com/2020/03/28/domestic-violence-cases-jump-30-during-lockdown-in-france>, page accessed 4.6.2021.

European Parliament (2020a) *The Gendered Impact of the COVID-19 Crisis and Post-crisis Period*. Study requested by the FEMM Committee. Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs Directorate-General for Internal Policies. Available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/658227/IPOL_STU\(2020\)658227_EN.pdf#page=42](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/658227/IPOL_STU(2020)658227_EN.pdf#page=42), page accessed 4.6.2021.

European Parliament (2020b) *Tackling Violence against Women and Domestic Violence in Europe*. Study requested by the FEMM Committee. Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs Directorate-General for Internal Policies. Available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/658648/IPOL_STU\(2020\)658648_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/658648/IPOL_STU(2020)658648_EN.pdf), page accessed 4.6.2021.

General Secretary on Gender Equality and Family Policy, 1st Annual Report on Violence against Women, 2020. Available at: https://www.isotita.gr/wp-content/uploads/2021/04/First-Report-on-Violence-Against-Women_GSFPGE.pdf, page accessed 4.6.2021.

General Secretary on Gender Equality and Family Policy, 27th report, 2020. Available at: <https://www.isotita.gr/wp-content/uploads/2021/01/27ο-Ενημερωτικό-Σημείωμα-Έμφυλη-Βία.pdf>, page accessed 4.6.2021.

International Institute on Crime and Criminal Justice. Available at: <https://www1.eplo.int/iccj>, page accessed 27.1.2021.

Institute de la Mujer. *La perspectiva de género, esencial en la respuesta a la COVID-19*. Available at: [https://www.inmujeres.gob.es/disenio/novedades/IMPACTO_DE_GENERO_DEL_COVID_19_\(uv\).pdf#page=14](https://www.inmujeres.gob.es/disenio/novedades/IMPACTO_DE_GENERO_DEL_COVID_19_(uv).pdf#page=14), page accessed 4.6.2021.

Online conference on the International Day for the Elimination of Violence against Women Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=kDzCvGpqeNM&t=466s>, page accessed 27.1.2021.

Peterman, A., O'Donnell, M. (2020) COVID-19 and Violence against Women and Children: A third Round Up for the 16 Days of Activism. Center for Global Development. Available at: <https://www.cgdev.org/publication/covid-19-and-violence-against-women-and-children-third-research-round-16-days-activism>, page accessed 26.1.2021.

Shock New Figures Fuel Fears of More Lockdown Domestic Abuse Killings in the UK. *The Guardian*. Available at: <https://www.theguardian.com/society/2020/nov/15/shock-new-figures-fuel-fears-of-more-lockdown-domestic-abuse-killings-in-uk>, page accessed: 4.6.2021.

Shreeves, R. (2020) *Coronavirus and the Shadow Pandemic of Violence against Women*. European Parliamentary Research Service Blog. Available at: <https://epthinktank.eu/2020/11/24/coronavirus-and-the-shadow-pandemic-of-violence-against-women/>, page accessed 23.1.2021.

The Technical University of Munich. *Domestic Violence During Coronavirus Pandemic: First Major Study on the Experiences of Women and Children*. Available at: <https://www.tum.de/nc/en/about-tum/news/press-releases/details/36053/>, page accessed 4.6.2021.

UN Women. *The Shadow Pandemic: Violence against Women during COVID-19*. Available at: <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/in-focus-gender-equality-in-covid-19-response/violence-against-women-during-covid-19>, page accessed 22.1.2021.

VASILIKI ARTINOPOULOU*

Nasilje u porodici: Politike zasnovane na dokazima pre i tokom pandemije u Grčkoj

Nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje je prepoznato i godinama se istražuje u Grčkoj. Adekvatna legislativa u pogledu kriminalizacije nasilja u porodici postoji još od 2006. godine u vidu Zakona 3500/2006 o suzbijanju nasilja u porodici. Godinama unazad, u okviru cele zemlje, deluje Mreža službi za podršku žrtvama, u kojima rade profesionalci obučeni u skladu sa rodno-osetljivom perspektivom. Međutim, Grčka se i dalje suočava sa posledicama ekonomske krize koja je počela 2010. godine. Pri tome, posledice krize, izazvane smanjenjem javnog duga po nalogu evropskih institucija, na živote pojedinaca, žrtava nasilja u porodici i pružalaca socijalnih usluga, još uvek nisu u potpunosti utvrđene. Pandemija COVID-19 dovela je do problema u pristupu žrtava uslugama socijalne zaštite, pri čemu to nisu jedini problemi sa kojima se žrtve suočavaju. Pružaoci socijalne i psihološke podrške ukazali su na problem tzv. „pandemije u senci”, odnosno porasta nasilja u porodici tokom pandemije i izolacije žrtava. Cilj rada je da ukaže na specifičnosti u rešavanju problema nasilja u porodici putem pristupa usmerenog na žrtve pre i tokom pandemije u Grčkoj i potrebu za sprovođenjem politika zasnovanih na dokazima. U vezi s tim, u radu je prikazan deo rezultata originalnog online viktimološkog istraživanja nasilja u porodici tokom prvog “lockdown-a” u Grčkoj (od marta do maja 2020. godine) koji opravdavaju potrebu za primenom politika zasnovanih na dokazima u sistemu krivičnog pravosuđa u Grčkoj.

Ključne reči: nasilje u porodici, COVID-19, viktimološko istraživanje, politike zasnovane na dokazima, Grčka.

* Dr Vasiliki Artinopoulou je redovna profesorka kriminologije, Odeljenje za sociologiju, Fakultet društvenih i političkih nauka, Univerzitet Panteion i direktorka Međunarodnog instituta za kriminologiju i krivično pravosuđe, evropske organizacija za javno pravo, Atina, Grčka. E-mail: vasiliki.artinopoulou@panteion.gr.

TEMIDA

2021, vol. 24, br. 1, str. 25-54

ISSN: 1450-6637

DOI: <https://doi.org/10.2298/TEM2101025K>

Originalni naučni rad

Primljeno: 5.1.2020.

Odobreno za štampu: 27.5.2021.

Obiteljsko nasilje u vrijeme pandemije COVID-19: Stavovi hrvatskih studenata¹

IRMA KOVČO VUKADIN*

DORA ŠKARICA

Pandemija uzrokovana koronavirusom predstavlja izuzetan izazov za sve države svijeta. Osobe koje doživljavaju obiteljsko nasilje zaslužuju posebnu pozornost u takvim društvenim okolnostima. Cilj rada je prikaz rezultata istraživanja stavova studenata o obiteljskom nasilju u pandemijskim uvjetima koje je rađeno u svibnju 2020. godine, za vreme trajanja "lockdown-a" u Hrvatskoj. Na uzorku 334 studenta iz Hrvatske analizirano je njihovo prihvaćanje mitova o obiteljskom nasilju, stavovi o obiteljskom nasilju u pandemijskim uvjetima, te povezanost prihvaćanja mitova i stavova o obiteljskom nasilju. Dobiveni rezultati ukazuju na sljedeće: studenti u manjoj mjeri prihvaćaju mitove o obiteljskom nasilju, smatraju kako su mjere za suzbijanje koronavirusa dovele do povećanja svih analiziranih oblika obiteljskog nasilja, ne misle da policija dobro postupa niti da žrtve dobivaju dovoljnu pomoć i podršku u pandemijskim uvjetima. Utvrđene su razlike u stavovima studenata s obzirom na spol i poznavanje žrtve, kao i povezanost stavova sa temeljnom političkom orijentacijom. Utvrđena je i povezanost stavova studenata sa prihvaćanjem mitova o obiteljskom nasilju.

Ključne riječi: obiteljsko nasilje, stavovi studenata, restriktivne mjere, COVID-19, Hrvatska.

¹ Ovaj rad je sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-CORONA-04-2086.

* Dr Irma Kovčo Vukadin je redovita profesorica u trajnom zvanju, Odsjek za kriminologiju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska.
E-mail: irma.kovco.vukadin@erf.unizg.hr.

Dora Škarica je studentica druge godine diplomskog studija, Odsjek Socijalna pedagogija, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska.
E-mail: doraska10@gmail.com.

Uvod

Pandemija uzrokovana koronavirusom je prouzročila 1744235 smrtnih slučajeva diljem svijeta (prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije na dan 26.12.2020. godine²) i rezultirala nizom ne-fatalnih posljedica, kako kratkoročnih, tako i dugoročnih za pojedince i kompletne države. Prema vrsti posljedica i učincima, ovu pandemiju možemo promatrati kao zdravstvenu kriznu situaciju, odnosno katastrofu. U takvim situacijama povećava se osjetljivost određenih skupina u društvu kojima je tijekom trajanja kriznih situacija, kao i nakon njih, potrebna veća pažnja društvenih službi. U istraživanjima katastrofa, bez obzira na prirodu njihova nastanka, često se koristi teoretski koncept društvene osjetljivosti (J. M. First, N. L. First, Houston, 2017). Prema ovom konceptu, različita socijalna obilježja pojedinca, poput roda, dobi, zdravlja, ekonomskog statusa, rase ili etniciteta, mogu povećati rizik pojedinca za negativne ishode katastrofa (Tierney, 2014). Jednu od skupina povećane osjetljivosti svakako čine osobe koje doživljavaju obiteljsko nasilje. Pitanje povećane osjetljivosti žrtava obiteljskog nasilja u kontekstu pandemije COVID-19 aktualizirano je uvođenjem različitih mjera vlada velikog broja država kao načina suzbijanja širenja pandemije, posebno onih koje se odnose na uvođenje rada i školovanja „na daljinu“, tj. od kuće, te zatvaranja cijelog niza uslužnih djelatnosti, što je rezultiralo u financijskim problemima za ne mali dio stanovništva. Osim toga, funkcioniranje državnih službi i tijela je, također, prilagođeno uvedenim mjerama, što je rezultiralo i u načinu interveniranja i dostupnim oblicima pomoći i podrške žrtvama obiteljskog nasilja. Velik broj istraživača prepoznao je moguće rizike za žrtve obiteljskog nasilja u okolnostima življenja tzv. novog normalnog načina života, te je objavljen niz radova u kojima autori analiziraju postojeće spoznaje o utjecaju katastrofa na obiteljsko nasilje u kontekstu pandemije COVID-19, postojeće službene podatke o obiteljskom nasilju ili najavljuju istraživanja ove teme (Buttell, Ferreira, 2020; Piquero i dr., 2020; Sánchez i dr., 2020). U medijskom prostoru se često problematizira pitanje utjecaja mjera za suzbijanje pandemije na žrtve obiteljskog nasilja, te se traže brzi odgovori na koje nije moguće brzo dati znanstveno utemeljene odgovore. Nerijetko se odgovorni služe službenim podacima o broju prijavljenih slučajeva za koje se zna da ne odražavaju rea-

² Videti na: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>, stranici pristupljeno 27.12.2021.

Inu sliku. Ovakva praksa je problematična iz razloga što relativizira potrebu pojačanih napora službenih organizacija za iznalaženjem učinkovitih načina formalne reakcije na problem obiteljskog nasilja. Pregled postojeće literature na ovu temu pokazuje kako se postavljaju pitanja promjena u incidenciji obiteljskog nasilja u smislu pojave novih slučajeva u obiteljima u kojima obiteljsko nasilje nije postojalo prije pandemije COVID-19, te pitanja promjene učestalosti i ozbiljnosti (u smislu posljedica) nasilja u obiteljima s prethodnom poviješću obiteljskog nasilja. Također, primjećuje se porast istraživanja (Jarnecke, Flanagan, 2020; Pfitzner i dr., 2020; Walklate, Richardson, Godfrey, 2020) i radova (Bagwell-Gray, Bartholmey, 2020; Bryant, Oo, Damian, 2020; Buttell, Ferreira, 2020; Carballea, Rivera, 2020; Cuartas, 2020; Kumar, 2020; Kofman, Garfin, 2020; Ragavan i dr., 2020) koji se bave pitanjima mogućih posljedica društvenih promjena uzrokovanih pandemijom COVID-19 za žrtve obiteljskog nasilja, mogućim političkim implikacijama rezultata ovih istraživanja (tj. na koji način rezultati znanstvenih istraživanja mogu utjecati na donošenje političkih odluka), pri čemu se naročito ističe svojevrsna ironija mjera koje se uvode za zaštitu građana, a koje za žrtve obiteljskog nasilja predstavljaju dodatni rizik za nasilnu viktimizaciju, te mogućim stručnim implikacijama uvedenih mjera (u smislu primjerenosti modifikacija načina pružanja pomoći i podrške za žrtve obiteljskog nasilja). Prethodna istraživanja utjecaja katastrofa/kriznih situacija ne daju jasne odgovore na pitanje promjena u opsegu različitih vrsta obiteljskog nasilja. Neki autori (Enarson, 1999; Anastario, Larrance, Lawry, 2008; Jenkins, Phillips, 2008; Houghton, 2009; Buttell, Carney, 2009; Houghton i dr., 2010; Harville i dr., 2011; Lauve-Moon, Ferreira, 2017) izvještavaju o porastu incidencije i ozbiljnosti obiteljskog nasilja (specifično intimnog partnerskog nasilja) tijekom katastrofe, dok drugi (Wilson, Philips, Neal, 1998; Clemens i dr., 1999; Fothergill, 1999; Norris, 2005; Enarson, Fothergill, Peek, 2006; Anastario, Shehab, Lawry, 2009; Chan, Zhang, 2011; Enarson, 2012; Parkinson, 2019) upozoravaju na povećanje opsega obiteljskog nasilja nakon prestanka katastrofe. S obzirom da su brojna istraživanja na temu utjecaja pandemije COVID-19 još u tijeku, kao i s obzirom na činjenicu da pandemija još uvijek traje, te se mjere restrikcije ponavljaju, nemamo jasan odgovor na ovo pitanje. Prema publikacijama koje se objavljuju na svjetskoj (UNDP, 2020) i europskoj razini (Europski parlament, 2020), brojne države bilježe porast nasilja u kontekstu uvođenja mjera restrikcije kretanja.

Osim promjena u opsegu i intenzitetu obiteljskog nasilja u pandemijskim uvjetima, interesantna tema su i stavovi stručnjaka i opće populacije o tim promjenama jer o njihovim stavovima nerijetko ovisi podrška za inicijative usmjerene na prilagodbu pomoći i podrške žrtvama obiteljskog nasilja.

Cilj ovog rada je prikaz rezultata istraživanja o stavovima studenata o obiteljskom nasilju u kontekstu pandemije COVID-19, koje je sprovedeno u svibnju 2020. godine za vreme trajanja "lockdown-a" u Hrvatskoj.

Metodološki okvir istraživanja

Cilj istraživanja

Istraživanje je imalo za cilj stjecanje uvida u stavove studenata o obiteljskom nasilju u vrijeme pandemije COVID-19 i u povezanost tih stavova sa generalnim prihvaćanjem mitova o obiteljskom nasilju. U svrhu postizanja cilja istraživanja, postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

- 1) U kojoj mjeri studenti prihvaćaju mitove o obiteljskom nasilju?
- 2) Kakvi su stavovi studenata o obiteljskom nasilju u vrijeme pandemije?
- 3) Postoje li razlike u stavovima studenata o obiteljskom nasilju u vrijeme pandemije u odnosu na njihov spol, urbanost prebivališta, temeljnu političku orijentaciju i poznavanje žrtve obiteljskog nasilja?
- 4) Postoji li povezanost između prihvaćanja mitova o obiteljskom nasilju i stavova o obiteljskom nasilju u vrijeme pandemije?

Sudionici

Istraživački tim³ se odlučio za studentsku populaciju iz razloga što su u vrijeme provođenja istraživanja u Hrvatskoj bile na snazi vladine mjere za suzbijanje koronavirusa (#ostanidoma) pa se, zbog brojnih prilagodbi uobičajenog načina postupanja državnog i nevladinog sektora, činilo etički neprimjerenim opterećivati te sustave dodatnim angažmanom u istraživačkom smislu.

U istraživanju su sudjelovala 334 studenta različitih studijskih programa (najzastupljeniji studijski programi bili su: socijalna pedagogija, ekonomija,

³ Istraživački tim činile se, osim autorica ovog rada studentice Diplomskog studija socijalne pedagogije: Antonella Kossi, Mia Jakelić, Tamara Starčević i Ivana Strmečki.

stomatologija, informatika, medicina, psihologija i učiteljski fakultet), uglavnom sa Sveučilišta u Zagrebu. Prosječna dob studenata je 22 godine (min=18, max=43, SD=2,73), te se uglavnom radilo o studenticama (79,3%). Studentima koji su sudjelovali u istraživanju je ovo najčešće treća godina studiranja (min=1, max=7, SD=1,46). Studenti relativno najčešće žive u mjestu koje ima od 501 do 10000 stanovnika (38,9%), a zatim u urbanijim mjestima, odnosno u mjestima od 70001 i više stanovnika (29,9%). Nešto manje od polovice studenata (43,1%) svoju političku orijentaciju opisuje kao centar, 39,5% studenata lijevom orijentacijom, a 17,4% studenata desnom orijentacijom. Više od trećine studenata (37,1%) poznaje dijete koje je žrtva nasilja u obitelji, skoro polovica studenata (47,9%) poznaje neku osobu koja je žrtva partnerskog/supružničkog nasilja, dok 13,8% studenata poznaje neku stariju osobu koja je žrtva obiteljskog nasilja.

Instrument

Za potrebe istraživanja kreiran je instrument koji se sastoji od nekoliko skupina pitanja. Za utvrđivanje prihvatanja mitova o obiteljskom nasilju je za svaki od analiziranih oblika obiteljskog nasilja (supružničko/partnersko, nasilje prema djeci, nasilje prema starijim osobama) postavljeno pet opće poznatih mitova o specifičnim oblicima nasilja (primjeri čestica: *Jedan šamar supruzi (partneru/ici) od kojeg nije nastupila tjelesna ozljeda ne znači obiteljsko nasilje. Ljudi koji zlostavljaju svoju djecu su mentalno bolesni*). Mitovi o nasilju prema starijim osobama preuzeti su iz Skale senzibilnosti za nasilje nad starijim osobama koja se sastoji od ukupno 35 čestica (Ajduković i dr., 2008) (primjer čestice: *Stari ljudi svojim ponašanjem nekad zasluže da ih se udari*).

Stavovi o obiteljskom nasilju u vrijeme pandemije operacionalizirani su kroz tri pitanja: 1) mišljenje o utjecaju mjera za suzbijanje koronavirusa na povećanje incidencije obiteljskog nasilja (primjer čestice: *Mjere za suzbijanje koronavirusa (#ostanidoma) su dovele do povećanog supružničkog/partnerskog nasilja u Hrvatskoj*); 2) mišljenje o društvenoj reakciji na svaki pojedini oblik obiteljskog nasilja u smislu postupanja policije (primjer čestice: *Policija dobro postupi u slučajevima nasilja prema djeci u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj*), i 3) mišljenje o društvenoj reakciji u smislu pomoći i podrške koju žrtve dobivaju od organizacija civilnog društva (primjer čestice: *Starije žrtve obiteljskog nasilja u Hrvatskoj dobivaju dovoljnu pomoć i podršku od organizacija civil-*

nog društva u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj). Poznavanje žrtve obiteljskog nasilja ispitano je s tri čestice (Poznajete li neko dijete/neku osobu/neku stariju osobu koje/ja je žrtva nasilja u obitelji). Socio-demografska i studentska obilježja ispitana su uobičajenim česticama (spol, dob, obilježja mjesta stanovanja, studijski program, ukupna godina studija i temeljna politička orijentacija).

Postupak

Za provođenje istraživanja dobivena je suglasnost Etičkog povjerenstva Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Istraživanje je provedeno u onlajn formatu u svibnju 2020. godine, za vrijeme trajanja "lockdown-a" u Hrvatskoj. Na početku upitnika sudionicima je pojašnjena definicija nasilja u obitelji prema aktualnim hrvatskim zakonskim propisima. U statističkoj obradi podataka korištene su deskriptivna analiza (postotci, aritmetička sredina i standardna devijacija), hi-kvadrat test i korelacijska analiza.

Rezultati i diskusija

Prihvatanje mitova o obiteljskom nasilju

Prije utvrđivanja stavova sudionika o utjecaju pandemije na obiteljsko nasilje, činilo nam se vrijednim provjeriti postojeću razinu prihvatanja mitova o analiziranim oblicima obiteljskog nasilja. U Tablici 1 prikazani su postotci odgovora studenata, srednje vrijednosti i standardna odstupanja u odnosu na supružničko/partnersko nasilje. U odnosu na supružničko/partnersko nasilje vidimo kako se studenti najmanje slažu sa tvrdnjom *Jedan šamar suprugu/zi (partneru/ici) od kojeg nije nastupila tjelesna ozljeda ne znači obiteljsko nasilje*, dok se relativno najviše slažu sa tvrdnjom *Najjednostavniji način rješavanja supružničkog/partnerskog nasilja je razvod/napuštanje nasilnog partnera*. Temeljem dobivenih rezultata može se zaključiti kako studenti iskazuju nisku razinu prihvatanja mitova o supružničkom nasilju. Dio rezultata moguće je usporediti sa rezultatima istraživanja stavova o obiteljskom nasilju koje su proveli Racz i Kajtazi (2019) na uzorku učenika romske populacije. Tako se, u odnosu na napuštanje partnera kao način okončanja nasilnog odnosa, primjećuje veća osjetljivost učenika iz tog uzorka, dok se kod tvrdnji o zastupljeno-

sti nasilja prema ženama i vjerojatnosti vlastite viktimizacije veća osjetljivost uočava kod uzorka analiziranog u ovom istraživanju. Rezultati ovog istraživanja ukazuju kako je pozornost potrebno posvetiti osvještavanju studentske populacije o tome kako razvod i napuštanje nasilnog partnera nije najjednostavniji način rješavanja takvog oblika nasilja jer za određeni broj osoba po napuštanju partnera može početi još ozbiljniji, a u nekim slučajevima i fatalni oblika nasilja. Iz tog razloga je važno informirati studente i generalnu javnost kako rješavanje nasilnog odnosa nije jednostavan ni bezopasan čin.

Interesantni rezultati dobiveni su u odnosu na tvrdnju *Meni se nikada ne bi moglo desiti da budem žrtva partnerskog/supružničkog nasilja*. Rezultati pokazuju sličnu distribuciju u odnosu na tri kategorije – neslaganje sa tvrdnjom (37,5%), neodlučnost (32%) i slaganje sa tvrdnjom (30,6%). Ako mlade stereotipno promatramo kao neustrašivu i optimističnu skupinu u odnosu na svoju budućnost, ovi rezultati pomalo iznenađuju jer svjedoče o svojevrsnom oprezu u odnosu na ovu tvrdnju.

Tablica 1. *Prihvaćanje mitova o supružničkom/partnerskom nasilju (postotci, srednja vrijednost i standardno odstupanje)(N=334)*

	%					M	SD
	Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem, niti ne slažem	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem		
Jedan šamar suprugu/zi (partneru/ici) od kojeg nije nastupila tjelesna ozljeda ne znači obiteljsko nasilje.	78,7	12,0	3,3	4,5	1,5	1,3	0,87
Najjednostavniji način rješavanja supružničkog/partnerskog nasilja je razvod/napuštanje nasilnog partnera.	6,6	12,0	21,3	33,8	26,3	3,61	1,18
Nasilje prema ženama nije toliko izražen problem koliko se o njemu priča.	57,5	21,9	11,4	6,0	3,3	1,76	1,08
Mnoge osobe u supružničkim/partnerskim odnosima često i zaslužuju šamar.	73,1	15,3	5,7	3,3	2,7	1,47	0,94
Meni se nikada ne bi moglo desiti da budem žrtva partnerskog/supružničkog nasilja.	17,1	20,4	32,0	14,1	16,5	2,93	1,30

Slične prosječne vrijednosti za sve analizirane čestice studenti postižu i u odnosu na mitove o nasilju prema djeci u obitelji (Tablica 2). Najnižu razinu slaganja studenti iskazuju na čestici *Nasilje prema djeci dešava se samo u obiteljima nižeg socio-ekonomskog statusa*, dok relativno najveće slaganje iskazuju u odnosu na tvrdnju *Ljudi koji zlostavljaju svoju djecu su mentalno bolesni*. Ovaj posljednji podatak možemo razumjeti u kontekstu medijskog izvještavanja o zlostavljanju djece u obitelji, koje senzacionalistički prikazuje ekstremne slučajeve nasilja prema djeci u kojima se počinitelji često i portretiraju kao osobe sa mentalnim oboljenjima. Interesantno je da je nešto manje od polovice sudionika nesigurno u odnosu na poznatu tezu o tzv. transgeneracijskom prijenosu nasilja prema kojoj dijete – žrtva nužno odrasta u odraslog počinitelja. Ovakvi rezultati ukazuju na nužnost dodatnog informiranja generalne javnosti o tome kako se ne mora raditi o tzv. „samoispunjavajućem proročanstvu“, odnosno kako je moguće, uz prisustvo i razvoj zaštitnih čimbenika spriječiti da se ova teza doista i potvrdi (više o transgeneracijskom prijenosu nasilja u Pećnik, 2003).

Tablica 2. *Prihvatanje mitova o nasilju prema djeci (postotci, srednja vrijednost i standardno odstupanje) (N=334)*

	%					M	SD
	Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem, niti se ne slažem	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem		
Ljudi koji zlostavljaju svoju djecu su mentalno bolesni.	6,6	13,5	15,9	28,1	35,9	3,73	1,26
Osoba koja je bila zlostavljana u djetinjstvu će zlostavljati svoju djecu.	14,4	26,9	42,5	15,6	0,6	2,61	0,93
Postoje djeca koju je nemoguće odgojiti bez fizičkog kažnjavanja.	54,2	19,2	14,7	8,7	3,3	1,88	1,15
Nasilje prema djeci u obitelji nije toliko često koliko se priča.	45,5	28,4	20,7	4,2	1,2	1,87	0,96
Nasilje prema djeci dešava se samo u obiteljima nižeg socio-ekonomskog statusa.	63,8	25,1	6,0	4,5	0,6	1,53	0,84

Podaci o prihvaćanju mitova o nasilju prema starima u obitelji (Tablica 3) govore o relativno najnižem prihvaćanju mitova o nasilju prema starim osobama – izračunat prosjek za sve analizirane tvrdnje je 1,45, što je niži prosjek nego kod mitova o supružničkom/partnerskom nasilju (2,21) i nasilju prema djeci (2,32). Najnižu razinu slaganja studenti iskazuju u odnosu na tvrdnju *Nasilje prema starim osobama je manje važno od ostalih oblika nasilja u obitelji*, dok relativno najvišu razinu slaganja (koja je još uvijek na razini neslaganja) iskazuju u odnosu na tvrdnju *Stari ljudi bi bili manje izloženi nasilju da imaju više razumijevanja za probleme svoje odrasle djece*. Relativno najveća neodlučnost je zamjetna kod čestice o povezanosti manje izloženosti nasilju i većeg razumijevanja za probleme svoje djece, kao i kod čestice kako jedino fizičko nasilje prema starim osobama treba biti sankcionirano. Usporedba rezultata za analizirane čestice sa rezultatima koje navode Ajduković, Rusac i Ogresta (2008) ukazuju na donekle sličnu razinu slaganja. Veću razinu neslaganja sa tvrdnjama sudionici ovog istraživanja iskazuju za tvrdnju *Stari ljudi svojim ponašanjem nekad zasluže da ih se udari* te *Stari ljudi bi bili manje izloženi nasilju da imaju više razumijevanja prema problemima svoje odrasle djece*, dok nižu razinu neslaganja u odnosu na stručnjake i studente iz pomenutog istraživanja Ajduković, Rusac i Ogresta (2008) iskazuju u odnosu na tvrdnju *Jedino fizičko nasilje prema starim osobama treba biti sankcionirano*. Interesantno je primijetiti znatno nižu neodlučnost studenata ovog uzorka u odnosu na tvrdnju *Stari ljudi bi bili manje izloženi nasilju da imaju više razumijevanja za probleme svoje odrasle djece*.

Tablica 3. Prihvaćanje mitova o nasilju prema starima u obitelji (postotci, srednja vrijednost i standardno odstupanje) (N=334)

	%					M	SD
	Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem, niti ne slažem	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem		
Stari ljudi svojim ponašanjem nekad zasluže da ih se udari.	78,7	14,1	3,6	1,5	2,1	1,34	0,80
Nasilje prema starim osobama je manje važno od ostalih oblika nasilja u obitelji.	90,1	8,4	0,9	0,6	0,0	1,12	0,40

Irma Kovčo Vukadin, Dora Škarica Obiteljsko nasilje u vrijeme pandemije COVID-19:
Stavovi hrvatskih studenata

Stari ljudi bi bili manje izloženi nasilju da imaju više razumijevanja za probleme svoje odrasle djece.	57,8	20,1	12,6	7,5	2,1	1,76	1,07
Jedino fizičko nasilje prema starim osobama treba biti sankcionirano.	65,3	14,1	12,6	4,5	3,6	1,67	1,08
Prevelika pozornost se posvećuje nasilju prema starim osobama u obitelji.	71,9	18,6	9,0	0,6	0,0	1,38	0,67

Zaključno se u odnosu na studentsko prihvaćanje mitova o analiziranim oblicima obiteljskog nasilja može reći kako studenti iskazuju relativno nisko prihvaćanje mitova, te kako je najniže prihvaćanje mitova zastupljeno u odnosu na nasilje prema starijim osobama, što je interesantan podatak jer se u Hrvatskoj relativno najrjeđe govori o ovom obliku nasilja (više u: Ajduković, Rusac, Ogresta, 2008; Kovačić Petrović, Peraica, Kozarić-Kovačić, 2019).

Stavovi studenata o obiteljskom nasilju u vrijeme pandemije

Kao što je napred navedeno, od studenata je traženo da iskažu svoje mišljenje o utjecaju mjera za suzbijanje koronavirusa na pojedini oblik obiteljskog nasilja. Iz Tablice 4 je razvidno kako studenti u najvećem broju slučajeva smatraju kako su mjere za suzbijanje koronavirusa dovele do povećanog partnerskog/supružničkog nasilja (60,8% se uglavnom ili u potpunosti slaže), zatim do nasilja prema djeci (51,2%), dok nešto više od trećine studenata (39,2%) smatra kako su mjere za suzbijanje koronavirusa dovele do povećanja nasilja prema starijim osobama. Interesantno je uočiti kako je najveći broj studenata neodlučan upravo u odnosu na ovu tvrdnju.

Tablica 4. Mišljenje studenata o utjecaju mjera za suzbijanje koronavirusa na incidenciju obiteljskog nasilja (postotci, srednja vrijednost i standardno odstupanje) (N=334)

	%					M	SD
	Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem, niti ne slažem	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem		
Mjere za suzbijanje koronavirusa (#ostani doma) su dovele do povećanog supružničkog/partnerskog nasilja u Hrvatskoj.	1,8	4,2	33,2	34,7	26,0	3,79	0,94
Mjere za suzbijanje koronavirusa (#ostani doma) su dovele do povećanog nasilja prema djeci u Hrvatskoj.	2,7	6,3	39,8	32,9	18,3	3,58	0,95
Mjere za suzbijanje koronavirusa (#ostani doma) su dovele do povećanog nasilja prema starijim osobama u Hrvatskoj.	6,0	5,7	49,1	25,7	13,5	3,35	0,99

S obzirom na nepostojanje sličnih istraživanja, može se jedino zaključiti kako se sudionici istraživanja slažu sa stručnjacima koji od početka pandemije upozoravaju na vjerojatno povećanje obiteljskog nasilja zbog posljedica uvođenja mjera za suzbijanje pandemije.

Drugo pitanje koje je postavljeno sudionicima odnosilo se na postupanje policije u slučajevima obiteljskog nasilja. Naime, tijekom mjera koje su u Hrvatskoj uvedene za suzbijanje koronavirusa (rad od kuće, školovanje od kuće, zabrana napuštanja županije prebivališta/boravišta), često se u medijima postavljalo pitanje značaja tih mjera za postupanje policije u slučajevima obiteljskog nasilja. Iz Tablice 5 razvidna je prilično loša ocjena policijskog postupanja u slučajevima obiteljskog nasilja jer se većina studenata ne slaže sa ponuđenim tvrdnjama, što svjedoči o svojevrsnom iskazivanju nepovjerenja prema tvrdnjama ministra unutarnjih poslova kako policija adekvatno postupi u slučajevima obiteljskog nasilja.⁴ Najveće neslaganje primjetno je

⁴ U tom smislu, interesantno je primijetiti kako se u posebnom izvješću Ministarstva unutarnjih poslova RH navodi kako je porast broja prijavljenih kaznenih djela nasilja u obitelji (39,2%

kod mišljenja o dobrom postupanju policije u slučajevima partnerskog/supružničkog nasilja (66,5% studenata se ne slaže s navedenom tvrdnjom).

Tablica 5. Mišljenje studenata o policijskom postupanju u slučajevima obiteljskog nasilja (postotci, srednja vrijednost i standardno odstupanje) (N=334)

	%					M	SD
	Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem, niti ne slažem	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem		
Policija dobro postupa u slučajevima supružničkog/partnerskog nasilja u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj.	31,4	35,0	26,6	5,7	1,2	2,10	0,95
Policija dobro postupa u slučajevima nasilja prema djeci u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj.	24,0	33,8	30,8	9,6	1,8	2,31	1,00
Policija dobro postupa u slučajevima obiteljskog nasilja prema starijim osobama u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj.	29,0	30,2	35,0	4,2	1,5	2,19	0,95

Nakon pitanja o policijskom postupanju, sudionicima je postavljeno pitanje o pomoći i podršci koju žrtve obiteljskog nasilja dobivaju od strane organizacija civilnog društva. Uvođenje epidemioloških mjera je značajno utjecalo na kapacitete civilnog društva za pružanje uobičajenih usluga žrtvama obiteljskog nasilja, a u Zagrebu je ta situacija bila i dodatno pogoršana snažnim potresom 22. ožujka 2020. godine koji je nanio brojna materijalna oštećenja i dodatno ograničenje u pružanju usluga.⁵

Iz deskriptivnih podataka prikazanih u Tablici 6 razvidno je kako se studenti u najvećem broju slučajeva (preko 60%) ne slažu s tvrdnjama da žrtve

više prijavljenih kaznenih djela u 2020. godini u odnosu na 2019. godinu) „rezultat napora Ministarstva unutarnjih poslova u nadzoru, usmjeravanju, senzibilizaciji i edukaciji policijskih službenika u svrhu prepoznavanja i pravilne komunikacije određenih ponašanja kroz kaznenopravnu umjesto prekršajno pravnu reakciju, a na koji način počiniteljima šaljemo jasnu poruku o stavu države prema nasilju u obitelji” (MUP RH, 2021: 18).

⁵ Više o izazovima pružanja pomoći i podrške žrtvama obiteljskog nasilja u vrijeme pandemije vidjeti u: Mamula, Mihaljević, Tukara Komljenović, 2020.

svih analiziranih oblika nasilja dobivaju dovoljnu pomoć i podršku od organizacija civilnog društva u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj.

Tablica 6. *Mišljenje studenata o pomoći i podršci žrtvama od strane organizacija civilnog društva (postotci, srednja vrijednost i standardno odstupanje) (N=334)*

	%					M	SD
	Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem, niti ne slažem	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem		
Žrtve supružničkog/partnerskog nasilja u Hrvatskoj dobivaju dovoljnu pomoć i podršku od organizacija civilnog društva u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj.	29,9	35,9	24,9	7,2	2,1	2,16	1,00
Djeca – žrtve obiteljskog nasilja u Hrvatskoj dobivaju dovoljnu pomoć i podršku od organizacija civilnog društva u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj.	27,5	32,6	29,6	8,4	1,8	2,24	1,00
Starije žrtve obiteljskog nasilja u Hrvatskoj dobivaju dovoljnu pomoć i podršku od organizacija civilnog društva u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj.	34,7	27,5	32,6	4,2	0,9	2,09	0,96

Gledajući zajedno rezultate o mišljenju sudionika o postupanju policije, kao i pomoći i podršci koju žrtve različitih oblika obiteljskog nasilja dobivaju, može se uočiti prilična kritičnost sudionika ovog istraživanja.

Stavovi studenata o obiteljskom nasilju u vrijeme pandemije s obzirom na spol, urbanost prebivališta, temeljnu političku orijentaciju te poznavanje žrtve obiteljskog nasilja

a) Stavovi studenata s obzirom na spol sudionika

U Tablici 7 prikazani su rezultati hi-kvadrat testa za pitanje mišljenja o povećanju obiteljskog nasilja u vrijeme pandemije u odnosu na spol sudionika. Originalne kategorije od pet stupnjeva rekodirane na tri stupnja, a stupanj značajnosti označavan je na tri razine ($p < 0,05$, $p < 0,03$ i $p < 0,01$). Rezultati hi-kvadrat testa govore o tome kako studentice znatno češće od studenata smatraju kako su mjere za suzbijanje koronavirusa dovele do povećanja svih analiziranih oblika nasilja.

Tablica 7. *Mišljenje o povećanju nasilja u odnosu na spol sudionika*

Varijabla	Kategorija	M f (%)	Ž f (%)	χ^2
Mjere za suzbijanje koronavirusa dovele su do povećanog supružničkog/partnerskog nasilja	neslaganje neodlučan slaganje	10 (14,5) 30 (43,5) 29 (42,0)	10 (3,8) 81 (30,6) 174 (65,7)	18,281 $p < 0,01$
Mjere za suzbijanje koronavirusa dovele su do povećanog nasilja prema djeci u Hrvatskoj.	neslaganje neodlučan slaganje	15 (21,7) 32 (46,4) 22 (31,9)	15 (5,7) 101 (38,1) 149 (56,2)	23,032 $p < 0,01$
Mjere za suzbijanje koronavirusa dovele su do povećanog nasilja prema starijim osobama u Hrvatskoj.	neslaganje neodlučan slaganje	15 (21,7) 38 (55,1) 16 (23,2)	24 (9,1) 126 (47,5) 115 (43,4)	13,872 $p < 0,01$

U odnosu na razlike u mišljenju o postupanju policije u slučajevima nasilja, podaci iz Tablice 8 govore kako je dobivena statistički značajna razlika između studenata u odnosu na policijsko postupanje u slučajevima supružničkog/partnerskog nasilja i nasilja prema djeci i to na način da se studentice češće od studenata ne slažu sa tvrdnjom da policija dobro postupa u takvim slučajevima u pandemijskim uvjetima.

Tablica 8. *Mišljenje o postupanju policije u odnosu na spol sudionika*

Varijabla	Kategorija	M f (%)	Ž f (%)	χ^2
Policija dobro postupuje u slučajevima supružničkog/partnerskog nasilja u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj.	neslaganje neodlučan slaganje	37 (53,6) 26 (37,7) 6 (8,7)	185 (69,8) 63 (23,8) 17 (6,4)	6,546 $p < 0,05$
Policija dobro postupuje u slučajevima nasilja prema djeci u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj.	neslaganje neodlučan slaganje	30 (43,5) 30 (43,5) 9 (13,0)	163 (61,5) 73 (27,5) 29 (10,9)	7,798 $p < 0,03$
Policija dobro postupuje u slučajevima obiteljskog nasilja prema starijim osobama u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj.	neslaganje neodlučan slaganje	35 (50,7) 30 (43,5) 4 (5,8)	163 (61,5) 87 (32,8) 15 (5,7)	2,848 $p > 0,05$

U odnosu na mišljenje o pomoći i podršci koju žrtve obiteljskog nasilja dobivaju od organizacija civilnog društva u pandemijskim uvjetima je također hi-kvadrat testom utvrđeno postojanje statističkih razlika u odnosu na pomoć i podršku koju dobivaju žrtve supružničkog/partnerskog nasilja i djeca žrtve obiteljskog nasilja (Tablica 9). Studentice se znatno češće od studenata ne slažu sa tvrdnjom da te žrtve dobivaju dovoljnu pomoć i podršku.

Tablica 9. *Mišljenje o pomoći i podršci žrtvama u odnosu na spol sudionika*

Varijabla	kategorija	M f (%)	Ž f (%)	χ^2
Žrtve supružničkog/partnerskog nasilja u Hrvatskoj dobivaju dovoljnu pomoć i podršku organizacija civilnog društva u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj	neslaganje neodlučan slaganje	34 (49,3) 24 (34,8) 11 (15,9)	186 (70,2) 59 (22,3) 20 (7,5)	11,244 $p < 0,01$
Djeca-žrtve obiteljskog nasilja u Hrvatskoj dobivaju dovoljnu pomoć i podršku organizacija civilnog društva u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj	neslaganje neodlučan slaganje	31 (44,9) 27 (39,1) 11 (15,9)	170 (64,2) 72 (27,2) 23 (8,7)	8,841 $p < 0,03$
Starije žrtve obiteljskog nasilja u Hrvatskoj dobivaju dovoljnu pomoć i podršku organizacija civilnog društva u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj	neslaganje neodlučan slaganje	36 (52,2) 28 (40,6) 5 (7,2)	172 (64,9) 81 (30,6) 12 (4,5)	3,902 $p > 0,05$

Dobiveni rezultati svjedoče o većoj osjetljivosti studentica za obiteljsko nasilje što je sukladno nalazima drugih istraživanja (Lovrić, 2003; Flood, Pease, 2009; Nguyen i dr., 2013; Rollè i dr., 2018; Yagiz, Sevil, Guner, 2020). Rodne razlike u percepciji i stavovima o obiteljskom nasilju se uobičajeno shvaćaju kao rezultat razlika u rodnoj socijalizaciji prema kojoj se kod muškaraca „njeguje” agresivnost i daje svojevrsna dozvola za agresivna ponašanja, dok se kod žena potiče submisivnost i plašljivost (Carter, 2014). Ove rezultate možemo razumjeti i u okviru etike brige koja se vezuje uz ženski rod (Gilligan, 1982), te ih je moguće promatrati i u kontekstu svojevrsne rodne empatije (s obzirom na uobičajenu situaciju viktimizacije osoba ženskog roda) u slučaju supružničkog/partnerskog nasilja. U interpretaciji rezultata dobivenih ovim istraživanjem treba ipak voditi računa o većoj zastupljenosti žena u uzorku ovog istraživanja, što utječe na mogućnost generalizacije rezultata.

b) Stavovi studenata s obzirom na urbanost prebivališta

U svrhu utvrđivanja povezanosti između urbanosti prebivališta i stavova o obiteljskom nasilju, napravljena je korelacijska analiza koja ukazuje na nepostojanje statistički značajne povezanosti urbanosti ni sa jednom analiziranim česticom stavova.

Broj istraživanja koji se bavio odnosom stavova studenata prema obiteljskom nasilju i urbanosti prebivališta je prilično ograničen, a njihovi rezultati ne daju jasan odgovor o tom odnosu. Tako primjerice Lin i suradnici (2016) u istraživanju razlika u stavovima kineskih i američkih studenata u američkom uzorku nalaze kako urbaniji studenti više prihvaćaju intimno partnersko nasilje, dok kod kineskih studenata nalaze upravo obrnute rezultate. Wang (2019) na uzorku kineskih studenata i Politoff i suradnici (2019) na uzorku mladih Australaca ne nalaze razlike u prihvaćanju mitova o intimnom partnerskom nasilju s obzirom na razinu urbanosti ispitanika, dok Wang (2020) na uzorku kineskih studenata nalazi kako urbaniji studenti iskazuju niže prihvaćanje mitova o intimnom partnerskom nasilju.

c) Stavovi studenata s obzirom na temeljnu političku orijentaciju

Provedena korelacijska analiza pokazala je postojanje statistički značajne povezanosti (premda slabe snage) u svim analiziranim česticama (Tablica 10).

Smjer korelacija ukazuje na to kako studenti čija je temeljna politička orijentacija na desnom spektru znatno češće od onih na lijevom spektru smatraju da mjere za suzbijanje koronavirusa nisu dovele do povećanja analiziranih oblika obiteljskog nasilja, kako policija dobro postupuje u slučajevima analiziranih oblika nasilja, te kako žrtve analiziranih oblika nasilja dobivaju dovoljnu pomoć i podršku od organizacija civilnog društva u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj.

Tablica 10. *Povezanost temeljne političke orijentacije sa stavovima (N=334)*

	Temeljna politička orijentacija
Mjere za suzbijanje koronavirusa dovele su do povećanog supružničkog/partnerskog nasilja.	-,202**
Mjere za suzbijanje koronavirusa dovele su do povećanog nasilja prema djeci u Hrvatskoj.	-,186**
Mjere za suzbijanje koronavirusa dovele su do povećanog nasilja prema starijim osobama u Hrvatskoj.	-,150**
Policija dobro postupuje u slučajevima supružničkog/partnerskog nasilja u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj.	,133*
Policija dobro postupuje u slučajevima nasilja prema djeci u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj.	,156**
Policija dobro postupuje u slučajevima nasilja prema starijim osobama u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj.	,145**
Žrtve supružničkog/partnerskog nasilja u Hrvatskoj dobivaju dovoljnu pomoć i podršku organizacija civilnog društva u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj	,181**
Djeca-žrtve obiteljskog nasilja u Hrvatskoj dobivaju dovoljnu pomoć i podršku organizacija civilnog društva u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj.	,213**
Starije žrtve obiteljskog nasilja u Hrvatskoj dobivaju dovoljnu pomoć i podršku organizacija civilnog društva u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj.	,140*

**p<0,01 *p<0,05

Dobiveni rezultati su u skladu sa drugim istraživanjima i spoznajama po kojima se desna politička orijentacija vezuje sa tradicionalnim vrijednostima (konformizmom) i konzervativizmom koji podržava tradicionalne rodne i obiteljske uloge (Flood, Pease, 2009; Politoff i dr., 2019).

d) Stavovi studenata s obzirom na poznavanje žrtve obiteljskog nasilja

U svrhu dobivanja odgovora na pitanje postojanja razlika u stavovima sudionika u odnosu na poznavanje žrtve konkretnog oblika obiteljskog nasilja napravljen je hi-kvadrat test. U Tablici 11 prikazani su podaci o stavovima studenata o povećanju pojedinog oblika obiteljskog nasilja s obzirom na njihovo poznavanje žrtve specifične vrste nasilja. Utvrđeno je postojanje statistički značajnih razlika u odnosu na supružničko nasilje i nasilje prema djeci. Studenti koji poznaju neku žrtvu supružničkog/partnerskog nasilja znatno češće smatraju kako su mjere za suzbijanje koronavirusa dovele do povećanja te vrste nasilja u Hrvatskoj, a studenti koji poznaju dijete koje je žrtva obiteljskog nasilja znatno češće smatraju kako su te mjere dovele do povećanja tog oblika nasilja u Hrvatskoj.

Tablica 11. *Mišljenje o povećanju nasilja u odnosu na poznavanje žrtve*

Varijabla	Kategorija	Poznavanje žrtve		χ^2
		DA f (%)	NE f (%)	
Mjere za suzbijanje koronavirusa dovele su do povećanog supružničkog/partnerskog nasilja	neslaganje neodlučan slaganje	6 (3,8) 44 (27,5) 110 (68,8)	14 (8,0) 67 (38,5) 93 (53,4)	8,818 $p < 0,03$
Mjere za suzbijanje koronavirusa dovele su do povećanog nasilja prema djeci u Hrvatskoj.	neslaganje neodlučan slaganje	9 (7,3) 37 (29,8) 78 (62,9)	21 (10,0) 96 (45,7) 93 (44,3)	10,865 $p < 0,01$
Mjere za suzbijanje koronavirusa dovele su do povećanog nasilja prema starijim osobama u Hrvatskoj.	neslaganje neodlučan slaganje	6 (13,0) 18 (39,1) 22 (47,8)	33 (11,5) 146 (50,7) 109 (37,8)	2,173 $p > 0,05$

U Tablici 12 prikazani su rezultati hi-kvadrat testa koji je napravljen u svrhu dobivanja odgovora na pitanje postoje li razlike u mišljenju studenata o policijskom postupanju u analiziranim oblicima nasilja s obzirom na njihovo poznavanje žrtve tog oblika nasilja. Utvrđena je statistički značajna razlika u mišljenju studenata o policijskom postupanju u slučajevima supružničkog nasilja i nasilja prema djeci. Studenti koji poznaju žrtvu supružničkog nasilja se znatno češće od studenata koji ne poznaju žrtvu ne slažu s tvrdnjom da policija dobro postupa u takvim slučajevima u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj. Također, studenti koji poznaju dijete – žrtvu obiteljskog nasilja se

znatno češće od studenata koji ne poznaju takvo dijete ne slažu s tvrdnjom da policija dobro postupaju u slučajevima nasilja prema djeci.

Tablica 12. *Mišljenje o postupanju policije u odnosu na poznavanje žrtve*

Varijabla	Kategorija	Poznavanje žrtve		χ^2
		DA f (%)	NE f (%)	
Policija dobro postupaju u slučajevima supružničkog/partnerskog nasilja u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj	neslaganje neodlučan slaganje	118 (73,8) 33 (20,6) 9 (5,6)	104 (59,8) 56 (32,2) 14 (8,0)	7,340 $p < 0,03$
Policija dobro postupaju u slučajevima nasilja prema djeci u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj	neslaganje neodlučan slaganje	84 (67,7) 29 (23,4) 11 (8,9)	109 (51,9) 74 (35,2) 27 (12,9)	8,024 $p < 0,03$
Policija dobro postupaju u slučajevima nasilja prema starijim osobama u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj	neslaganje neodlučan slaganje	26 (56,5) 15 (32,6) 5 (10,9)	172 (59,7) 102 (35,4) 14 (4,9)	2,675 $p > 0,05$

Posljednje pitanje koje je analizirano u odnosu na poznavanje žrtve je ono koje se odnosi na mišljenje o pomoći i podršci koju žrtve analiziranih oblika obiteljskog nasilja dobivaju od organizacija civilnog društva. Iz Tablice 13 vidljivo je kako je utvrđeno postojanje statistički značajne razlike u mišljenju o pomoći i podršci koju dobivaju žrtve supružničkog/partnerskog nasilja, dok u ostala dva analizirana oblika nasilja nije utvrđeno postojanje statistički značajne razlike. Studenti koji poznaju žrtvu supružničkog nasilja se znatno češće od ostalih studenata ne slažu sa tvrdnjom da žrtve te vrste obiteljskog nasilja dobivaju dovoljnu pomoć i podršku od organizacija civilnog društva.

Tablica 13. *Mišljenje o pomoći i podršci žrtvama u odnosu na poznavanje žrtve*

Varijabla	Kategorija	Poznavanje žrtve		χ^2
		DA f (%)	NE f (%)	
Žrtve supružničkog/partnerskog nasilja u Hrvatskoj dobivaju dovoljnu pomoć i podršku organizacija civilnog društva u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj	neslaganje neodlučan slaganje	112 (70,0) 30 (18,8) 18 (11,3)	108 (62,1) 53 (30,5) 13 (7,5)	6,678 $p < 0,05$

Irma Kovčo Vukadin, Dora Škarica Obiteljsko nasilje u vrijeme pandemije COVID-19:
Stavovi hrvatskih studenata

Djeca-žrtve obiteljskog nasilja u Hrvatskoj dobivaju dovoljnu pomoć i podršku organizacija civilnog društva u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj	neslaganje neodlučan slaganje	75 (60,5) 35 (28,2) 14 (11,3)	126 (60,0) 64 (30,5) 20 (9,5)	0,375 p>0,05
Starije žrtve obiteljskog nasilja u Hrvatskoj dobivaju dovoljnu pomoć i podršku organizacija civilnog društva u aktualnim uvjetima življenja u Hrvatskoj	neslaganje neodlučan slaganje	28 (60,9) 15 (32,6) 3 (6,5)	180 (62,5) 94 (32,6) 14 (4,9)	0,232 p>0,05

Postojeća istraživanja odnosa poznavanja žrtve (direktnog ili indirektnog) (Flood, Pease, 2009; Lin i dr, 2016) i stavova prema obiteljskom nasilju ne pokazuju jednoznačne rezultate, a rezultati ovog istraživanja govore u prilog značaja poznavanja žrtve na stavove.

Povezanost prihvatanja mitova o obiteljskom nasilju i stavova o obiteljskom nasilju u vrijeme pandemije

U svrhu utvrđivanja povezanosti prihvatanja mitova o obiteljskom nasilju i stavovima o obiteljskom nasilju u vrijeme pandemije, za svaki analizirani oblik nasilja je napravljena korelacijska analiza. Iz Tablice 14 je vidljivo kako podržavanje dva mita nije statistički povezano sa stavovima o supružničkom nasilju u vrijeme pandemije: *Najjednostavniji način rješavanja partnerskog nasilja je razvod/napuštanje partnera* i *Mnoge osobe u partnerskim odnosima često i zaslužuju šamar*. Kod ostalih mitova je utvrđeno postojanje statistički značajne povezanosti, premda se, u smislu veličine korelacije radi o slaboj snazi. Smjerovi korelacija govore o sljedećoj vrsti povezanosti:

- oni koji podržavaju mitove kako jedan šamar ne znači nasilje i kako nasilje prema ženama nije toliko izražen problem koliko se o njemu priča smatraju kako mjere za suzbijanje koronavirusa nisu dovele do povećanja supružničkog/partnerskog nasilja;
- oni koji smatraju kako jedan šamar ne znači nasilje, kako nasilje prema ženama nije tako izražen problem koliko se o njemu priča i kako se njima nikada ne bi moglo desiti da budu žrtva partnerskog nasilja češće smatraju kako policija dobro postupuje u slučajevima supružničkog/partnerskog nasilja u pandemijskim uvjetima;

- oni koji smatraju da jedan šamar ne znači nasilje, kako nasilje prema ženama nije tako izražen problem koliko se o njemu priča i kako se njima nikada ne bi moglo desiti da budu žrtva partnerskog nasilja češće smatraju da žrtve supružničkog/obiteljskog nasilja u pandemijskim uvjetima dobivaju dovoljnu pomoć i podršku od organizacija civilnog društva.

Tablica 14. Povezanost prihvatanja mitova o supružničkom nasilju i stavova o supružničkom nasilju u vrijeme pandemije (N=334)

	Povećanje nasilja	Policijsko postupanje	Pomoć i podrška žrtvama
Jedan šamar partneru/ici od kojeg nije nastupila tjelesna ozljeda ne znači obiteljsko nasilje.	-,109*	,155**	,177**
Najjednostavniji način rješavanja partnerskog nasilja je razvod/napuštanje partnera.	,039	-,035	,029
Nasilje prema ženama nije toliko izražen problem koliko se o njemu priča.	-,223**	,210**	,233**
Mnoge osobe u partnerskim odnosima često i zaslužuju šamar.	-,105	,053	,058
Meni se nikada ne bi moglo desiti da budem žrtva partnerskog nasilja.	-,092	,116*	,129*

**p<0,01 *p<0,05

U Tablici 15 navedene su korelacije mitova o nasilju prema djeci i stavova o nasilju prema djeci u vrijeme pandemije. Vidljivo je kako kod mita o transgeneracijskom prijenosu nasilja nije utvrđena statistički značajna povezanost ni sa jednom česticom stavova prema nasilju prema djeci u pandemijskim uvjetima. Kao i u slučaju supružničkog/partnerskog nasilja i ovdje uočavamo da se dominantno radi o slabim korelacijama.

Smjer korelacija govori sljedeće:

- oni koji vjeruju kako postoje djeca koju je nemoguće odgojiti bez fizičkog kažnjavanja, kako nasilje prema djeci nije toliko često koliko se o njemu priča, te kako se nasilje prema djeci dešava samo u obiteljima nižeg socio-ekonomskog statusa smatraju kako mjere za suzbijanje koronavirusa nisu dovele do povećanja nasilja prema djeci;
- oni koji smatraju da su ljudi koji zlostavljaju svoju djecu mentalno bolesni, kako nasilje prema djeci nije toliko često te kako se nasilje prema djeci dešava samo u nižem socio-ekonomskom stratumu, misle kako policija dobro postupa u slučajevima nasilja prema djeci u pandemijskim uvjetima.

Tablica 15. Povezanost prihvaćanja mitova o nasilju prema djeci i stavova o nasilju prema djeci u vrijeme pandemije

	Povećanje nasilja	Policijsko postupanje	Pomoć i podrška žrtvama
Ljudi koji zlostavljaju svoju djecu su mentalno bolesni.	-,068	,133*	,041
Osoba koja je bila zlostavljana u djetinjstvu će zlostavljati svoju djecu.	,008	,030	,051
Postoje djeca koju je nemoguće odgojiti bez fizičkog kažnjavanja.	-,181**	,078	,145**
Nasilje prema djeci u obitelji nije toliko često koliko se priča.	-,327**	,239**	,279**
Nasilje prema djeci dešava se samo u obiteljima nižeg socio-ekonomskog statusa.	-,143**	,139*	,098

**p<0,01 *p<0,05

Rezultati korelacijske analize o povezanosti prihvaćanja mitova o obiteljskom nasilju prema starijim osobama pokazuju (Tablica 16) povezanost svih čestica sa mitovima sa bar jednim pitanjem iz područja stavova prema nasilju prema starim osobama u pandemijskim uvjetima. I u slučaju ovog oblika nasilja se radi o slabim korelacijama, a smjer korelacija svjedoči o sljedećem:

- oni koji vjeruju u analizirane mitove smatraju kako mjere za suzbijanje koronavirusa nisu dovele do povećanja nasilja prema starijim osobama;
- oni studenti koji vjeruju da jedino fizičko nasilje prema starim osobama treba biti sankcionirano i kako se prevelika pozornost posvećuje nasilju prema starim osobama smatraju kako policija dobro postupa u slučajevima obiteljskog nasilja prema starim osobama u pandemijskim uvjetima;
- oni studenti koji vjeruju da jedino fizičko nasilje prema starim osobama treba biti sankcionirano i kako se prevelika pozornost posvećuje nasilju prema starim osobama smatraju kako starije žrtve obiteljskog nasilja dobivaju dovoljnu pomoć i podršku organizacija civilnog društva u pandemijskim uvjetima.

Tablica 16. Povezanost prihvaćanja mitova o nasilju prema starijim osobama i stavova o nasilju prema starijim osobama u vrijeme pandemije

	Povećanje nasilja	Policijsko postupanje	Pomoć i podrška žrtvama
Stari ljudi svojim ponašanjem nekad zasluže da ih se udari.	-,116*	,066	,086
Nasilje prema starim osobama je manje važno od ostalih oblika nasilja u obitelji.	-,123*	,039	,048
Stari ljudi bi bili manje izloženi nasilju da imaju više razumijevanja za probleme svoje odrasle djece.	-,159**	,014	,069
Jeidno fizičko nasilje prema starim osobama treba biti sankcionirano.	-,156**	,110*	,111*
Prevelika pozornost se posvećuje nasilju prema starim osobama u obitelji.	-,168**	,243**	,230**

**p<0,01 *p<0,05

Zaključno se u ovom dijelu može reći kako su provedene korelacijske analize pokazale postojanje statistički značajnih povezanosti koje ukazuju na to da studenti koji u manjoj mjeri prihvaćaju mitove o analiziranim oblicima nasilja smatraju da su mjere za suzbijanje koronavirusa dovele do povećanja tih oblika nasilja, kao i da rjeđe misle da policija dobro postupa u takvim slučajevima u pandemijskim uvjetima i da žrtve ne dobivaju adekvatnu pomoć i podršku od organizacija civilnog društva. Takve rezultate možemo razumjeti u kontekstu veće senzibiliziranosti tih studenata na probleme povezane s viktimizacijom obiteljskim nasiljem.

Također, rezultati ove analize nameću pitanje studentskog izvora informacija o promjenama u incidenciji analiziranih oblika obiteljskog nasilja, o postupanju policije, kao i o informacijama o pomoći i podršci koju žrtve obiteljskog nasilja dobivaju u pandemijskim uvjetima. Medijsko praćenje problema obiteljskog nasilja u vrijeme provođenja istraživanja se uglavnom odnosilo na dvije poruke koje su dobivane iz različitih izvora: 1) ne bilježi se povećanje obiteljskog nasilja – poruka koju je prezentirao ministar unutarnjih poslova na temelju službenih policijskih statistika, i 2) doći će do povećanja obiteljskog nasilja – poruka koja je dolazila od predstavnika/ca civilnog sektora koji pruža usluge pomoći i podrške žrtvama. Dobivene rezultate, kako u smislu povećanja incidencije obiteljskog nasilja, tako i u smislu postupanja policije i civilnog sektora, možemo razumjeti na način da su sudionici istraživanja kreirali mišlje-

nje o obiteljskom nasilju u pandemijskim uvjetima sukladno njihovom generalnom mišljenju o tom problemu.

Zaključak

Cilj prikazanog istraživanja odnosio se na stjecanje uvida u stavove studenata o obiteljskom nasilju u vrijeme pandemije COVID-19 i u povezanost tih stavova s generalnim prihvaćanjem mitova o obiteljskom nasilju. Rezultati provedenih analiza govore kako studenti u manjoj mjeri prihvaćaju mitove o obiteljskom nasilju. Više od polovice studenata smatra kako su mjere za suzbijanje koronavirusa dovele do povećanja supružničkog/partnerskog nasilja, misle da policija ne postupa dobro u slučajevima obiteljskog nasilja u pandemijskim uvjetima, te smatraju kako žrtve obiteljskog nasilja ne dobivaju dovoljnu pomoć od organizacija civilnog društva. Utvrđene su razlike u stavovima studenata s obzirom na spol i poznavanje žrtve, kao i povezanost stavova sa temeljnom političkom orijentacijom. Također, utvrđena je povezanost između stavova studenata i njihova prihvaćanja mitova o obiteljskom nasilju.

Dobiveni rezultati ukazuju na moguća područja dodatnog osvještavanja u odnosu na problem obiteljskog nasilja. Također, podaci o relativno slaboj ocjeni postupanja policije i dostupne pomoći i podrške žrtvama obiteljskog nasilja tijekom pandemije COVID-19 u Hrvatskoj mogu poslužiti kao osnova za daljnja istraživanja policijskog postupanja i pomoći i podrške koje žrtve dobivaju od civilnog sektora, kako u pandemijskim uvjetima, tako i u uvjetima „normalnog” funkcioniranja.

Specifičan doprinos ovog rada je u tome što su u istraživanju analizirana tri najznačajnija oblika obiteljskog nasilja, za razliku od postojećih istraživanja koja su uglavnom fokusiraju na jedan ili dva oblika nasilja. Također, doprinos rada je u samom odabiru teme s obzirom na nedostatak radova na temu stavova o obiteljskom nasilju u pandemijskim uvjetima.

Provedeno istraživanje ima određena ograničenja (reprezentativnost uzorka, metodološka pitanja) koja onemogućavaju generalizaciju rezultata. Međutim, istraživanje ukazuje na značaj znanstvenih istraživanja stavova o različitim oblicima obiteljskog nasilja i utjecaju katastrofa na promjene u opsegu obiteljskog nasilja i društvenoj reakciji.

Reakcija društva u situacijama zdravstvenih kriza/katastrofa, u smislu zaštite osjetljivih skupina (u koje svakako spadaju žrtve obiteljskog nasilja), sasvim sigurno odražava reakciju i značaj koji određeno društvo daje ovom problemu u „normalnim“ okolnostima življenja. Rezultati znanstvenih istraživanja o utjecaju pandemije COVID-19, koji se tek očekuju, sasvim sigurno će pružiti znanstveno utemeljene spoznaje koje bi trebale poslužiti odgovornim društvima kao značajan argument i temelj za planiranje pomoći i podrške žrtvama obiteljskog nasilja u svim budućim izvanrednim okolnostima, krizama i katastrofama.

Literatura

Ajduković, M., Muslić, Lj., Rusac, S., Ogresta, J. (2008) Senzibilnost za nasilje nad starijima u obitelji: Razvoj skale i prvi rezultati. *Ljetopis socijalnog rada*, 2, str.265-287.

Ajduković, M., Rusac, S., Ogresta, J. (2008) Izloženost starijih osoba nasilju u obitelji. *Revija za socijalnu politiku*, 1, str. 3-22.

Anastario, M., Larrance, R., Lawry, L. (2008) Using Mental Health Indicators to Identify Postdisaster Gender-based Violence among Women Displaced by Hurricane Katrina. *Journal of Women's Health*, 9, str. 1437–1444.

Anastario, M., Shehab, N., Lawry, L. (2009) Increased Gender-based Violence among Women Internally Displaced in Mississippi Two Years Post-hurricane Katrina. *Disaster Med Public Health Preparedness*, 3, str. 18-26.

Bagwell-Gray, M. E., Bartholmey, E. (2020) Safety and Services for Survivors of Intimate Partner Violence: A researcher-practitioner Dialogue on the Impact of COVID-19. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, S1, str. 205-207. doi:10.1037/tra0000869.

Bryant, D. J., Oo, M., Damian, A. J. (2020) The Rise of Adverse Childhood Experiences During the COVID-19 Pandemic. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, S1, str. 193-194. doi:10.1037/tra0000739.

Buttall, F. P., Carney, M. (2009) Examining the Impact of Hurricane Katrina on Police Responses to Domestic Violence. *Traumatology: An International Journal*, 2, str. 6–9.

Buttall, F., Ferreira, R. J. (2020) The Hidden Disaster of COVID-19: Intimate Partner Violence. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, S1, str. 197-198. doi:10.1037/tra0000646.

Carballea, D., Rivera, R. M. (2020) Corona virus and Interpersonal Violence: A Need for Digital Mental Health Resources. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, S1, str. 208-209. doi:10.1037/tra0000849.

Carter, M. J. (2014) Gender Socialization and Identity Theory. *Journal of Social Sciences*, 2, str. 242-263. doi:10.3390/socsci3020242.

Chan, K. L., Zhang, Y. (2011) Intimate Partner Violence after the May 12, 2008, Sichuan Earthquake. *Violence and Victims*, 3, str. 364-376.

Clemens, P., Hietala, J. R., Rytter, M. J., Schmidt, R. A., Reese, D. J. (1999) Risk of Domestic Violence after Flood Impact: Effects of Social Support, Age, and History of Domestic Violence. *Applied Behavioral Science Review*, 7, str. 199-206.

Cuartas, J. (2020) Heightened Risk of Child Maltreatment amid to COVID-19 Pandemic Can Exacerbate Mental Health Problems for the Next Generation. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, S1, str. 195-196. doi:10.1037/tra0000597.

Enarson, E. (1999) Violence against Women in Disasters: A Study of Domestic Violence Programs in the United States and Canada. *Violence Against Women*, 5, str. 742-768.

Enarson, E. (2012) *Women Confronting Natural Disaster: From Vulnerability to Resilience*. Boulder: Lynne Rienner.

Enarson, E., Fothergill, A., Peek, L. (2006) Gender and Disaster: Foundations and Directions. U: H. Rodriguez, E. L. Quarantelli, R. R. Dynes (ur.) *Handbook of Disaster Research*. NewYork: Springer Media, str. 130-146.

First, J. M., First, N. L., Houston, J. B. (2017) Intimate Partner Violence and Disasters: A Framework for Empowering Women Experiencing Violence in Disaster Settings. *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 3, str. 390-403.

Flood, M., Pease, B. (2009) Factors Influencing Attitudes to Violence against Women. *Trauma, Violence, & Abuse*, 2, str. 125-142. doi:10.1177/1524838009334131.

Fothergill, A. (1999) An Exploratory Study of Woman Battering in the Grand Forks Flood Disaster: Implications for Community Responses and Policies. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 17, str. 79-98.

Gilligan, C. (1982) *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge: Harvard University Press.

Harville, E. W., Taylor, C. A., Tesfai, H., Xiong, X., Buekens, P. (2011) Experience of Hurricane Katrina and reported intimate partner violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 4, str. 833-845.

Houghton, R. (2009) Everything Became a Struggle, Absolute Struggle. U: E. Enarson, P. Chakrabarti (ur.) *Women, Gender and Disaster: Global Issues and Initiatives*. New Delhi: SAGE, str. 99-111.

Houghton, R., Wilson, T., Smith, W., Johnston, D. (2010) "If There Was a Dire Emergency, We Never Would Have Been Able to Getin There": Domestic Violence Reporting and Disasters. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 28, str. 270-293.

Jarnecke, A. M., Flanagan, J. C. (2020) Intimate Partner Violence and What Can be Done to Provide Individuals with Resources and Support. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, S1, str. 202-204. doi: 10.1037/tra0000688.

Jenkins, P., Phillips, B. (2008) Domestic Violence and Hurricane Katrina. U: B. Willinger (ur.) *Katrina and the Women of New Orleans*. New Orleans: Newcomb College Center for Research on Women, str. 65-69.

Kofman, Y. B., Garfin, D. R. (2020) Home is Not Always a Haven: The Domestic Violence Crisis Amid the COVID-19 Pandemic. *Psychological Trauma: Theory, Research, and Policy*, S1, str. 199-201. doi:10.1037/tra0000866.

Kovačić Petrović, Z., Peraica, T., Kozarić-Kovačić, D. (2019) Analiza starijih žrtava obiteljskog nasilja u Savjetovalištu za žrtve nasilja. *Socijalna psihijatrija*, 3, str. 419-420.

Kumar, A. (2020) COVID-19 and Domestic Violence: A Possible Public Health Crisis. *Journal of Health Management*, 2, str. 192-196.

Lauve-Moon, K., Ferreira, R. (2017) An Exploratory Investigation: Post-disaster Predictors of Intimate Partner Violence. *Clinical Social Work Journal*, 2, str. 1-12. doi:10.1007/s10615-015-0572-z.

Lin, K., Sun, I. Y., Wu, Y., Liu, J. (2016) College Students' Attitudes toward Intimate Partner Violence: A Comparative Study of China and the U. S. *Journal of Family Violence*, 2, str. 179-189. doi:10.1007/s10896-015-9759-x.

Lovrić, N. (2003) *Stavovi adolescenata prema tjelesnom nasilju nad ženama i percipirana kvaliteta interakcije s roditeljima*. Diplomski rad. Zadar: Filozofski fakultet.

MUP RH (2021) *COVID i kriminalitet u 2020 - Komentar pokazatelja sigurnosti u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova RH.

Nguyen, T. T., Morinaga, Y., Hanson Frieze, I., Cheng, J., Li, M., Doi, A., Hirai, T., Joo, E., Li, C. (2013) College Students' Perceptions of Intimate Partner Violence: A Comparative Study of Japan, China, and the United States. *International Journal of Conflict and Violence*, 2, str. 261-273.

Norris, F. (2005) *Range, Magnitude, and Duration of the Effects of Disasters on Mental Health: Review Update 2005*. Dartmouth: Dartmouth Medical School and National Center for Posttraumatic Stress Disorder.

Parkinson, D. (2019) Investigating the Increase in Domestic Violence Post Disaster: An Australian Case Study. *Journal of Interpersonal Violence*, 11, str. 2333-2362. doi:10.1177/0886260517696876.

Pećnik, N. (2003) *Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Piquero, A. R., Riddell, J. R., Bishopp, S. A., Narvey, C., Reid, J. A., Piquero, N. L. (2020) Staying Home, Staying Safe? A Short-term Analysis of COVID-19 on Dallas Domestic Violence. *American Journal of Criminal Justice*, 14, str. 1-35. doi: 10.1007/s12103-020-09531-7.

Pfizer, N., Fitz-Gibbon, K., Meyer, S., True, J. (2020) *Responding to Queensland's "Shadow Pandemic" During the Period of COVID-19 Restrictions: Practitioner Views on the Nature of and Responses to Violence against Women*. Victoria: Monash University, Monash Gender and Family Violence Prevention Centre.

Racz, A., Kajtazi, V. (2019) Stavovi pripadnika Romske populacije na području Bjelovarsko-bilogorske županije o obiteljskom nasilju. *Journal of Applied Health Sciences*, 1, str. 61-70. doi:10.24141/1/5/1/5.

Ragavan, M. I., Garcia, R., Berger, R. P., Miller, E. (2020) Supporting Intimate Partner Violence Survivors and their Children During the COVID-19 Pandemic. *Pediatrics*, 3, str. 1-6. doi:10.1542/peds.2020-1276.

Rollè, L., Sechi, C., Patteri, L., Costa, G., Bergaglia, M., Menzio, L., Traverso, G., Brustia, P. (2018) Intimate Partner Violence: Attitudes in a Sample of Italian Students. *Cogent Psychology*, 1, str. 1-12. doi:10.1080/23311908.2018.1514960.

Sánchez, O. R. Vale, D. B., Rodrigues, L., Surita, F. (2020) Violence against Women During the COVID-19 Pandemic: An Integrative Review. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, 151, str. 180-187. doi: 10.1002/ijgo.13365.

Tierney, K. (2014) *The Social Roots of Risk: Producing, Disasters, Promoting Resilience*. Stanford: Stanford University Press.

UNDP (2020) *Gender-based Violence and Covid-19*. New York: UNDP.

Walklate, S., Richardson, J., Godfrey, B. (2020) *Domestic Abuse–Family Violence, Disasters and Restrictions under COVID-19: An Overview*. Working paper no. 1. Liverpool: University of Liverpool.

Wang, L. (2020) Education, Gender, Residence, and Attitude toward Intimate Partner Violence: An Empirical Study. *Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma*, 7, str. 808-825. doi:10.1080/10926771.2020.1725208.

Wang, L. (2019) Education, Perception Factors, and Prevention of Intimate Partner Violence: Empirical Research on Chinese University Students' Perceptions and Attitudes Concerning Intimate Partner Violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 8, str. 1611-1632. doi:10.1177/0886260516652263.

Wilson, J., Phillips, B., Neal, D. (1998) Domestic Violence after Disaster. U: E. Enarson, B. H. Morro (ur.) *The Gendered Terrain of Disaster*. Westport: Praeger, str. 115-122.

Yagiz, R., Sevil, Ü., Guner, Ö. (2020) The Effect of University Students' Violence Tendency on their Attitude toward Domestic Violence and the Factors Affecting Domestic Violence Attitudes. *Journal of Injury and Violence Research*, 1, str. 39-46. doi:10.5249/jivr.v12i1.1224.

Internet izvori

Europski parlament (priopćenje za tisak) (2020) *COVID-19: Treba zaustaviti porast nasilja u obiteljima uzrokovan izvanrednim mjerama*. Dostupno na: <https://www.europarl.europa.eu/news/hr/press-room/20200406IPR76610/treba-zaustaviti-porast-nasilja-u-obiteljima-uzrokovan-izvanrednim-mjerama>, stranici pristupljeno 5.5.2021.

Mamula, M., Mihaljević, K., Tukara Komljenović, J. (2020) *Sažetak istraživanja „Rad sa ženama i djecom žrtvama nasilja u vrijeme pandemije COVID-19.”* Dostupno na: <http://zenskasoba.hr/wp-content/uploads/2020/12/SA%C5%BDEK-ISTRA%C5%BDIVANJA-RAD-SA-%C5%BDENAMA-I-DJECOM-%C5%BDRTVAMA-NASILJA-U-VRIJEME-PANDEMIJE-COVID-19.pdf>, stranici pristupljeno 29.4.2021.

Politoff, V., Crabbe, M., Honey, N., Mannix, S., Mickle, J., Morgan, J., Parkes, A., Powell, A., Stubbs, J., Ward, A., Webster, K. (2019) *Young Australians' Attitudes to Violence against Women and Gender Equality: Findings from the 2017 National Community Attitudes towards Violence against Women Survey (NCAS)*. Sydney: ANROWS. Dostupno na: <http://ncas.anrows.org.au/wp-content/uploads/2019/05/2017NCAS-Youth-SubReport.pdf>, stranici pristupljeno 28.12.2020.

World Health Organization. Dostupno na: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>, stranici pristupljeno 27.12.2020.

IRMA KOVČO VUKADIN*

DORA ŠKARICA

Domestic Violence During the COVID-19 Pandemic: Attitudes of Croatian Students

The coronavirus pandemic pose tremendous challenge for all countries of the world. People who experience domestic violence deserve special attention in such social circumstances. The purpose of this paper is to present research on students' attitudes about domestic violence in pandemic conditions. In a sample of 334 students from Croatia we analyzed their acceptance of myths about domestic violence, attitudes about domestic violence in pandemic conditions, and the correlation between the acceptance of myths and attitudes about domestic violence. The results indicate the following: students accept myths about domestic violence at the lesser level, they believe that measures to combat coronavirus have led to an increase in all analyzed forms of domestic violence, they do not think that the policing in those cases is well or that victims receive sufficient help and support in pandemics. Differences in students' attitudes towards gender and knowledge of the victim were found, as well as the correlation between attitudes and basic political orientation. The correlations between students' attitudes and acceptance of myths about domestic violence were also established.

Keywords: domestic violence, student attitudes, restriction measures, COVID-19, Croatia.

* Dr Irma Kovčo Vukadin is a Full Professor at the Department for Criminology, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, University of Zagreb, Croatia.

E-mail: irma.kovco.vukadin@erf.unizg.hr.

Dora Škarica is a student of the second year of undergraduate studies at the Department of Social Pedagogy, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, University of Zagreb, Croatia. E-mail: doraska10@gmail.com.

TEMIDA
2021, vol. 24, br. 1, str. 55-74
ISSN: 1450-6637
DOI: <https://doi.org/10.2298/TEM2101055M>
Pregledni rad
Primljeno: 18.2.2021.
Odobreno za štampu: 8.6.2021.

Nasilje u porodici u doba pandemije COVID-19 u Bosni i Hercegovini

DŽEVAD MAHMUTOVIĆ*
SANJA ŠKULETIĆ-MALAGIĆ

Predmet rada je nasilje u porodici u doba pandemije COVID-19 u Bosni i Hercegovini. Cilj rada je utvrditi vrstu i obim sankcija u BiH za krivično djelo nasilja u porodici prije i tokom pandemije, obrasce viktimizacije tokom pandemije COVID-19, te utvrditi i komparirati obim nasilja u porodici prije i tokom pandemije. Podaci su prikupljeni od državnih institucija i nevladinih organizacija koje pružaju pomoć i zaštitu žrtvama nasilja. Najčešće izricana sankcija za nasilje u porodici bila je uslovna osuda. Za vrijeme pandemije najčešće su prijavljivani kombinovani oblici nasilja, sa različitim manifestacijama fizičkog, psihičkog ili ekonomskog nasilja, uključujući i femicid. Krizna situacija dovela je do porasta obima nasilja u porodicama u kojima su ranije evidentirani disfunkcionalni odnosi, ali i do pojave prvih oblika nasilja u porodicama u kojima se nasilje ranije nije dešavalo. Uočava se drastičan porast nasilja prijavljen nevladinim organizacijama, pri čemu ti podaci nisu podudarni sa podacima državnih institucija.

Ključne riječi: nasilje u porodici, žrtve, COVID-19, obrasci viktimizacije, sigurne kuće, Bosna i Hercegovina.

* Dr Dževad Mahmutović je vanredni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Tuzli i zamjenik ministra za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.
E-mail: mahmutovicdzevad@gmail.com.

Mr Sanja Škuletić-Malagić je magistrica politologije zaposlena u Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine. E-mail: sanja.skuletic@gmail.com.

Uvod

Nasilje u porodici je rasprostranjena pojava i predstavlja ozbiljno kršenje ljudskih prava. Radi suzbijanja ove pojave razvijeni su mnogi međunarodni standardi koji su nametnuli pojedinačnim državama, pa i Bosni i Hercegovini (BiH), obavezu da vlastitim mehanizmima osiguraju zaštitu i pomoć žrtvama, sa jedne strane, i procesuiranje i kažnjavanje počinitelja, sa druge strane. Pojava pandemije COVID-19 i mjere poduzete u vezi sprečavanja njenog širenja, odrazili su se na pojavu nasilja u porodici i stavili su na test kvalitet mehanizama zaštite i pomoći žrtvama širom svijeta, pa i u BiH. Predmet ovog rada je nasilje u porodici u BiH, odnosno sankcionisanje ove vrste nasilja prije i tokom pandemije COVID-19, obrasci viktimizacije tokom pandemije i obim nasilja u porodici prije i tokom pandemije COVID-19. Cilj ovog rada je utvrditi vrstu i obim sankcija u BiH za krivično djelo nasilje u porodici prije i tokom pandemije, obrasce viktimizacije tokom pandemije COVID-19, te utvrditi i komparirati obim nasilja u porodici prije i tokom pandemije.

Rad je strukturiran tako da se sastoji od opštih razmatranja datih u cjelinama: kratak prikaz pravnog okvira relevantnog za suzbijanje i reagovanje u slučajevima nasilja u porodici, istraživanja nasilja u porodici u BiH prije pandemije COVID-19, potom pandemija COVID-19 i odgovor institucija na pojavu nasilja u porodici nakon njene pojave. Nakon opštih razmatranja, slijedi cjelina metodološki okvir istraživanja, a potom prikaz rezultata i njihova analiza podijeljena u tri posebne cjeline. Prva cjelina odnosi se na obim i strukturu izrečenih sankcija za ovu vrstu kriminaliteta u BiH u periodu od 2015. do 2020. godine, druga na zastupljenost obrazaca viktimizacije u BiH u vrijeme pandemije COVID-19, a treća na obim nasilja u porodici prije i tokom pandemije COVID-19. Nakon rezultata, prikazani su najvažniji zaključci.

Pravni okvir za suzbijanje i reagovanje u slučajevima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini

Svjetska zdravstvena organizacija daje sveobuhvatnu definiciju nasilja, prema kojoj je nasilje „namjerno korištenje fizičke snage i moći prijetnjom ili akcijom prema samome sebi, prema drugoj osobi, ili prema grupi ljudi ili čitavoj zajednici, što bi moglo rezultirati ili rezultira ozljedom, smrću,

psihološkim posljedicama, nerazvijenošću ili deprivacijom" (World Health Organization, 2002: 5). Prema Konvenciji Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici¹ (Istanbulska konvencija) „nasilje u porodici znači sva djela fizičkog, seksualnog, psihološkog ili ekonomskog nasilja, koja se dešavaju u porodici ili porodičnoj jedinici, ili između bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera, bez obzira da li počinitelj dijeli ili ne dijeli isto prebivalište sa žrtvom”.

Bosna i Hercegovina je ratifikovala veći broj međunarodnih dokumenata i na taj način napravila preduslove za zakonsko regulisanje ove oblasti kao vid generalne prevencije nasilja u porodici. Između ostalih, ratifikovane su Evropska konvencija o ljudskim pravima i temeljnim slobodama,² Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta,³ Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena⁴ i Istanbulska konvencija, kao jedna od najvažnijih, obavezujući se na poduzimanje mjera radi osiguranja pravnog, institucionalnog i organizacionog okvira za prevenciju nasilja nad ženama, zaštitu žrtava i kažnjavanje počinitelja. Nasilje u porodici, u smislu postojećih zakona u BiH, a u skladu sa Istanbulskom konvencijom, postoji ukoliko postoji sumnja da je član porodice izvršio radnje fizičkog, seksualnog, psihičkog i/ili ekonomskog nasilja, zanemarivanja, kao i prijetnje koje izazivaju strah od fizičke, seksualne, psihičke i/ili ekonomske štete kod drugog člana porodice.

U pogledu domaće pravne regulative, Ustavi Bosne i Hercegovine, Republike Srpske (RS) i Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) garantuju zabranu diskriminacije na osnovu spola, kao preduslov za prevenciju nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Također, usvojen je niz zakonskih akata koji zabranjuju diskriminaciju na osnovu spola, inkriminišu nasilje u porodici i propisuju zaštitu od nasilja u porodici. Domaći zakonodavni okvir za zaštitu od nasilja u porodici temelji se na Zakonu o ravnopravnosti spolova BiH,⁵ krivičnim zakonima Feder-

¹ Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, Istanbul 11.5.2011. Council of Europe Treaty Series No. 210. Dostupno na: <https://rm.coe.int/168008482e>, stranici pristupljeno 24.10.2020.

² Dostupno na: <http://msb.gov.ba/dokumenti/medjunarodni/?id=2665>, stranici pristupljeno 26.9.2020.

³ Dostupno na: <https://www.unicef.org/bih/konvencija-o-pravima-djeteta>, stranici pristupljeno 24.10.2020.

⁴ Dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/CEDAW_za-web.pdf, stranici pristupljeno 24.10.2020.

⁵ Zakon o ravnopravnosti spolova BiH, Službeni glasnik BiH, 32/10.

acije BiH,⁶ Republike Srpske⁷ i Brčko distrikta,⁸ porodičnim zakonima Federacije BiH⁹ i Republike Srpske¹⁰ i zakonima o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH,¹¹ Republike Srpske¹² i Brčko distrikta¹³. Zakon o ravnopravnosti spolova BiH zabranjuje nasilje po osnovu spola pod kojim se, između ostalog, podrazumijeva i nasilje koje se dešava u porodici ili domaćinstvu. U kontekstu stereotipnih viđenja porodice i patrijarhalnog društva posebno je važan član 6 stav 5 ovog zakona, u kojem se navodi da su „nadležne vlasti obavezne poduzeti odgovarajuće mjere u oblasti obrazovanja radi eliminacije predrasuda, običaja i drugih praksi baziranih na ideji inferiornosti ili superiornosti bilo kojeg spola, kao i na stereotipnim ulogama osoba muškog i ženskog spola”. Krivični zakoni Federacije BiH¹⁴, Republike Srpske¹⁵ i Brčko distrikta¹⁶ inkriminišu nasilje u porodici. Shodno navedenim zakonima, nasilje u porodici je krivično djelo koje je kažnjivo novčanom kaznom ili kaznom zatvora, a nasilje u porodici koje je uzrokovalo smrt žrtve kažnjivo je kaznom dugotrajnog zatvora. Porodični zakoni Federacije BiH¹⁷ i Brčko distrikta¹⁸ zabranjuju nasilje u porodici, dok Porodični zakon Republike Srpske ne sadrži odredbe o nasilju u porodici, ali su mjere zaštite kao i mehanizmi sankcionisanja precizirani u zakonima o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH¹⁹, Republike Srpske (RS)²⁰ i Brčko distrikta²¹.

⁶ Krivični zakon Federacije BiH, Službene novine FBiH br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017.

⁷ Krivični zakon RS, Službeni glasnik RS br. 64/2017 i 104/2018.

⁸ Krivični zakon Brčko distrikta BiH, Službeni glasnik BD BiH br. 6/05, 21/10, 9/13, 26/16, 13/17 i 50/18.

⁹ Porodični zakon Federacije BiH, Službene novine FBiH br. 35/05, 41/05, 31/14.

¹⁰ Porodični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik RS br. 54/2002, 41/2008 i 63/2014.

¹¹ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH, Službene novine FBiH br. 20/2013.

¹² Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, Službeni glasnik RS br. 102/2012, 108/2013, 82/2015 i 84/2019.

¹³ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko distriktu BiH, Službeni glasnik BD BiH br. 7/2018.

¹⁴ Kazne za nasilje u porodici propisane su članom 222 Krivičnog zakona FBiH.

¹⁵ Kazne za nasilje u porodici propisane su članom 190 Krivičnog zakona RS.

¹⁶ Sankcije za krivično djelo nasilja u porodici u KZ BD podudarne su sa sankcijama propisanim u KZ FBiH.

¹⁷ Porodični zakon FBiH članom 4 zabranjuje nasilničko ponašanje, a u članu 380 posebnu pažnju posvećuje zaštiti od nasilja u porodici.

¹⁸ Porodični zakon BD BiH, Službeni glasnik BD BiH, br. 23/2007, zabranjuje nasilničko ponašanje u porodici i propisuje postupak zaštite, kao i mogućnost izricanja novčanih sankcija za pravno lice koja ne odstrani lice koje se nasilnički ponaša ili od kojeg prijeti takva opasnost.

¹⁹ Član 7 Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, Službene novine FBiH br. 20/2013.

²⁰ Član 6 Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS, Službeni glasnik RS br. 102/2012, 108/2013, 82/2015 i 84/2019.

²¹ Član 2 Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u BD BiH, Službeni glasnik BD BiH br. 7/2018.

Istraživanja nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini prije pandemije COVID-19

U BiH ne postoje značajnija naučna istraživanja koja posebnu pažnju posvećuju problemu nasilja u porodici. Također, opšti stav je da se zakonski i strateški dokumenti ne provode adekvatno, posebno ne u oblasti sankcionisanja. Prema rezultatima istraživanja Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi o nasilju nad ženama u BiH *Dobrobit i blagostanje žena*, 47% žena u BiH je tokom života iskusilo neki oblik nasilja. Najzastupljenije je fizičko nasilje, zatim psihičko i seksualno, ali je nasilje najčešće kombinovano. Rezultati istraživanja pokazuju da tri od pet žena smatra da je nasilje nad ženama uobičajena pojava, polovina ih smatra da je to privatna stvar, a više od 40% njih ne zna šta činiti ako ga dožive. U usporedbi sa ženama u Evropskoj uniji (EU), manje je žena u BiH koje su izjavile da su doživjele nasilje, pa je 35% žena doživjelo psihičko (u EU 43%), 10% fizičko (u EU 20%) i 4% seksualno nasilje (u EU 7%) (OSCE, 2018). Taj trend je očit i u usporedbi sa svjetskim trendovima iskazanim u izvještaju Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, gdje se navodi da je gotovo 18% žena i djevojčica, starosne dobi između 15 i 49 godina, bilo izloženo seksualnom i/ili fizičkom nasilju (United Nations, 2019: 11).

Istraživanje provedeno od strane Agencije za ravnopravnost spolova BiH 2013. godine pokazalo je da 90% građana izražava visok stepen svjesnosti o problemu nasilja u porodici, ali 45% ih na to gleda kao privatni problem. Ovo pokazuje kako društvo postaje svjesno određenih problema, ali patrijarhalni društveni kontekst i dalje ima značajan utjecaj na to da se rješavanje tih problema smatra privatnom stvari, što potvrđuje i podatak u navedenom istraživanju da 80% ispitanika smatra u određenim situacijama opravdanim nasilje nad članom porodice (Hrnčić, Bećirović, 2018: 9). Rezultati pomenutog istraživanja Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi o nasilju nad ženama u BiH pokazuju da intervjuisani stručnjaci smatraju da se „nasilje u porodici, u praksi u oba entiteta,²² češće tretira kao prekršaj, a ne kao zločin, što ukazuje na percepciju policijskih službenika, tužilaca i sudova da nasilje nije ozbiljan problem” (OSCE, 2018: 70).

Rezultati istraživanja pod nazivom *Analiza i preporuke o krivično-pravnim sankcijama u predmetima nasilja u porodici u BiH iz 2011. godine* pokazuju i to

²² Stručnjaci tvrde da u Federaciji BiH optužbe nisu podnesene u skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici, već da se ti slučajevi smatraju prekršajima, kao što je, na primjer, remećenje javnog reda i mira.

da pri izricanju sankcija prevladavaju uslovne osude, na koje otpada 77,2% ukupnog broja praćenih predmeta (223 od ukupno 289 predmeta), a da je većina kazni zatvora, utvrđenih uslovnim osudama, niska (OSCE, 2011: 53). Prema istraživanju o rasprostranjenosti i karakteristikama nasilja nad ženama u BiH više od polovine žena iz uzorka doživjelo je neki oblik nasilja nakon 15. godine života, pri čemu je psihičko nasilje najrasprostranjenije, sa stopom prevalencije od 41,9%, iza njega slijedi fizičko nasilje sa stopom prevalencije od 24,3%, a seksualno nasilje doživjelo je 6% žena u BiH (Babović i dr., 2013: 50). Pomenuto istraživanje o dobrobiti i sigurnosti žena u BiH je pokazalo da je šamaranje najrasprostranjeniji oblik fizičkog nasilja prema ženama. Najrasprostranjenija psihička posljedica je strah, o čemu se izjasnilo 55% žena koje su preživjele nasilje aktuelnog i 70% žena koje su preživjele nasilje bivšeg partnera (OSCE, 2018: 69). Dosadašnja istraživanja, iako rijetka i sporadična, pružaju dovoljno osnova za zaključak da se porodično nasilje vrši ne samo u porodicama u kojima je izražen neki oblik disfunkcionalnosti već i u onim koje su društveno neupadljive i koje dobro funkcionišu u široj socijalnoj sredini (Konstantinović-Vilić, Petrušić, 2010: 69).

Pandemija COVID-19 i odgovor institucija Bosne i Hercegovine na pojavu nasilja u porodici nakon njene pojave

Prvi slučaj infekcije koronavirusom u BiH zabilježen je 5. marta 2020. godine, a 11. marta obustavljena je nastava u školama i fakultetima u Federaciji BiH (FBiH) i Republici Srpskoj, dok je 16. marta donesena odluka o obaveznoj 14-dnevnoj karanteni za građane BiH i ostale koji ulaze u državu. Vijeće ministara BiH je 17. marta 2020. godine proglasilo vanredno stanje, odnosno stanje prirodne ili druge nesreće. Dan kasnije, Federalni štab civilne zaštite donio je niz mjera: zabranjena su javna okupljanja, zaustavljen je rad kina, muzeja, restorana, fitnes centara, frizerskih salona i drugih grana privrede čiji rad predstavlja rizik zaraze za građane. Potom je 20. marta naređena zabrana kretanja osobama mlađim od 18 godina i starijim od 65 godina na području FBiH i obustavljen je javni saobraćaj u FBiH. Dan kasnije uveden je policijski sat u FBiH i RS, kao i zabrana kretanja na teritoriji RS-a za lica sa navršених 65 godina starosti. Naknadno, u skladu sa odlukom Ustavnog suda o kršenju prava građana, u FBiH je ubrzo donesena naredba prema kojoj se mlađima od 18 i starijima od

65 godina omogućava kretanje u određenom periodu. FBiH je 24. aprila ukinula obavezni policijski sat i obavezni 14-dnevni karantin, a stanovništvu mlađem od 18 godina i starijem od 65 su ublažene mjere zabrane kretanja, koje su 15. maja 2020. godine u potpunosti ukinute. Vlada RS je je dan ranije, odnosno 14. maja ukinula vanredno stanje i zabranu kretanja starijima od 65 godina.

Agencija za ravnopravnost spolova Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH (ARS BiH) je na početku pandemije procijenila da će, zbog ovakvih, vanrednih okolnosti, doći do povećanja stepena porodičnog nasilja, kao i da ključnu ulogu u pomoći žrtvama imaju nevladine organizacije (NVO) koje posjeduju sigurne kuće.²³ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH (MLJPI) kreiralo je Interventne mjere pomoći najugroženijim kategorijama stanovnika u vrijeme pandemije. Jedna od mjera bilo je i „pružanje podrške i pomoći preživjelim nasilja koje su ili će biti smještene u sigurne kuće u BiH“ kroz podršku NVO (MLJPI, 2020:7). Ovo Ministarstvo je zahvaljujući Agenciji Sjedinjenih Američkih Država za međunarodni razvoj (USAID) u julu 2020. godine započelo projekat kroz koji je osigurano više od 160.000 KM za NVO koje vode sigurne kuće. Zahtjev za osiguranjem dodatnih sredstava NVO su temeljile uvećanju broja korisnika/ca sigurnih kuća nakon proglašenja pandemije.

Metodološki okvir istraživanja

Podaci o izrečenim sankcijama za krivično djelo nasilje u porodici, a koji predstavljaju zvanične podatke dostavljene od strane sudova u entitetima FBiH i RS i Brčko distrikta, preuzeti su sa web stranice Visokog sudskog i tužilačkog savjeta BiH (VSTS),²⁴ za petogodišnji period prije i tokom pandemije COVID-19 (od 2015. do 2020. godine) Ovi podaci obrađeni su deskriptivnom analizom (izračunate su frekvencije i procenti), a rezultati su predstavljeni tabelarno.

Podaci o obrascima viktimizacije tokom pandemije prikupljeni su analizom sadržaja izjava žrtava nasilja u porodici, koje su dobijene iz internih baza podataka pomenutih osam nevladinih organizacija koje vode sigurne kuće.

²³ Radi se o osam sigurnih kuća u BiH koje vode: *Fondacija lokalne demokratije* Sarajevo, *Medika* Zenica, *Udružene žene* Banja Luka, *Budućnost* Modriča, *Žene sa Une* Bihać, *Vive žene* Tuzla, *Lara* Bijeljina i *Žena BiH* Mostar.

²⁴ Visoki sudski i tužilački savjet BiH, *Struktura kriminala*. Dostupno na: <https://vstv.pravosudje.ba>, stranici pristupljeno 6.2.2020.

Na osnovu analize ovih izjava utvrđeno je prisustvo obrazaca viktimizacije. Podaci o obimu nasilja u porodici prije i tokom pandemije dobijeni su na osnovu broja žrtava smještenih u sigurnim kućama i poziva na SOS telefon iz internih baza navedenih NVO, kao i na osnovu prijava žrtava iz internih baza podataka ministarstava policije oba entiteta, iz baza podataka Visokog sudskog i tužilačkog savjeta BiH i državnih institucija. Podaci NVO dodatno su potkrijepljeni izjavama rukovodilaca, koje su uzete putem nestruktuiranog intervjua, a određeni dijelovi tih izjava navedeni su u rezultatima rada.

Rezultati istraživanja

Vrsta i obim izrečenih sankcija za krivično djelo nasilje u porodici u Bosni i Hercegovini u periodu od 2015. do 2020. godine

U Tabeli 1 prezentovani su rezultati istraživanja izrečenih sankcija za krivično djelo nasilje u porodici prije i tokom pandemije COVID-19, odnosno za šestogodišnji period, od 2015. do 2020. godine. Može se uočiti da u posmatranim godinama nije bilo značajnijih promjena u broju izrečenih kazni, odnosno izrazito je veliki procenat uslovnih osuda u svim godinama. Procenat uslovnih osuda se kretao od 81% u 2015. godini, do 71% u 2020. godini, odnosno posljednjoj posmatranoj godini. Za cijeli period, prosječno je izrečeno 14% zatvorskih i 9% novčanih kazni, dok su uslovne osude činile čak 77% od ukupno izrečenih sankcija, što je skoro identično ranije utvrđenom procentu od 77,2% uslovnih osuda u istraživanju OSCE-a iz 2011. godine (OSCE, 2011).

Tabela 1. *Osuđujuće presude za krivično djelo nasilje u porodici u periodu 2015-2020.*

Godina	Broj izrečenih krivičnih sankcija	Osuđujuća presuda - zatvorska kazna		Osuđujuća presuda - novčana kazna		Osuđujuća presuda - uslovna osuda	
		Broj	%	Broj	%	Broj	%
2020.	594	106	18	66	11	420	71
2019.	763	107	14	89	12	567	74
2018.	597	86	14	44	7	467	78
2017.	668	92	14	67	10	509	76
2016.	757	95	13	70	9	592	78
2015.	836	93	11	64	8	679	81
Ukupno	4215	579	14	400	9	3234	77

Ovakva kaznena politika ima loš uticaj na žrtve i njihovu odlučnost da prijavljuju nasilje i ostanu do okončanja postupka pri svojim prijavama za ova krivična djela. Prema mišljenju Mulić-Čorbo, psihoterapeutkinje *Fondacije lokalne demokratije*, koja vodi sigurnu kuću u Sarajevu, ovakva kaznena politika odvraća žrtve od prijava i tjera ih da odustanu od optužbi. Ova aktivistkinja ističe da je to poruka da se ne isplati proći pakao, jer žena živi u strahu, sramu, niskog samopouzdanja i suočava se sa mnogo prepreka, a kada se odluči skupiti hrabrost i prijaviti nasilje i krene u cijeli proces počinilac dobije uslovnu kaznu (Đeković, 2019).

Obrasci viktimizacije u toku pandemije COVID-19 u Bosni i Hercegovini

U Zakonu o ravnopravnosti spolova BiH nasilje po osnovu spola se definira kao „svako djelovanje kojim se nanosi ili može biti nanijeta fizička, psihička, seksualna ili ekonomska šteta ili patnja, kao i prijetnja takvim djelovanjem, koji sputavaju osobu ili grupu osoba da uživa u svojim ljudskim pravima i slobodama u javnoj i privatnoj sferi života” (čl. 6, st. 2). Na ovaj način su oslikana četiri osnovna oblika nasilja: psihičko, fizičko, ekonomsko i seksualno.

a) Psihičko zlostavljanje

Psihičko zlostavljanje kao najizraženiji oblik nasilja u porodici ujedno je i najkompleksnije i odnosi se na ismijavanje, vrijeđanje, ucjene, kontrolu kretanja, prijetnju žrtvi ili njoj bliskoj osobi i slično. U konačnici sve ove metode imaju jedan cilj, a to je zadobijanje moći i kontrole nad žrtvom (Mujezinović i dr., 2020: 11). Posebno zabrinjava činjenica da se najrasprostranjeniji oblik zlostavljanja gotovo toleriše, ne samo u društvu nego i od strane subjekata zaštite, a naročito policije i centara za socijalni rad. Na osnovu izjava žena žrtava nasilja u porodici datih tokom pandemije, koje su se za pomoć obratile nevladinim organizacijama koje vode sigurne kuće i SOS telefone, utvrđeno je da psihičko nasilje značajno zastupljeno u tom periodu. Primjer svjedočenja ovom nasilju je jedna od izjava korisnice SOS telefona iz udruženja Budućnost iz Bijeljine u kojoj, između ostalog, ova žrtva nasilja ističe: „Moj muž inače ima problema sa PTSP-om i često je agresivan, a to se pogoršalo od kako je korona tu. Bezbroy puta sam tražila pomoć od policije, oni dođu, njega opomenu i nikome ništa. Zadnji put kada sam se obratila policiji rekli su da mu ne

mogu ništa jer ja nemam tjelesnih povreda. On me psihički iscrpljuje i dovodi do ludila, zar treba još da me udara?." Nadalje, u iskazu datom u sigurnoj kući M. D. (42 godine) je navela „...stalno me je pratio, u kući sam imala video nadzor, snimao je moje razgovore, nije mi bila dozvoljena lična higijena, noćima mi nije dao da spavam, ucjenjivao me je ako priznam da ga varam da se neće ubiti...".

b) Fizičko zlostavljanje

Fizičko zlostavljanje odnosi se na namjerno nanošenje lakših i/ili težih fizičkih povreda. Vršiti se na različite načine i različitim sredstvima: guranjem, šamaranjem, čupanjem kose, udaranjem rukama, nogama i/ili predmetima, opeklinama, šutiranjem, davljenjem i sličnim metodama (Mujezinović i dr., 2020: 11). Izjave žrtava nasilja u porodici date nevladinim organizacijama svjedoče o brutalnosti, kao i činjenici da ovaj vid zlostavljanja, pored žena, nerijetko obuhvata i djecu, ali i starije članove porodice. Iz iskaza žene žrtve nasilja koja je bila smještena u sigurnu kuću udruženja *Žene sa Une*, uviđa se problem dugotrajnog psihičkog i fizičkog zlostavljanja. Žrtva u izjavi ističe: „*U braku sam 41 godinu, nasilje trpim još od prve godine braka, kada je tek rođeno dijete htio baciti u rernu. Tad sam otišla majci, ali mi je rekla: „Ja nemam hrane za još dvoje usta.“* Ova 64-godišnja žrtva je dodala da se nakon toga vratila mužu i trpila nasilje sve donedavno, kada je s težim tjelesnim povredama, nakon što ju je pijani suprug pretukao, smještena u sigurnu kuću. „*Više mu se ne želim vratiti, radije ću skočiti u Unu.*“, navela je. Dugotrajno zlostavljane žene gotovo jednoglasno navode kako su se dugo nadale da će nasilje prestati, odnosno da se neće ponoviti, ali je najčešće ono bivalo samo intenzivnije i brutalnije. M. K., korisnica SOS telefona *Budućnost* iz Modriče, u tom kontekstu, u izjavi je navela: „*...i prije me je znao tući kada smo u besparici, kada nema posla, ali to nije bilo tako često. Kada je došla pandemija, nije se ništa moglo raditi pa me je počeo maltretirati svakodnevno, ne samo mene, nego i djecu koju prije nije dirao.*“ Mnoge žrtve donesu odluku da zaustave zlostavljanje tek kada se ono proširi na članove porodice, naročito na djecu. U tom smislu, može se istaći dio izjave M. D. korisnice sigurne kuće *Vive žene* iz Tuzle, koja je navela: „*...zadnji put je suprug udario našeg sina u oko, od čega ima veliku modricu ispod oka. Sin ima godinu i tri mjeseca.*“

c) Ekonomsko zlostavljanje

Veoma zastupljen oblik zlostavljanja je i ekonomsko zlostavljanje, naročito u slučajevima ovisnosti jednog člana porodice od drugog. Ekonomsko zlostavljanje uglavnom obuhvata oduzimanje novca i vrijednih stvari, kontrolisanje zarade i primanja, zabrana članu porodice da raspolaže svojim i zajedničkim prihodima, zabrana da se zaposli i ostvari sopstvene prihode, oduzimanje sredstava za rad, nametanje obaveze stalnog podnošenja detaljnih izvještaja o trošenju novca i dr. (Mušić, 2018: 171). Ekonomsko nasilje prepoznaje se u iskazu 42-godišnje M. D., datom u jednoj sigurnoj kući tokom pandemije iz 2020. godine: „...iako sam bila zaposlena nisam nikad imala pravo da sa novcem raspolazem ili donosim odluke.” Ekonomskom vidu zlostavljanja su ipak najčešće izložene ekonomski ovisne žene, zbog čega globalni, ali i državni strateški dokumenti insistiraju na ekonomskom osnaživanju žena. Primjer dobre prakse je inicijativa *Fondacije Ženski centar* iz Trebinja iz 2018. godine, temeljem koje je Zavod za zapošljavanje RS omogućio finansiranje projekata za samozapošljavanje žena koje su preživjele porodično nasilje, kako bi stekle ekonomsku nezavisnost (Čaušević, Zagorac, 2019: 24).

d) Seksualno zlostavljanje

Seksualno zlostavljanje obuhvata psihičko i fizičko zlostavljanje koje podrazumijeva sve neželjene komentare sa seksualnom konotacijom ili komentare i djelovanje usmjereno protiv osobe i njene seksualnosti, kao i bilo koji vid seksualnog uznemiravanja ili zloupotrebe, incest i nedobrovoljne seksualne radnje, odnosno silovanje. Pomenuto istraživanje o dobrobiti i sigurnosti žena ukazuje na to da su neki oblici nasilja široko prihvaćeni i da se smatraju normalnom pojavom (OSCE, 2018). Većina žena (84%) smatra da se njihove prijateljice ne bi složile sa tvrdnjom da je obaveza žene upustiti se u seksualni odnos sa mužem čak i kada to ne želi, ali je istraživanje pokazalo da žene smatraju da društvo očekuje od žene da ima seksualne odnose s mužem jer je to njezina bračna dužnost. Upravo to je bio razlog i što se 42-godišnja M. D., koju je nasilje u porodici nagnalo i na pokušaj samoubistva, dugo dvoumila da li da prijavi zlostavljanje od strane supruga: „Noćima mi nije dao da spavam, ucjenjivao me je ako priznam da ga varam da se neće ubiti. Nabavio je tri vibratora i protiv moje volje koristio ih u odnosima, bilo je bolno i osjećala sam

se poniženo.” Korisnica sigurne kuće Vive žene Tuzla je u iskazu navela „...kad je dolazio u alkoholiziranom stanju često je tražio da vodimo ljubav, ja sam ga odbijala.”

e) Femicid

Istanbulska konvencija femicid definiše kao teži oblik ubistva kod koga se rodna zasnovanost uzima kao dodatna otežavajuća okolnost prilikom izricanje kazne za počinioaca. Međutim, ta djela se u BiH ne kvalificiraju kao femicid, odnosno ubistvo žene od strane muškarca motivisano mržnjom i osjećajem nadmoći, jer ovaj termin nije pravno definisan u BiH. Zbog toga se počinioци ovih zločina izriču blaže kazne. Naime, kada je u pitanju teško ubistvo - femicid, odnosno ubistvo supruge koje je najčešće nastalo kao rezultat dugotrajnog trpljenja nasilja, tu imamo situacije da sudovi to kvalificiraju kao nasilje u porodici jer je blaža kazna, a ne kao teško ubistvo, za šta je moguća kazna zatvora i do 45 godina (Veselinović, 2020). Primjer femicida u doba pandemije je i nedavni slučaj ubistva žene od strane nevjenčanog supruge, koji se desio u opštini Laktaši, u blizini Banjaluke. Radi se o ubistvu koje je izvršeno na način da je počinilac svoju nevjenčanu suprugu polio benzinom i zapalio u prisustvu njene maloljetne kćerke. Pravosuđe ovaj slučaj tretira kao krivično djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, za šta je predviđena maksimalna kazna zatvora do deset godina (Đukanović, 2020: 5).

Nasilje u porodici nakon proglašenja pandemije COVID-19 u Bosni i Hercegovini

a) Podaci nevladinih organizacija

Nasilje u porodici, odnosno nasilje nad ženama, bilježi rast na globalnom nivou od početka pandemije COVID-19 sudeći prema policijskom izvještaju *Uticaj COVID-19 na žene*. U izvještaju se navodi kako je u 2019. godini svaka treća žena iskusila nasilje tokom života, a da su pod utjecajem pandemije mnoge od tih žena bile zarobljene u kućama sa zlostavljačima bez mogućnosti da zatraže pomoć (United Nations, 2020: 17). Također, u izvještaju UN Women o uticaju pandemije COVID-19 na službe za žrtve nasilja na Zapadnom Balkanu i Turskoj se navodi da podaci organizacija koje djeluju u

oblasti zaštite žrtava nasilja ukazuju da je nasilje postalo intenzivnije nakon proglašenja pandemije (UN Women, 2020: 52).

Prilikom prikupljanja podataka za ovaj rad, navode ovih izvještaja su potvrdili i predstavnici svih nevladinih organizacija u BiH koje vode sigurne kuće. Podaci, koji se odnose na prvih sedam mjeseci 2020. godine u odnosu na prvih sedam mjeseci 2019. godine svjedoče o značajnom povećanju broja korisnika sigurnih kuća nakon proglašenja pandemije COVID-19 i uvođenja mjera prevencije širenja koronavirusa. Rezultati analize tih podataka prezentirani u Tabeli 2 pokazuju da je do povećanja broja žrtava nasilja smještenih u sigurne kuće došlo u svim sigurnim kućama osim u jednoj (*Medica, Zenica*). Ukupno povećanje za sve sigurne kuće iznosi čak 50% u posmatranim periodima. Ovo povećanje praćeno je i gotovo jednakim povećanjem broja poziva na SOS telefone (47%).

Tabela 2. Podaci o broju smještenih žrtava u sigurnim kućama i poziva na SOS telefone prije i tokom pandemije

Organizacija	Broj korisnika			SOS pozivi		
	2019.	2020.	Razlika u %	2019.	2020.	Razlika u %
Fondacija lokalne demokratije, Sarajevo	76	138	82	166	612	269
Udružene žene, Banja Luka	106	116	11	588	679	15
Žene BiH, Mostar	17	19	11	311	322	4
Viva žene, Tuzla	56	88	57	34	56	65
Budućnost, Modriča	58	70	21	1244	1637	32
Žene sa Une, Bihać	28	45	61	-	48	-
Medika, Zenica	48	27	-44*	170	384	126
Lara, Bijeljina	14	16	14	320	421	32
UKUPNO	347	519	50	2833	4158	47

*Nije bilo prijema tokom vanrednog stanja zbog neposjedovanja prostorija za izolaciju

Iz nevladine organizacije *Udružene žene* iz Banja Luke naveli su da podaci sa SOS telefona i pravnog savjetovališta potvrđuju da je period pandemije uzrokovao porast nasilja nad ženama, a kao razlog navode to što su žene bile primorane kontinuirano boraviti u zatvorenim prostorijama sa partnerima, koji su se zbog krizne situacije češće nasilno ponašali, te im je usljed stalnog

nadzora dodatno otežana komunikacija sa vanjskim svijetom. Krizne situacije su za osobe koje su od ranije nestabilne sa disfunkcionalnim odnosima pogodne za porast nasilja u porodici, ne samo prema ženama nego i prema djeci. Iz navedene organizacije su akcentirali povratne informacije dobijene od strane žrtava putem SOS telefona koje ukazuju da su žrtve, posmatrajući cjelokupni kontekst u kojem su svi raspoloživi resursi bili usmjereni na rješavanje aktuelnog problema, smatrale da neće dobiti adekvatnu zaštitu. Pristup žrtava dostupnim sistemima podrške i zaštite je bio otežan, jer ni škole nisu radile, niti su zdravstvene ustanove imale mogućnost uspostavljanja direktnog kontakta sa pacijentima u kojima su se mogle identifikovati potencijalne žrtve nasilja. Iz ove banjalučke nevladine organizacije nadalje su istakli: *„U toku pandemije je evidentiran porast nasilja u porodicama u kojima nasilje nije bio uobičajen obrazac ponašanja. Dugotrajni stres, gubitak zaposlenja, briga oko finansijske budućnosti je dovela do pojave prvih oblika nasilja i u porodicama u kojima se nasilje ranije nije dešavalo. Najčešće su prijavljivani kombinovani oblici nasilja, sa različitim manifestnim oblicima fizičkog, psihičkog ili ekonomskog nasilja. O povećanju nasilja u porodici ukazuju brojni slučajevi koji su bili medijski praćeni zbog brutalnosti u izvršenju krivičnog djela, poput femicida (opisanog ranije u radu) koji je okončan sa spaljivanjem žrtve.“*

Iz Fondacije lokalne demokratije iz Sarajeva su naveli kako je u junu i julu 2020. godine došlo do dvostruko većeg broja prijema novih korisnika u odnosu na prethodnu godinu. Istakli su: *„U tom periodu primili smo 12,5% recidiva bivših korisnika Sigurne kuće, a 87,5% su korisnice koje su se prvi put obratile za pomoć. Od marta do avgusta 2019. godine u Sigurnoj kući su imali 2029 noćenja, dok je taj broj za 2020. godinu u istom periodu iznosio 4218 noćenja.“*

Prema podacima dostavljenim od strane NVO Viva žene Tuzla, u toku pandemije evidentiran je veći broj porodica u kojima žena prijavljuje nasilje koje se dogodilo prvi put, posebno kod mlađih bračnih ili vanbračnih partnera. Zbog restriktivnih mjera, članovi porodice su bili više u kontaktu u zajedničkom domaćinstvu, te je intenzitet i trajanje nasilja bio veći, a posebno je bilo izraženo psihičko nasilje. Svoje iskustvo sa nasiljem tokom pandemije COVID-19 iz ove organizacije su opisali na slijedeći način: *„U prvoj fazi pandemije (od marta do aprila 2020. godine) nije bilo povećanja broja prijavljenih slučajeva nasilja, jer su žrtve imale ograničene i kontrolirane kontakte putem telefona, bez mogućnosti za izlazak i lične kontakte sa osobama od povjerenja koje bi im mogle pomoći i prijaviti nasilje. Sa druge strane, ograničenost rada subjekata*

zaštite – institucija kojima se može prijaviti nasilje i strah od moguće zaraze koronavirusom, ograničavali su žrtve da potraže pomoć. Od maja 2020. godine je evidentno povećanje broja osoba koje traže pomoć zbog nasilja u porodici.” Ostale organizacije jednoglasne su u ocjeni o zabrinjavajućem povećanju nasilja u porodici, dok iz NVO Lara ističu: „Statistički podaci daju samo djelimičnu sliku eskalacije nasilja koja bi bila vidljiva tek objedinjavanjem kvalitativnih podataka o vrstama nasilja koje naše korisnice trpe.”

b) Podaci državnih organa

Policijski izvještaji na osnovu prijava krivičnog djela nasilja u porodici, u periodu s početka pandemije, bilježe blagi porast nasilja u RS i neznatan pad broja prijava u FBiH.²⁵ Prema podacima deset kantonalnih ministarstava unutrašnjih poslova (MUP-ova), u 2019. godini je na nivou FBiH evidentirano 1136 prijava nasilja u porodici. Analizom podataka o broju prijava u periodu od marta do jula 2019. godine (395 prijava) i istog perioda u 2020. godini (383 prijave), uočava se da većina kantona bilježi pad broja prijava (Tuzlanski, Srednjobosanski, Hercegovačko-neretvanski, Zapadnohercegovački, Unsko-sanski i Kanton 10). U Posavskom kantonu je u navedenom periodu 2020. godine u odnosu na isti periodu 2019. godine nepromenjen broj prijava, dok blagi porast broja prijava nasilja u porodici bilježe Kanton Sarajevo, Bosansko-podrinjski i Zeničko-dobojski kanton. U RS je u periodu od marta do jula 2019. godine evidentirano 296 žena žrtava nasilja, dok je u istom periodu 2020. godine taj broj iznosio 320.

Porast nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini u periodu pandemije COVID-19 evidentan je i u zvaničnim podacima Visokog sudskog i tužilačkog savjeta BiH prema kojima se bilježi rast broja prijava/izvještaja o počinjenju nasilja u porodici za 14,94% u 2020. godini, u odnosu na prethodnu godinu (Tabela 3).

²⁵ Podaci o broju prijava preuzeti iz internih baza podataka MUP-ova RS i Federacije BiH.

Tabela 3. Podaci VSTS-a o broju prijava/izvještaja o počinjenom nasilju u porodici u 2019. i 2020. godini

Nasilje u porodici	Godina		Razlika
	2019.	2020.	%
Broj prijava/izvještaja	1786	2053	14,94

Premda, iz godine u godinu, zvanični statistički podaci u BiH bivaju sve kvalitetniji, uviđa se jasna nepodudarnost podataka o obimu nasilja u porodici u odnosu na podatke nevladinih organizacija koje se bave ovim problemom. To se može objasniti time da većina žrtava ne prijavljuju porodično nasilje policiji, zdravstvenim ustanovama ili službama za podršku. Kao razloge neprijavljivanja žrtve u izjavama navode sram, materijalnu ovisnost, neinformiranost, želju da se porodica održi na okupu, nepovjerenje u službe i strah od počinioaca.

Zaključak

Potpuno zatvaranje, tzv. „lockdown”, u BiH je trajalo oko 40 dana i ostavilo je značajne posljedice na obim nasilja u porodici, dok su obrasci viktimizacije ostali nepromijenjeni, pa su i u periodu pandemije najčešće prijavljivani kombinovani oblici nasilja, sa različitim manifestacijama fizičkog, psihičkog ili ekonomskog nasilja.

Podaci nevladinih organizacija značajno se razlikuju u odnosu na zvanične podatke institucija uključenih u prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici. Naime, podaci NVO pokazuju porast nasilja za 50% u odnosu na podatke policijskih organa, koji ili upošte ne bilježe ili bilježe blagi rast nasilja u porodici u vrijeme pandemije COVID-19. Blagi porast broja prijava/izvještaja nasilja u porodici (14%) zabilježen je i od strane pravosudnih institucija. Iz navedenog se zaključuje da žrtve nasilja u porodici više vjeruju nevladinom sektoru, nego nadležnim institucijama. Ovakva situacija je zabrinjavajuća i ukazuje na potrebu daljnjih istraživanja sa ciljem unaprijeđenja povjerenja u nadležne državne institucije.

Postoji potreba da se krivičnopravno normiranje nasilja u porodici u BiH unaprijedi u skladu sa međunarodnim standardima, što se posebno odnosi

na promjene u kaznenoj politici, obzirom na veliki broj uslovnih osuda koji je neprihvatljiv i kontraproduktivan.

U toku pandemije je evidentiran porast nasilja u porodicama u kojima nasilje nije bio uobičajen obrazac ponašanja. Dugotrajni stres, gubitak zaposlenja, briga oko finansijske budućnosti je dovela do pojave prvih oblika nasilja i u porodicama u kojima se nasilje ranije nije dešavalo. Najčešće su prijavljivani kombinovani oblici nasilja u formi fizičkog, psihičkog i ekonomskog nasilja, ne samo prema ženama, nego i prema djeci.

Opšti zaključak je da je važno pratiti i analizirati rad svih aktera uključenih u sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici, kako bi se spriječila dalja eskalacija nasilja i posljedice koje ono ostavlja na društvo, kao i da je potrebno pružiti dodatnu podršku nevladinim organizacijama, naročito onim koje vode sigurne kuće, s obzirom da podaci nepobitno svjedoče da one uživaju veće povjerenje žrtava nasilja od institucionalnih pružalaca usluga.

Literatura

Babović, M., Pavlović, O., Ginić, K., Karađinović, N. (2013) *Rasprostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u BiH*. Sarajevo: Agencije za ravnopravnost spolova BiH.

Čaušević, J., Zagorac, M. (2019) Kroz ekonomsku stabilnost do slobode: analiza aktuelnih propisa i praksi u FBiH u vezi s ekonomskim osnaživanjem žena koje su preživjele porodično nasilje i preporuke za njihovo poboljšanje. Sarajevo: Fondacija CURE.

Hrnčić, Z., Bećirović, F. (2018) *Postupanje u slučajevima nasilja u porodici - Multisektorski odgovor*. Sarajevo: Gender Centar FBiH.

Konstantinović-Vilić, S., Petrušić, N. (2010) *Žene, zakoni i društvena stvarnost*. Niš: SVEN.

Krivični zakon Federacije BiH, Službene novine FBiH br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017.

Krivični zakon Brčko distrikta BiH, Službeni glasnik BD BiH br. 6/05, 21/10, 9/13, 26/16, 13/17 i 50/18.

Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik RS br. 64/2017 i 104/2018.

Mujezinović, J., Hodžić-Lemeš, M., Gutić-Memić, A., Mulić-Čorbo, Dž. (2020) *Nasilje u porodici. Osnovne informacije*. Sarajevo: Fondacija lokalne demokratije.

Dževad Mahmutović, Sanja Škuletić-Malagić Nasilje u porodici u doba pandemije COVID-19 u Bosni i Hercegovini

Mušić, S. (2018) Nasilje u porodici kroz pravni okvir u BiH. *Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, 26, str. 168-187.

OSCE (2011) *Krivična odgovornost i sankcioniranje počinitelja nasilja u porodici - Analiza i preporuke o krivičnopравnim sankcijama u predmetima nasilja u porodici u BiH*. Sarajevo: OSCE.

OSCE (2018) *Istraživanje Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi o nasilju nad ženama u Bosni i Hercegovini - Dobrobit i blagostanje žena*. Sarajevo: OSCE.

Porodični zakon Federacije BiH, Službene novine FBiH br. 35/05, 41/05, 31/14.

Porodični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik RS br. 54/2002, 41/2008 i 63/2014.

Porodični zakon Brčko distrikta BiH, Službeni glasnik BD BiH, br. 23/2007.

United Nations (2019) *Special Edition: Progress towards the Sustainable Development Goals - Report of the Secretary General* (E/2019/68). Dostupno na: <https://undocs.org/en/E/2019/68>, stranici pristupljeno 6.2.2020.

United Nations (2020) *Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Women*. New York: UN Women.

UN Women (2020) *Impact of the COVID-19 Pandemic on Specialist Services for Victims and Survivors of Violence in the Western Balkans and Turkey*. New York: UN Women.

Ustav Bosne i Hercegovine, Aneks IV Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i Službeni glasnik BiH, br. 25/2009 - Amandman I.

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, br. 1/1994, 1/1994 - Amandman I, 13/1997 - Amandmani II-XXIV, 13/1997 - Amandmani XXV i XXVI, 16/2002 - Amandmani XXVII-LIV, 22/2002 - Amandmani LVI-LXIII, 52/2002 - Amandmani LXIV-LXXXVII, 60/2002 - ispr. Amandmana LXXXI, 18/2003 - Amandman LXXXVIII, 63/2003 - Amandmani LXXXIX-XCIV, 9/2004 - Amandmani XCV-CII, 20/2004 - Amandmani CIII i CIV, 33/2004 - Amandman CV, 71/2005 - Amandmani CVI-CVIII, 72/2005 - Amandman CVI i 88/2008 - Amandman CIX.

Ustav Republike Srpske, Službeni glasnik RS, br. 21/1992 - prečišćen tekst, 28/1994 - Amandmani XXVI-XLIII, 8/1996 - Amandmani XLIV-LI, 13/1996 - Amandman LII, 15/1996 - ispr., 16/1996 - Amandman LIII, 21/1996 - Amandmani LIV-LXV, 21/2002 - Amandmani LXVI-XCII, 26/2002 - ispr., 30/2002 - ispr., 31/2002 - Amandmani XCIII-XCVIII, 69/2002 - Amandmani XCIX-CIII, 31/2003 - Amandmani CIV i CV, 98/2003 - Amandmani CVI-CXII, 115/2005 - Amandman CXIV, 117/2005 - Amandmani CXV-CXXI i 48/2011 - Amandman CXXII i Službeni glasnik BiH, br. 73/2019 - odluka US BiH.

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini – prečišćeni tekst, Službeni glasnik BiH broj 32/10.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH, Službene novine FBiH br. 20/2013.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, Službeni glasnik RS br. 102/2012, 108/2013, 82/2015 i 84/2019.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko distriktu BiH, Službeni glasnik BD BiH br. 7/2018.

Internet izvori

Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, Istanbul 11.5.2011. Council of Europe Treaty Series No. 210. Dostupno na: <https://rm.coe.int/168008482e>, stranici pristupljeno 24.10.2020.

Đeković, A. (2019, 11. decembar) Alarm u BiH: Nasilje nad ženama sve kompleksnije, mnoge životno ugrožene. Dostupno na: <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/alarm-u-bih-nasilje-nad-%C5%BEenama-sve-kompleksnije-mnoge-%C5%BEivotno-ugro%C5%BEene/1670320>, stranici pristupljeno 22.10.2020.

Đukanović, S. (2020) FEMICID i mehanizmi za prevenciju u slučaju Bosne i Hercegovine. Helsinški parlament građana Banjaluka. Dostupno na: <http://hcabl.org/wp-content/uploads/2020/10/FEMICID-i-mehanizmi-za-prevenciju-u-slucaju-Bosne-i-Hercegovine-converted.pdf>, stranici pristupljeno 20.10.2020.

Evropska konvencija o ljudskim pravima i temeljnim slobodama. Dostupno na: <http://msb.gov.ba/dokumenti/medjunarodni/?id=2665>, stranici pristupljeno 26.9.2020.

Konvencija o pravima djeteta. Dostupno na: <https://www.unicef.org/bih/konvencija-o-pravima-djeteta>, stranici pristupljeno 24.10.2020.

Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (2006). Sarajevo: Agencija za ravnopravnost spolova. Dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/CEDAW_za-web.pdf, stranici pristupljeno 24.10.2020.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH (MLJPI) (2020) *Interventne mjere pomoći najugroženijim kategorijama stanovnika u vrijeme pandemije COVID-19*. Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. Dostupno na: <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/PRIJEDLOG%20MJERA.pdf>, stranici pristupljeno 20.10.2020.

Veselinović, G. (2020, 5. august) Femicid u BiH - Stvarnost, bez pravne kvalifikacije odgovarajućih sankcija. Slobodna Evropa. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/femicid-bih-nasilje-nad-zenama-kazne/30767934.html>, stranici pristupljeno 6.2.2020.

Dževad Mahmutović, Sanja Škuletić-Malagić Nasilje u porodici u doba pandemije COVID-19 u Bosni i Hercegovini

Visoki sudski i tužilački savjet BiH. *Struktura kriminala*. Dostupno: <https://vstv.pravosudje.ba>, stranici pristupljeno 6.2.2020.

World Health Organization (2002) *World Report on Violence and Health*. Geneva: World Health Organization. Dostupno na: https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/full_en.pdf?ua=1, stranici pristupljeno 26.10.2020.

DŽEVAD MAHMUTOVIĆ^{*26}

SANJA ŠKULETIĆ-MALAGIĆ²⁷

Domestic Violence at the time of the COVID-19 Pandemic in Bosnia and Herzegovina

The subject of this paper is domestic violence during the COVID-19 pandemic in Bosnia and Herzegovina. This paper aims to determine the type and scope of sanctions in Bosnia and Herzegovina for domestic violence before and during the pandemic, patterns of victimization during the COVID-19 pandemic, and to determine and compare data on the scope of domestic violence before and during the pandemic. The data was collected from the state institutions and non-governmental organizations that provide assistance and protection to victims of violence. The most commonly imposed sanction for domestic violence was a suspended sentence. During the pandemic, combined forms of violence were most commonly reported, with various manifestations of physical, psychological, or economic violence, even femicide. The crisis has led to an increase in the scope of violence in families where dysfunctional relationships were previously recorded, but also to the appearance of the first forms of violence in families where violence had not occurred before. There has been a significant increase in violence reported to NGOs, and these figures do not match those of the state institutions.

Keywords: domestic violence, victims, COVID-19, victimization patterns, shelters, Bosnia and Herzegovina.

* Dr Dževad Mahmutović is an Associate Professor at the Faculty of Law, University of Tuzla and the Deputy Minister of Human Rights and Refugees of Bosnia and Herzegovina.
E-mail: mahmutovicdzevad@gmail.com
MA Sanja Škuletić-Malagić is employed at the Ministry of Human Rights and Refugees of Bosnia and Herzegovina. E-mail: sanja.skuletic@gmail.com.

TEMIDA

2021, vol. 24, br. 1, str. 75-98

ISSN: 1450-6637

DOI: <https://doi.org/10.2298/TEM2101075H>

Pregledni rad

Primljeno: 25.2.2021.

Odobreno za štampu: 19.5.2021.

Podrška žrtvama i svjedocima u Republici Hrvatskoj u uvjetima pandemije COVID – 19 virusa

NIKICA HAMER VIDMAR*

Cilj ovog rada je prikazati na koji je način pandemija COVID-19 virusa utjecala na rad sustava podrške žrtvama i svjedocima u Republici Hrvatskoj i to, konkretno, Službe za podršku žrtvama i svjedocima pri Ministarstvu pravosuđa i uprave, odjela za podršku žrtvama i svjedocima pri županijskim sudovima, Mreže podrške i suradnje za žrtve i svjedoke kaznenih djela koju čini 10 organizacija civilnog društva koje djeluju na području 13 županija i Nacionalnog pozivnog centra za žrtve kaznenih djela i prekršaja – NPC 116 006. Prikazani su problemi sa kojima su se susretale organizacije i službe za podršku kao i žrtve. Uočene su i određene promjene u radu i kreirani novi oblici suradnje koji unapređuju sustav podrške i žrtvama osiguravaju lakši pristup informacijama, podršci i pravima. Istaknuta je važnost međusobne suradnje i pružanja podrške pomagačima u obliku edukacija, redovnih sastanaka, supervizije, radi sprečavanja profesionalnog izgaranja i u svrhu izgradnje njihove otpornosti što ujedno doprinosi izgradnji otpornih organizacija i društva.

Ključne riječi: službe za podršku žrtvama, COVID–19 virus, Hrvatska.

* Nikica Hamer Vidmar, psihologinja i voditeljica Službe za podršku žrtvama i svjedocima Ministarstva pravosuđa i uprave, Uprava za kazneno pravo, Sektor za evidencije, pomilovanja i podršku žrtvama i svjedocima, Hrvatska, e-mail: Nikica.HamerVidmar@mpu.hr.

Uvod

Pandemija COVID-19 virusa dovela je u pitanje mogućnost funkcioniranja brojnih sustava na način na koji su ustrojeni i kako su funkcionirali u prethodnom razdoblju. Upravo je svrha ovog rada analizirati utjecaj nastale situacije i njenih posljedica na sustav podrške žrtvama i svjedocima u Hrvatskoj. Primarna svrha sustava podrške žrtvama i svjedocima je osigurati pravovremenu i adekvatnu pomoć i podršku žrtvama kaznenih djela i članovima njihovih obitelji, što uključuje informacije o pravima i praktične i tehničke informacije kao i konkretne oblike pomoći i podrške koji se u najvećoj mjeri provode u direktnom kontaktu, a zatim i putem telefona i elektronske pošte. Pitanje je koliko je nastala situacija utjecala na mogućnost pružanja usluga, na njihovu kvalitetu i pravovremenost, kao i na mogućnost žrtava da usluge zatraže i prime. S obzirom na obilježja ove pandemije kao opće krize koja je zahvatila cjelokupno društvo u ovom radu je posebna pažnja posvećena i potrebama pomagača i važnosti osiguranja podrške pomagačima u svrhu sprečavanja njihovog profesionalnog sagorijavanja.

U radu je prikazano na koji je način pandemija COVID-19 virusa utjecala na rad Službe za podršku žrtvama i svjedocima pri Ministarstvu pravosuđa i uprave (Služba za podršku), odjela za podršku žrtvama i svjedocima pri županijskim sudovima (odjeli za podršku), Mreže podrške i suradnje za žrtve i svjedoke kaznenih djela (Mreža podrške)¹ koju čini 10 organizacija civilnog društva koje djeluju na području 13 županija i Nacionalnog pozivnog centra za žrtve kaznenih djela i prekršaja – NPC 116 006 (čiji je koordinator Udruga za podršku žrtvama i svjedocima)². Služba za podršku, pored pružanja informacija i direktnih oblika podrške žrtvama i svjedocima, provodi koordinaciju i razvoj sustava podrške na teritoriji cijele Hrvatske, koordinaciju rada odjela za podršku (Hamer Vidmar, Bajto, 2018), međunarodnu suradnju i suradnju u projektima kao i strateško planiranje. Ministarstvo pravosuđa i uprave, kao nositelj Nacionalne strategije razvoja sustava podrške žrtvama i svjedocima u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2016. do 2020. godine i pripadajućeg Akcijskog plana, u sklopu svojih aktivnosti, posebnu pažnju poklanja uključivanju organizacija civilnog društva u sustav podrške žrtvama i svjedocima.

¹ Dostupno na: <http://mrezapodrskesisuradnje.com/>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

² Više podataka dostupno na: <https://pzs.hr/2-nacionalni-pozivni-centar-za-zrtve-kaznenih-djela-i-prekršaja-informativna-i-emocionalna-podrska/>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

Temeljem navedenog, a sukladno Uredbi o kriterijima, mjerilima i postupcima financiranja i ugovaranja programa i projekata od interesa za opće dobro koje provode udruge, financira rad organizacija civilnog društva, odnosno Mrežu podrške i rad NPC-a. Ovaj sustav podrške predstavlja sustav općih službi,³ dok su pored njega u Hrvatskoj dostupne i druge specijalizirane službe, odnosno organizacije civilnog društva.⁴

Podaci o utjecaju pandemije COVID-19 virusa na sustav podrške odnose se na razdoblja „lockdown-a“, odnosno potpunog zatvaranja, kao i nakon tog razdoblja do kraja 2020. godine. Razdoblje „lockdown-a“ trajalo je od 19. ožujka 2020. do početka lipnja 2020. godine temeljem odluka Vlade Republike Hrvatske⁵ i naputaka Stožera civilne zaštite Republike Hrvatske.⁶ Temeljem navedenog, a sukladno uputama i preporukama Ministarstva uprave, odlukama Ministarstva pravosuđa, naputcima predsjednika Vrhovnog suda Republike Hrvatske i odlukama sudova,⁷ po posebnom modelu rada organiziran je

³ Termin opće i specijalizirane službe opisan je u čl. 8 i 9 Direktive 2012/29/EU o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela, gdje se navodi da opće službe osiguravaju informacije, pomoć i podršku žrtvama svih kaznenih djela, neovisno o njihovu spolu, a specijalističke/specijalizirane službe pružaju posebne/specijalizirane vrste usluga i podrške posebnim kategorijama žrtava s obzirom na vrstu kaznenog djela. To se uglavnom odnosi na žrtve spolnog nasilja, žrtve rodno uvjetovanog nasilja i žrtve nasilja u bliskim odnosima.

⁴ Više podataka dostupno na: <https://mpu.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-6366/iz-pravosudnog-sustava-6372/podrska-zrtvama-i-svjedocima/6156>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

⁵ Odluka Vlade Republike Hrvatske o organizaciji rada tijela državne uprave za vrijeme trajanja epidemije bolesti COVID-19 uzrokovane virusom SARS-CoV-2 od 19. ožujka 2020. godine; Odluka Vlade Republike Hrvatske o stavljanju izvan snage Odluke o organizaciji rada tijela državne uprave za vrijeme trajanja epidemije bolesti COVID-19 uzrokovane virusom SARS-CoV-2 od 8. svibnja 2020. godine

⁶ Odluka Stožera civilne zaštite Republike Hrvatske o mjerama ograničavanja društvenih okupljanja, rada u trgovini, uslužnih djelatnosti i održavanja sportskih i kulturnih događanja od 19. ožujka 2020. godine. Sve odluke Stožera dostupne su na: <https://civilna-zastita.gov.hr/odluke-stozera-civilne-zastite-rh-za-sprecavanje-sirenja-zaraze-koronavirusom/2304>, stranici pristupljeno 19.4.2021.

⁷ Preporuka Ministarstva uprave za rad tijela državne uprave u vezi s pojavom koronavirusa COVID-19 od 13. ožujka 2020. godine; naputak predsjednika Vrhovnog suda Republike Hrvatske od 13. ožujka 2020. godine; preporuka Ministarstva pravosuđa od 13. ožujka 2020. godine; Odluka o organizaciji rada i radnog vremena u Ministarstvu pravosuđa za vrijeme epidemije koronavirusa COVID-19 od 19. ožujka 2020. godine; Obavijest Ministarstva uprave za tijela državne uprave i javne službe o prestanku primjene Upute za rad tijela državne uprave u vezi s pojavom bolesti Covid-19 uzrokovane virusom SARS-CoV-2 od 28. svibnja 2020. godine; Odluka Ministarstva pravosuđa o stavljanju izvan snage Odluke o organizaciji rada i radnog vremena u Ministarstvu pravosuđa za vrijeme epidemije koronavirusa Covid-19 od 29. svibnja 2020. godine.

rad sudova do kraja svibnja i Ministarstva pravosuđa i uprave do 1. lipnja 2020. godine. Članice Mreže podrške i NPC svoj rad su organizirale sukladno naputcima Stožera civilne zaštite. Nisu posebno izrađivane upute za rad organizacija civilnog društva, pa su navedene organizacije slijedile upute izrađene za pružatelje usluga korisnicima i usluga savjetovanja. Koordinator Mreže podrške i članice Mreže međusobno su izmjenjivali savjete i upute za postupanje.

Analiza rada sustava podrške temelje se na direktnim saznanjima o načinu rada Službe za podršku, podacima iz upitnika koji je upućen odjelima za podršku, NPC-u i članicama Mreže podrške, kao i uvidom u njihove izvještaje za 2020. godinu, koje redovno dostavljaju Službi za podršku. Upitnik se sastojao od pitanja otvorenog tipa i višestrukog izbora, procjene učestalosti aktivnosti i pitanja s ponuđenim da/ne odgovorima uz mogućnost slobodne nadopune. Pitanja su se odnosila na način rada, mogućnost pružanja usluga, suradnju sa drugim tijelima i uočene potrebe i probleme žrtava i svjedoka, tijekom „lockdown-a” i nakon popuštanja mjera. Podaci su prikupljeni tijekom rujna i listopada 2020. godine. Provedena je deskriptivna analiza dobivenih podataka i kvalitativna analiza sadržaja odgovora na pitanja otvorenog tipa.

Aktivnosti Službe za podršku žrtvama i svjedocima Ministarstva pravosuđa i uprave

U sklopu aktivnosti koje se odnose na podršku žrtvama i svjedocima Služba za podršku provodi poslove informiranja žrtve o otpustu počinitelja s izdržavanja kazne zatvora (za redovni i uvjetni otpust) kao i utvrđivanje stava žrtve o odobravanju pogodnosti,⁸ pruža podršku i informacije svjedocima pozvanim svjedočiti u prekograničnim predmetima putem međunarodne pravne pomoći (navedenim svjedocima se šalju informativna pisma, na temelju kojih se mogu povratno obratiti putem elektronske pošte ili kontaktirati Službu telefonom) (Hamer Vidmar, 2011; Hamer Vidmar i dr., 2015), te provodi administrativne poslove vezano za novčanu naknadu žrtvama kaznenih djela.⁹

⁸ Zatvori i kaznionice prilikom odlučivanja o odobravanju pogodnosti zatvoreniku prikupljaju stručna mišljenja od različitih tijela, a mogu zatražiti i stav žrtve o odobravanju pogodnosti, što utvrđuje Služba za podršku žrtvama stupajući u kontakt sa žrtvama.

⁹ Sukladno Zakonu o novčanoj naknadi žrtvama kaznenih djela, Ministarstvo pravosuđa i uprave obavlja stručne i administrativno-tehničke poslove za Odbor za novčanu naknadu žrtvama kaznenih djela.

Tijekom „lockdown-a“ rad u Ministarstvu pravosuđa i uprave bio je organiziran na način da su službenici bili podijeljeni u timove i svaki je tim radio po dva tjedna od kuće. Svi poslovi su i dalje provedeni redovno. S obzirom da se komunikacija sa žrtvama i inače odvija putem telefona i pisanih obavijesti sve žrtve su pravovremeno dobile potrebne informacije. Obim poslova vezano za pružanje informacija i podrške žrtvama i svjedocima u prekograničnim slučajevima ovisio je o obimu posla sudova i količini zakazanih rasprava i pozvanih svjedoka putem međunarodne pravne pomoći. Kako su tijekom tog razdoblja bile odgađane rasprave, posebno u prekograničnim slučajevima, nije bilo organizacije prijevoza za žrtve i svjedoke ratnih zločina (što je inače još jedna od zadaća Službe za podršku).

Poslovi informiranja žrtve o otpustu počinitelja sa izdržavanja kazne zatvora i utvrđivanje stava žrtve o odobravanju pogodnosti ovisili su o radu zatvora i kaznionica. Tijekom „lockdown-a“ bilo je odgođeno puštanje osuđenika na pogodnosti.¹⁰ Rad Odbora za novčanu naknadu žrtvama kaznenih djela bio je onemogućen radi epidemioloških mjera. Radi pripreme predmeta za Odbor, dopune dokumentacije i osiguranja svih potrebnih informacija, telefonska komunikacija sa drugim tijelima bila je učestalija. Zbog promjene radnog vremena drugih tijela i službi i općenito promijenjenog načina rada, ponekad je bilo teško doći do nadležnih službenika i potrebnih informacija. Ovdje se očituje prednost prakse koja se bazira na radu putem telefona i pisanih obavijesti, jer ovako izmijenjene okolnosti nisu značajno utjecale na dinamiku rada.

Aktivnosti odjela za podršku žrtvama i svjedocima na sudovima

Rad odjela za podršku žrtvama i svjedocima¹¹ tijekom razdoblja „lockdown-a“ ovisio je o načinu rada sudova u skladu sa odlukama o organizaciji rada, na način da su sudovi radili prema A-B modelu. Službenici su na sudove dolazili prema posebnom rasporedu, raspoređivani su na dežurstva, a bio je orga-

¹⁰ Sukladno mjerama i aktivnostima u zatvorskom sustavu koje su bile usmjerene na prevenciju širenja korona virusa. Više na: <https://mpu.gov.hr/vijesti/mjere-i-aktivnosti-u-zatvorskom-sustavu-usmjerene-prevenciji-sirenja-korona-virusa/21722>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

¹¹ Odjeli za podršku osnovani su na županijskim sudovima u Osijeku, Rijeci, Sisku, Splitu, Zadru, Zagrebu i Vukovaru, a pored županijskih sudova podršku pružaju i na nadležnim općinskim sudovima i njihovim prekršajnim odjelima.

niziran i rad od kuće.¹² S obzirom da odjeli za podršku i inače većinu komunikacije sa žrtvama provode putem telefona, tijekom „lockdown-a” kada su službenici radili od kuće, telefoni iz ureda bili su preusmjereni na mobilne telefone. Službenicima je omogućeno praćenje službene elektronske pošte tijekom rada od kuće, radi odgovaranja na upite žrtava i svjedoka.

Dodatnu teškoću predstavljao je potres u Zagrebu, zbog kojeg je Županijski sud privremeno premješten u prostorije Općinskog kaznenog suda, tako da je bilo potrebno na vrijeme žrtvama i svjedocima osigurati informacije ne samo o odgodama rasprava nego i novoj lokaciji na kojoj se održavaju sve radnje. Što se tiče redovnih poslova odjela za podršku, tijekom „lockdown-a” pružanje informacija se osiguravalo telefonom i putem elektronske pošte te je bilo manje direktnih susreta sa žrtvama i svjedocima. Ovisno o načinu rada sudova, u nekim odjelima za podršku bio je povećan broj ostvarenih telefonskih kontakata sa žrtvama i svjedocima (posebno ako su odgađane rasprave), a negdje je poziva bilo manje (iz istih razloga i ovisno o tome tko je žrtve obavještavao o odgodama, sudski zapisničari ili službenice za podršku).

Ukupni statistički podaci odjela za podršku za razdoblje „lockdown-a” pokazuju da je u direktnom kontaktu pružena podrška za duplo manje žrtava i svjedoka u odnosu na isto vremensko razdoblje prethodnih godina, ali ukupan broj ostvarenih telefonskih poziva bio je na istoj razini, jer je većina posla bila usmjerena na telefonski kontakt. Pružanje emocionalne podrške bilo je otežano kada je rad vršen isključivo putem telefona i pokazalo se da na daljinu može biti teže pružiti podršku i empatiju (Vračić, 2020). Kada je ipak bilo kontakata licem u lice sa žrtvama i svjedocima, pružanje emocionalne podrške bilo je otežano radi održavanja distance i nošenja zaštitnih maski. Što se tiče praktičnih i tehničkih informacija, najčešće su pružane putem telefona, dok je uočen neznatno manji broj upita upućenih elektronskim putem.

S obzirom na promijenjen način rada sudova, pojedini odjeli su bili manje, a pojedini više uključeni u provođenje pojedinačne procjene potreba žrtve, a informacije za provedbu procjene prikupljane su od žrtava telefonskim

¹² Vezano za osiguranje mogućnosti komunikacije sa strankama u elektronskom obliku u Republici Hrvatskoj, određeno je da se ročišta i rasprave uživo održavaju uživo kada je to nužno i to uz primjenu svih mjera zaštite koje su odredila zdravstvena tijela. Preporuka je da se upotrebljavaju tehnička sredstva za komunikaciju na daljinu, i to elektronska pošta i video poziv. Videti na: <https://www.coe.int/en/web/cepej/compilation-comments#Croatia>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

putem.¹³ Bilo je manje zahtjeva da službenici odjela za podršku osiguraju podršku u ulozi osobe od povjerenja¹⁴ (koja je sa žrtvom prisutna prilikom davanja iskaza) i to se osiguravalo samo na zahtjev žrtve. Rjeđe su žrtve i svjedoci boravili u čekaonicama odjela radi mjera održavanja distance, ali i jer je radi odgoda tijekom „lockdown-a” bilo manje rasprava i drugih radnji. Zbog promijenjenih okolnosti i načina rada donekle je bila smanjena komunikacija sa pojedinim službama unutar suda i drugim tijelima i organizacijama, dok je sa nekim službama suda suradnja održavana još i češće nego prije radi pravovremene razmjene informacija i ta se praksa zadržala. Bilo je otežano referiranje žrtava na druge službe jer su se mijenjala pravila o načinu rada i radnom vremenu drugih institucija.

Nakon popuštanja mjera povećan je broj telefonskih kontakata sa žrtvama i svjedocima radi informiranja o zakazivanju rasprava i drugih radnji. Povećan je i broj pružene podrške na sudu i prema podacima iz izvještaja o radu odjela za podršku provedeno je više aktivnosti prikupljana informacija za pojedinačnu procjenu potreba žrtve. U tu svrhu je suradnja sa pojedinim sucima intenzivirana i oni su u većoj mjeri koristili usluge odjela za podršku na način da odjele upućuju da proaktivno kontaktiraju žrtve radi procjene njihovih potreba i mogućnosti pristupa sudu (radi inače ustaljene prakse odjela da putem telefona od žrtava dobiju informacije o njihovim potrebama). U nekim slučajevima, informacije za procjenu potreba su uzimane direktno na zapisnik kako bi se ubrzao postupak. Pojedini sudovi su odjelima privremeno osigurali dodatne prostorije za smještaj svjedoka (pored postojećih čekaonica), kako bi se osigurala epidemiološke mjere i potrebna distanca. Zbog nadoknada i ponovnih zakazivanja rasprava, došlo je do učestalije komunikacije sa drugim ustrojstvenim jedinicama suda i drugim tijelima i službama. Temeljem podataka iz ankete ističe se da je i dalje otežano pružanje emocionalne podrške radi održavanja distance i nošenja zaštitnih maski. Nakon vraćanja na uobičajeno radno vrijeme većine institucija, referiranje žrtava se opet može provoditi neometano.

¹³ Temeljem Zakona o kaznenom postupku, Narodne novine RH, br. 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19. i sukladno Pravilniku o načinu provedbe pojedinačne procjene žrtava, Narodne novine RH, br. 106/17, tijela koja provode pojedinačnu procjenu potreba žrtve potrebne podatke mogu zatražiti od odjela za podršku žrtvama i svjedocima, dok odjeli tijelima koja provode procjenu mogu poslati i svoje preporuke, na temelju ostvarenog prethodnog kontakta sa žrtvom.

¹⁴ Zakon o kaznenom postupku, čl. 43 st. 1 i čl. 202. st. 38.

Vezano za angažiranje volontera u odjelima za podršku, došlo je do značajnih promjena. U odjelima najčešće volontiraju studenti prava, psihologije i socijalnog rada. Sukladno Pravilniku o radu odjela za podršku žrtvama i svjedocima¹⁵ detaljno je propisan način njihove selekcije i edukacije, kao i obaveze volontera (Hamer Vidmar, Bajto, 2015). Mnogi volonteri dolaze iz drugih gradova, odnosno mjesto studija i volontiranja nije mjesto njihova prebivališta. Kako je većina studija organizirala onlajn nastavu, studenti su se vratili svojim kućama pa tako više nisu u mogućnosti volontirati. Zbog epidemioloških mjera i sigurnosti samih volontera, ali i službenika odjela, suda, kao i žrtava i svjedoka, sukladno odlukama o organizaciji rada sudova, a time i odjela za podršku, tijekom „lockdown-a” je reduciran angažman volontera. Zbog toga je došlo do njihovog osipanja i smanjenja motivacije, a nije bilo moguće uključivati nove volontere, te su održavani kontakti sa volonterima radi održanja kontinuiteta i kako ne bi izgubili interes.

Smanjeni angažman volontera nastavljen je i nakon popuštanja mjera tako da neki volonteri nisu volontirali i do godinu dana, te stoga postaje problem njihovo ponovno uključenje u rad bez dodatne obuke.¹⁶ Tijekom 2020. godine u jednom odjelu za podršku ipak je odlučeno da će se angažirati dvije nove volonterke za koje je održana onlajn edukacija, a praktična obuka je organizirana na sudu, kako bi se osiguralo da su volonteri u potpunosti obučeni za rad. Temeljem rasprava na sastancima, kao i iz podataka prikupljenih upitnikom i dalje su podijeljena mišljenja među službenicima je li prihvatljivo u ovim okolnostima angažirati volontere, radi njihove sigurnosti i sigurnosti drugih osoba. Također, i povremene promjene načina rada sudova, ovisno o razvoju epidemiološke situacije utječu na daljnji plan rada s volonterima. Radi svega navedenog, postavlja se pitanje u kojem će se smjeru dalje razvijati segment volonterstva u sustavu podrške žrtvama i svjedocima.

¹⁵ Narodne novine RH, br. 133/15, 127/19.

¹⁶ Prema Pravilniku o radu odjela za podršku žrtvama i svjedocima u čl. 35 propisano je da su volonteri dužni volontirati u trajanju od najmanje šest mjeseci bez prekida, a ako zbog objektivnih razloga budu spriječeni volontirati u kontinuitetu od neprekidno šest mjeseci, dužni su ponovno popohađati trodnevnu osnovnu edukaciju.

Aktivnosti Mreže podrške i suradnje za žrtve i svjedoke kaznenih djela

Mrežu podrške i suradnje za žrtve i svjedoke kaznenih djela koja je nastala na inicijativu Ministarstva pravosuđa i uprave (Droždan-Kranjčec, Mamula, 2020) čini 10 organizacija civilnog društva koje koordinira Ženska soba - Centar za seksualna prava. Organizacije djeluju u 13 županija u kojima nisu osnovani odjeli za podršku kako bi se osigurala dostupnost sustava podrške na teritoriju cijele Hrvatske.¹⁷ Radi se o organizacijama koje su prije uključnja u rad Mreže podrške uglavnom bile specijalističke/specijalizirane organizacije za podršku žrtvama obiteljskog nasilja.¹⁸ Nakon uključnja u rad Mreže podrške, organizacije su svoj dijapazon aktivnosti proširile na način da usluge (oblike pomoći i podrške koje je definiralo Ministarstvo pravosuđa i uprave u sklopu financiranja programa) pružaju svim žrtvama i svjedocima (muškarcima i ženama), neovisno o vrsti kaznenog djela. Organizacije pružaju emocionalnu i praktičnu podršku, tehničke i praktične informacije i informacije o pravima telefonskim putem, u osobnom kontaktu i putem elektronske pošte, kao i psihološko i pravno savjetovanje.

Podrška se, osim u prostorijama organizacija, pruža i na sudovima, osigurava se pratnja žrtava na sud, u policiju, državno odvjetništvo, centre za socijalnu skrb, postavljeni su info pultovi u sudovima, policijskim stanicama, državnom odvjetništvu, domovima zdravlja, centrima za socijalnu skrb i drugim ustanovama u zajednici. Podrška je dostupna nakon prijave kaznenog djela policiji ili državnom odvjetništvu, tijekom istrage i kaznenog postupka, kao i za prekršaje obiteljskog nasilja, te nakon završetka sudskog postupka. Podrška se osigurava i žrtvama koje nisu prijavile kazneno djelo ili prekršaj policiji ili drugoj nadležnoj instituciji.¹⁹ U tom smislu, organizacije osiguravaju

¹⁷ Detaljnije o Mreži podrške, može se naći u brošuri koja je dostupna na: <http://zenskasoba.hr/wp-content/uploads/2020/08/brosura-mreza-podrske-B5-TISAK.pdf>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

¹⁸ Osim Centra za građanske inicijative Poreč, Deše i Zvonimira, koji do stupanja u Mrežu podrške nisu radili direktno sa žrtvama i Udruge za podršku žrtvama i svjedocima, koja je od svog osnivanja opća služba za podršku.

¹⁹ Ovdje su navedene aktivnosti koje su članice Mreže podrške dužne provoditi temeljem sklopljenog ugovora s Ministarstvom pravosuđa i uprave, a na osnovu Javnog poziva za dodjelu financijskih sredstava u okviru raspoloživih sredstava iz dijela prihoda od igara na sreću u području osiguravanja pružanja podrške žrtvama i svjedocima. Međutim, organizacije temeljem svojih statuta provode i druge specifične aktivnosti radi kojih su i osnovane i koje se,

širi spektar psihosocijalnih usluga od odjela za podršku i svojim radom izvanredno nadopunjavaju njihov rad kao i rad Službe za podršku.

Pojedine aktivnosti su bile onemogućene zbog pandemije, bilo je potrebno izvršiti određene prilagodbe postupanja, a sukladno tome i prenamjene financijskih sredstava. Uglavnom su sredstva predviđena za putni trošak prenamijenjena za izradu i tisak promotivnih materijala i kupnju tehničke opreme za održavanje onlajn sastanaka.

Tijekom „lockdown-a” rad je bio organiziran u smjenskim dežurstvima u uredima po posebnim rasporedima kao i od kuće, s obzirom na kapacitete i prostorne uvjete svake organizacije. U tu svrhu korišteni su službeni mobilni telefoni i pozivi su preusmjeravani. Zanimljiva je situacija jedne organizacije čije se prostorije nalaze u samoj blizini hitne pomoći, pa im je zbog epidemioloških mjera bio onemogućen ulazak u ured. Sastanci članica Mreže počeli su se organizirati onlajn, što se pokazalo kao korisna inovacija. Vezano za mogućnost obavljanja zadanih poslova tijekom „lockdown-a”, psihološko i pravno savjetovanje je organizirano umjesto u osobnom kontaktu, putem telefona i elektronske pošte. Također, i emocionalna podrška, informacije o pravima, praktične i tehničke informacije, pružane su putem telefona. Problemi su se ponekad javljali kada su korisnici imali teškoća prilikom slanja pravne dokumentacije elektronskom poštom. S obzirom na specifičnosti pojedinih organizacija i županija u kojima djeluju, primijenjena su pojedina rješenja sukladno potrebama korisnika. Jedna je organizacija uvela praksu provođenja trijaže korisnika radi bolje organizacije rada i organizacije dežurstava, tako da psiholog i pravnik nakon trijaže pozivaju korisnike. Jedna je organizacija prema potrebi organizirala susrete sa žrtvama u mjestu njihovog boravka, a izvan sjedišta organizacije. Pojedine organizacije kreirale su posebne e-mail adrese za psihološko savjetovanje. U slučaju hitnosti i kada je to bilo moguće, zakazivana su osobna savjetovanja u direktnom kontaktu.

Sve obavijesti o aktivnostima i uslugama organizacija dostupne su na Facebook profilima i web stranicama organizacija. Prema podacima iz ankete tijekom „lockdown-a” pratnja na sudove i druge institucije bila je manje provedena radi smanjenog/promijenjenog načina rada institucija, odgoda rasprava, kao i radi ograničenja ulaska na sudove osobama od povjerenja zbog epidemioloških mjera. Na pojedinim sudovima bilo je potrebno pret-

uglavnom, odnose na usluge osiguranja pomoći i skloništa za žrtve obiteljskog nasilja, provođenje različitih obrazovnih programa i drugih programa pomoći u zajednici.

hodno dobiti odobrenje za ulazak pratnje i organizacijski problemi su nastajali kada bi se odobrenja izdavala dan prije rasprave.

Što se tiče provođenja pojedinih aktivnosti (prema podacima iz ankete) u nekim je organizacijama bilo manje, a u nekima više telefonskih poziva korisnika, bilo je manje zahtjeva za psihološkim i pravnim savjetovanjem, manje komunikacije sa drugim tijelima, manje dežurstava na info pultovima i manje provođenja pojedinačne procjene potreba žrtve. Procjena potreba žrtve je provedena putem telefona, Zoom-a ili Skype-a, a izvještaji, odnosno preporuke tijelima slane su elektronskim putem. Bilo je otežano provođenje aktivnosti javnih predavanja, sastanaka, tribina, edukacija, kao i dugoročno planiranje aktivnosti. Nakon popuštanja mjera ponovno se provodi psihološko i pravno savjetovanje u direktnom kontaktu u prostorijama organizacija, ali uz mjere distance i korištenjem zaštitnih maski. Preporuka je da se korisnici prethodno najave i dogovore dolazak radi lakše organizacije rada. Što se tiče pružanja emocionalne podrške, informacija o pravima, praktičnih i tehničkih informacije, osim telefonom, opet se pružaju u direktnom kontaktu, a neke organizacije sada te usluge češće pružaju elektronskim putem.

Nakon popuštanja mjera broj aktivnosti se uglavnom povećao radi ponovne normalizacije rada institucija, nadoknade otkazanih rasprava, ali i radi potrebe korisnika za više dodatnih informacija. Pratnja u druge institucije opet se provodi redovno, a na sudove uz prethodnu najavu i odobrenje, iako je donekle otežana (radi povremenih promjena načina rada sudova). Prema izvještaju Mreže podrške tijekom 2020. godine pružena je pomoć i podrška za neznatno manji broj korisnika u odnosu na 2019. godinu, ali je ukupan broj pruženih usluga veći. Prema podacima iz ankete, pojedine organizacije su uočile neke posebne potrebe žrtava i svjedoka tijekom „lockdown-a” i to posebno povećanu potrebu za emocionalnom podrškom zbog povećanog stresa uzrokovanog strahom, duljim boravkom u zatvorenom prostoru i radi ograničenja kretanja. Kako su sudovi slali dopise sa informacijama o odgodi rasprava žrtve i svjedoci su trebali dodatna pojašnjenja. Neke rasprave nisu bile odgađane pa su žrtvama i svjedocima bile potrebne dozvole za napuštanje mjesta prebivanja.²⁰ Uočena je veća potreba za podrškom radi financijskih

²⁰ Sukladno Odluci o zabrani napuštanja mjesta prebivališta i stalnog boravka u Republici Hrvatskoj, Stožera civilne zaštite RH od 23. ožujka 2020. godine. Daljnje odluke o reguliranju kretanja između županija donošene su na temelju prijedloga županijskih stožera. Sve odluke Stožera civilne zaštite dostupne su na: <https://civilna-zastita.gov.hr/odluke-stozera-civilne-zastite-rh-za-sprecavanje-sirenja-zaraze-koronavirusom/2304>, stranici pristupljeno 19.4.2021.

teškoća građana, gubitka posla, posebno za žrtve obiteljskog nasilja. Žrtve obiteljskog nasilja trebale su dodatne informacije o načinu ostvarenja kontakata i druženja djece s drugim roditeljem (preporuke se bile da se roditelji dogovore i prilagode nastaloj situaciji, ali je često druga strana inzistirala na poštivanju sudske odluke).²¹ Korisnicima su bile potrebne informacije o radu drugih službi i institucija, upućivali su žalbe na rad institucija i ustanova.²²

Podaci iz ankete pokazuju da su žrtve i nakon popuštanja mjera tijekom 2020. godine i dalje trebale više informacija, a neke informacije od strane ustanova i institucija su im i dalje bile slabije dostupne zbog otežanog ili promijenjenog načina rada u tom razdoblju (najčešće se to odnosilo na rad od kuće službenika institucija i ograničenja vezana za primanje stranaka). Još uvijek je prisutna povećana potreba za dodatnom emocionalnom podrškom. Mnogim građanima je kvalitet života narušen, posebno osobama koje su ostale bez prihoda, te su im potrebne informacije vezano za zaposlenje.

Mreža podrške u svom radu angažira volontere, ali tijekom "lockdown-a" nije bilo moguće uključiti ih u pružanje podrške licem u lice. Podaci iz upitnika pokazuju da je donekle bilo moguće angažirati volontere, prvenstveno za pružanje informacija i podrške putem telefona. Neki su se volonteri i sami osjećali preplašeno i nisu bili u stanju pružati podršku drugima. Održavan je redovan kontakt sa volonterima radi osiguranja kontinuiteta, ali je uočeno da je došlo do smanjenja motivacije i osipanja volontera, a neke organizacije su u potpunosti ostale bez volontera. Podijeljena su mišljenja o mogućnosti i sigurnosti daljnjeg angažmana volontera.

Aktivnosti Nacionalnog pozivnog centra za žrtve kaznenih djela i prekršaja – 116 006

Nacionalni pozivni centar za žrtve kaznenih djela i prekršaja 116 006 (NPC) koji vodi Udruga za podršku žrtvama i svjedocima, osigurava besplatnu tele-

²¹ Preporuka Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku o održavanju osobnih odnosa djece s roditeljima i izvršavanju roditeljske skrbi u uvjetima pandemije. Dostupno na: <https://www.koronavirus.hr/najnovije/preporuka-odrzavanje-osobnih-odnosa-djece-s-rodite-ljima-i-izvršavanje-roditeljske-skrbi-u-uvjetima-pandemija/366>, stranici pristupljeno 19.4.2021.

²² Iako su temeljem Odluke Vlade RH o organizaciji rada tijela državne uprave za vrijeme trajanja epidemije COVID-19 uzrokovane virusom SARS-CoV-2 tijela državne uprave bila dužna na svojim mrežnim stranicama objaviti upute građanima za obraćanje elektronskim putem, kao i brojeve telefona na kojima će se ostvariti kontakt sa državnim službenicima.

fonsku liniju za podršku žrtvama i svjedocima. Podrška je dostupna svaki dan, 24 sata dnevno. Volonteri na telefonu pružaju informacije o pravima, emocionalnu podršku, pravne i praktične informacije i upućuju žrtve i svjedoke na druge relevantne institucije. Usluga je dostupna i na engleskom jeziku.

Tijekom „lockdown-a“, radi sigurnosti, volonteri su prestali sa radom, a telefonska linija je bila preusmjerena na koordinate telefona. Vezano za provođenje redovnih poslova NPC-a, prema podacima iz ankete i godišnjeg izvještaja, zaprimljen je manji broj poziva, ali su korisnici više nego inače tražili emocionalnu podršku. Javljali su se problemi vezano za referiranje žrtava na druge institucije sukladno njihovim potrebama, jer su pojedine institucije promijenile način rada i nisu bile lako dostupne. Bilo je potrebno izvršiti dodatne provjere načina rada organizacija, radnog vremena i dostupnih usluga. Taj se problem posebno istaknuo u Zagrebu nakon potresa, kada su pojedine službe bile premještene sa svojih lokacija. S obzirom da volonteri nisu bili angažirani, bilo je važno sa njima ostati u kontaktu putem online sastanaka, kako bi se osigurao neometan rad nakon popuštanja mjera. Organiziranje edukacija za druge organizacije i sudjelovanje na predavanjima i sastancima tijekom razdoblja „lockdown-a“ bilo je odgođeno, a radi neizvjesnosti je bilo teško planirati daljnja događanja.

Nakon popuštanja mjera uočen je porast broja poziva. Komunikacija sa drugim tijelima i organizacijama, kao i upućivanje na druge organizacije i institucije opet se provodi uobičajeno. Predavanja, edukacije i sastanci se održavaju online. Uočene su određene prednosti takvog načina rada, posebno jer je moguće uključiti veći broj sudionika, kao i onih koji zbog udaljenosti inače ne bi bili u mogućnosti sudjelovati. Došlo je do osipanja broja volontera. Međutim, volonteri su bili aktivni održavanjem bloga i pišući članke iz područja podrške žrtvama i svjedocima. Prekinut je proces selekcije novih volontera i odgođeno je održavanje edukacija. Trenutno je rad organiziran na način da je ograničen broj volontera u prostoru, a izrađene su i preporuke za volontere vezano za epidemiološke mjere.

Uočene su i neke posebne potrebe žrtava tijekom „lockdown-a“ koje se odnose na povećanu potrebu za emocionalnom podrškom i emocionalnim rasterećenjem. U odnosu na prijašnja iskustva, veći broj pozivatelja je imao potrebu za kontinuiranom podrškom. Pojavili su se i novi učestali pozivate-

lji²³, a povećao se i broj poziva „starih“ pozivatelja. Podaci iz ankete govore da su korisnici iskazivali da se osjećaju nesigurno zbog nedostatka povratnih informacija od institucija. Nakon popuštanja mjera navedeni trendovi su se nastavili. Godišnji izvještaj NPC-a pokazuje da je povećan broj poziva žrtava obiteljskog nasilja i upita vezanih za rad institucija. Navedeno može uputiti na zaključak da je došlo do povećanja broja počinjenih kaznenih djela, što potvrđuju i podaci Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske za 2020. godinu. Iako je ukupno prijavljeno manje kaznenih djela u odnosu na 2019. godinu, pojedinih djela je prijavljeno više i to: nasilja u obitelji, tjelesnih ozljeda, silovanja, iskorištavanja djece za pornografiju i neprovođenja odluke za zaštitu dobrobiti djeteta, povrede djetetovih prava.²⁴ Tijekom prva četiri mjeseca u 2020. godini bilo je više djece žrtava obiteljskog nasilja nego u istom periodu 2019. godine, dok se očekuje i porast kaznenih djela počinjenih putem suvremenih tehnologija (Matijević, 2020).

Tijekom „lockdown-a“ u Hrvatskoj su otvorene različite telefonske linije za podršku građanima,²⁵ a koje su bile i intenzivno reklamirane pa su građani bili potaknuti obratiti se dostupnim službama u slučaju potrebe. Okolnosti straha, stresa, neizvjesnosti i novog načina života sigurno su utjecale na to da mnogi građani, a ne samo žrtve kaznenih djela, imaju veću potrebu za podrškom. Naravno, okolnosti krize dovode u pojačani rizik skupine koje su i inače rizične. Tako je i Svjetska zdravstvena organizacija izradila brošuru na temu COVID-19 virusa i nasilja nad ženama, sa uputama za zdravstvene djelatnike.²⁶

²³ NPC je prvenstveno namijenjen za osiguranje informacija i emocionalne podrške vezano uz konkretni postupak, a povremeno se javljaju pozivatelji koji spadaju u skupinu „učestali pozivatelji“, koji iskazuju potrebu za dugotrajnijom emocionalnom podrškom.

²⁴ Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2020. Dostupno na: https://mup.gov.hr/UserDocImages/statistika/2021/Statisticki_pregled_2020_web.pdf, stranici pristupljeno 19.4.2021.

²⁵ Na primjer, telefonske linije za podršku građanima koje koordinira Hrvatska psihološka komora. Dostupno na: <http://www.psiholoska-komora.hr/1238>, stranici pristupljeno 19.4.2021. Videti takođe i: Hrvatski zavod za javno zdravstvo: <https://www.hzjz.hr/priopcenja-mediji/113-novi-pozivni-centar-za-sva-pitanja-vezana-uz-koronavirus/>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

²⁶ COVID-19 and violence against women, What the health sector/system can do. Dostupno na: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331699/WHO-SRH-20.04-eng.pdf?ua=1>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

Koliko brinemo o psihičkom zdravlju pomagača u doba posebnih okolnosti?

Važan segment u pružanju pomoći i podrške žrtvama i svjedocima i općenito osobama u potrebi nisu samo vrste i kvaliteta usluga nego i sami pružatelji. Koncentracijom na kvalitetu i dostupnost usluga često izgubimo iz vida tko iza njih stoji i kako se osjećaju pružatelji usluga. U okolnostima globalne pandemije, kada su pogođeni svi, i korisnici i pružatelji usluga, treba obratiti posebnu pažnju i na mentalno stanje pomagača. Posebno je kod profesionalca koji rade sa traumatiziranim osobama prisutna velika izloženost profesionalnom stresu (M. Ajduković, D. Ajduković, 1994). Pored toga, oni su isto ljudi sa brigama, strahovima, egzistencijalnim problemima, a u slučaju Zagreba i sami su bili pogođeni potresom. Vjerojatno su se i sami nalazili u situaciji da im je potrebna pomoć i podrška. Neki od komentara službenika odjela za podršku prikupljeni putem upitnika prikazuju kompleksnost cijele situacije: *„Ne mogu više slušati o ovom virusu.” „Strah je i mene od moguće zaraze obzirom da se stranke nekad nakon pružene podrške zalete zagrliti vas ili vam pružiti ruku.” „Često moramo stranke upozoravati da stave masku i da je ne skidaju, kao i da je pravilno nose.” „Moramo ograničiti broj ljudi koji ulaze u čekaonicu ili kancelariju Odjela.” „Teško mi je disati i govoriti kroz masku.” „Sutkinja i državni odvjetnik me povremeno upozoravaju da moram držati veću distancu prema žrtvama/svjedocima.”*

Promijenjene okolnosti rada zahtijevale su i brzu prilagodbu pomagača, organizaciju rada u novim uvjetima (na primjer od kuće) koji nisu prikladni za sve vrste poslova. Dobra okolnost je što se sve službe čiji je rad ovdje opisan i inače u velikoj mjeri oslanjanju na telefonsku komunikaciju sa korisnicima, tako da prelazak isključivo na takav rad tijekom „lockdown-a” nije predstavljao veliku promjenu i usluge su pružane kontinuirano. U ovim okolnostima se pokazalo da je dosadašnja praksa održavanja supervizije, intervizije, sastanka, konzultacija i redovne komunikacije u svrhu suradničke podrške za službenike odjela za podršku i članica Mreže podrške, dobar način brige o djelatnicima (Ajduković, 2020).

Važno je da su pomagači svjesni razine vlastite izloženosti dodatnim stresorima i pritiscima, profesionalno i privatno, a posebno toga trebaju biti svjesni i nadređeni i oni koji koordiniraju radom službenika i volontera. Inače, razni oblici izobrazbe, koji predstavljaju preventivni edukativni rad, kontinuu-

irana supervizija i konzultacije, ali i neposredna zaštita mentalnog zdravlja pružanjem direktne podrške pomagačima kada su u krizi, poticanje na razvijanje vještina samopomoći i svijesti o odgovornosti za vlastito mentalno i fizičko zdravlje podižu profesionalnu kompetentnost i otpornost pomagača (M. Ajduković, D. Ajduković, 1994). Od pomagača se očekuje da su u mogućnosti kompetentno, koncentrirano i smireno pristupiti temi i problemu žrtve, jer su u poziciji da u tom trenutku nisu pogođeni istim događajem kojim je pogođena i žrtva. Međutim, ova kriza je poput ratnog događanja ili prirodne nepogode/katastrofe (uzimajući u obzir da se u Zagrebu i okolici dogodio i potres), kada su cjelokupne zajednice pogođene i mnogi pomagači ugroženi, prestrašeni, potreseni, iscrpljeni i zabrinuti. Strategiji Europske unije za prava žrtava 2020-2025, među ostalima, promiče i primjena mjera koje se temelje na iskustvima iz pandemije COVID-19 i ističe važnost izgradnje otpornijih struktura za podršku žrtvama.

Otporna društva nastaju jačom suradnjom organizacija civilnog društva i državnih institucija i u takvim je društvima lakše spriječiti kaznena djela i rješavati njihove posljedice. Otpornost na individualnoj razini odnosi se na potencijal za prilagodbu pri suočavanju sa životnim teškoćama, uz mogućnost oporavka i održavanja takvog stanja. Na otpornost utječu naše biološke i psihološke osobine kao i drugi okolinski utjecaji (Buljan Flander, Brezinščak, Selak Bagarić, 2020). Otpornost se može jačati na različite načine, poput jačanja povezanosti sa drugima, definiranja koji su nam odnosi prioritet, uključanja u grupe (vjerske, hobističke, aktivnosti lokalnih organizacija), mijenjanja navika, u smislu uvođenja rutina kojima se vodi računa o zdravlju i tijelu pomoću tjelovježbe, kao i dovoljne količine sna, pravilne prehrane, izbjegavanja alkohola i opojnih sredstava, vježbi relaksacije i drugih aktivnosti koje doprinose opuštanju i usredotočenju i boljem nošenju sa stresom. Pored toga, otpornost se jača i prakticiranjem zahvalnosti, pronalaskom smisla kroz pomoć drugima, razvijanjem proaktivnog pristupa rješavanju situacija u kojima se nalazimo, postavljanjem realističnih ciljeva i malih koraka, mijenjanjem obrazaca razmišljanja koji nas vode do uznemirujućih zaključaka, poticanjem optimističnog pogleda na situaciju, prihvatanjem događaja i životnih okolnosti koje se ne mogu promijeniti, podsjećanjem na prethodno uspješno riješene situacije i vlastite resurse koji su to omogućili.²⁷

²⁷ American Psychological Association. *Building Your Resilience*. Dostupno na: <http://www.apa.org/topics/resilience>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

Zaključna razmatranja

Može se zaključiti da su najveći problemi opaženi vezano za promjenu načina pružanja emocionalne podrške, kao i pravne i psihološke pomoći povezani sa nemogućnošću direktnog kontakta s korisnicima. Zaštitne maske ometaju komunikaciju, sporazumijevanje i praćenje emocija žrtava i svjedoka, a telefonska komunikacija nije uvijek najprikkladnija. Tijekom „lockdown-a” promjene radnog vremena i načina rada raznih državnih tijela i organizacija, kao i promjene u načinu suradnje sa sudovima (smanjena suradnja), doveli su do teškoća u osiguranju informacija i nesigurnosti kod pružatelja podrške vezano za to kome uputiti žrtve. Otežan je bio i nastavak suradnje sa pojedinim državnim tijelima radi straha od unošenja virusa u institucije. Pružanje pojedinih usluge važnih za žrtve, kao što je, na primjer, pratnja na druge institucije i prisustvo u svojstvu osobe od povjerenja prilikom ispitivanja, važan je oblik zaštite žrtve. Potrebno je osigurati da se dobra praksa primjene ovog prava nastavi i dalje unatoč svim epidemiološkim mjerama. Koliko god situacija bila zahtjevna i izazovna, ne smije se dopustiti da pojedine mjere ugroze primjenu prava žrtava. Tu je važna intenzivna suradnja organizacija civilnog društva i državnih institucija, kao i primjena inovativnih rješenja.

Veliki je izazov bio ostati u kontaktu sa žrtvama obiteljskog nasilja i osigurati im mogućnost prijave. Pojedine organizacije su imale i tehničkih problema (nedostatak mobilne tehničke opreme, problemi sa preusmjeravanjem brojeva besplatnih linija). Povećali su se troškovi radi osiguranja higijenskih mjera. U početku mnoge organizacije nisu imale dovoljno zaštitne opreme za korisnike, povećana je i administracija radi epidemioloških mjera (obrasci evidencije o kontaktu sa korisnicima, evidencija samoizolacija i slično). Bila je prisutna opća nelagoda zbog neizvjesnosti situacije, straha od nepoznatog i zatvorenosti. S obzirom da organizacije civilnog društva nisu mogle održavati javne akcije, što je dobar način za komunikaciju sa lokalnom zajednicom i približavanje korisnicima, intenzivnije korištenje društvenih mreža pokazalo se kao dobro rješenje.²⁸ Na taj način su ujedno postali dostupniji i mlađoj populaciji. Različite tehnološke mogućnosti postale su dio stalne prakse nakon početne prilagodbe i sporadičnih negodovanja (na primjer, organizira-

²⁸ Prikaz prakse drugih službi za podršku EU videti na: Victim Support Europe, *How are Victim Support Services Responding to the Global Pandemic?*. Dostupno na: https://mailchi.mp/9672ed91d71e/vse-newsletter-specialcovid-19-edition?fbclid=IwAR0STUFPSpu4u_abnQ84V7sMqdK3omMb1FtKmtMxODUloBWNXjf7LgOcJ7A, stranici pristupljeno 8.2.2021.

nje onlajn sastanaka i edukacija putem dostupnih platformi, češće korištenje videokonferencijske veze i razmjene informacija putem elektronske pošte).

Poboljšanja i novi načini rada, što se tiče rada odjela za podršku vezano za intenzivniju suradnju sa sucima prilikom provedbe pojedinačne procjene potreba žrtve prije provođenja dokaznog ročišta, još su više doprinijeli mogućnosti uspostave kontakta sa žrtvom odmah u fazi istrage. Zahvaljujući što ranijem kontaktu sa odjelom za podršku žrtve dobivaju bolju priliku ostvariti svoja prava.

Posebni uvjeti rada u nekim slučajevima doveli su do bolje suradnje sa drugim ustrojstvenim jedinicama suda, državna tijela su djelomično prihvatila alternativne/elektronske načine komunikacije. Došlo je do učestalije i poboljšane komunikacije sa centrima za socijalnu skrb, kao i između organizacija civilnog društva. S obzirom da pojedini korisnici preferiraju nastavak telefonskog savjetovanja, telefonski i onlajn rad se unaprijedio. Iako su uočene prednosti elektronske komunikacije, ona bi trebala biti alternativa u radu sa žrtvama, a ne jedina mogućnost. Upravo poseban izazov i predstavlja promjena uobičajenih obrazaca socijalno prihvaćene komunikacije i ponašanja (izbjegavanje rukovanje, izbjegavanje blizine prilikom povjerljivog razgovora, onemogućen socijalno prihvatljiv tjelesni kontakt prilikom tješnja osobe, kao i bilo kakvo dodirivanje, maska koja prekriva lice pa nije moguće vidjeti emocije na licu osobe i slično). Postavlja se pitanje na koji će način ova pravila utjecati na navike građana, hoće li strah dovesti do trajnih promjena ponašanja koje doprinose sve većoj socijalnoj distanci i otuđenju, posebno uz pomoć primjene modernih tehnologija.

Odglađanje rasprava izazivalo je stres i nelagodu kod žrtava i svjedoka, jer je sve za što su se pripremali bilo prolongirano. Ponovljeni pozivi na sud i ponovna priprema za svjedočenje bili su izvor dodatnog stresa što je dovelo do povećane potrebe za podrškom. Uočeno je da žrtve i svjedoci koji ne koriste moderne tehnologije i društvene mreže teže dolaze do informacija i to se većinom odnosi na starije osobe u ruralnim sredinama i na osobe lošijeg imovinskog stanja, stoga je važan proaktivan pristup službi za podršku i informiranje građana putem medija. Pojedinih žrtvama je zbog nastale situacije dodatno pogoršana kvaliteta života pa su i zbog toga trebale dodatnu emocionalnu podršku. S obzirom da su preporuke da se zbog nastalih okolnosti, što je više moguće i kada je to prikladno, koristi video konferencijska veza nemogućnost svjedočenja na takav način pokazala se kao problem na nekim manjim sudo-

vima zbog nedostatka opreme. Iako tehnologija može osigurati zaštitu ranjivih žrtava, treba biti oprezan sa njenim neselektivnim korištenjem.²⁹

Način angažiranja volontera u ovim okolnostima ovisi o individualnim procjenama organizatora volontiranja i daljnjim mogućnostima. Opet se pokazalo da je prednost organizacija civilnog društva u odnosu na državne institucije to što su i inače naviknuti na rad u kriznim situacijama i relativno lako su se prilagodile na rad u novim okolnostima. Međutim, mnoge organizacije su suočene sa financijskom neizvjesnošću, a neizvjesna je i mogućnost provedbe planiranih aktivnosti. Treba istaknuti da je financiranje Mreže podrške od strane Ministarstva pravosuđa i uprave tijekom 2020. godine ostalo na planiranoj razini. Navedeno je osiguralo neometan rad organizacija i održivost sustava kao i kontinuitet podrške žrtvama i svjedocima.³⁰ Povezanost organizacija u Mrežu podrške u ovim turbulentnim vremenima daje im određenu sigurnost, održivost i predstavlja platformu za razmjenu informacija i dobivanje stručne pomoći i podrške. Neovisno o tome, sustavna financijska podrška je neophodna. Konačno, važno je da svi iskoriste dosadašnja iskustva, izrađene materijale i preporuke³¹ za unaprijeđenje rada, osiguranje adekvatne pomoći i podrške žrtvama i svjedocima, za sprečavanje profesionalnog izgara-

²⁹ Fundamental Rights Agency, Coronavirus pandemic in the EU - Fundamental Rights Implications. Dostupno na: <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/covid19-rights-impact-november-1>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

³⁰ Upravo Strategija EU-a za prava žrtava 2020-2025. ističe važnost proglašavanja usluge određene službe osnovnom uslugom, što jamči da se osigura njezina dostupnost tijekom krize. Na temelju prikupljenih podataka Europska Komisija je utvrdila da su službe za podršku žrtvama nastavile sa radom tijekom pandemije COVID-19 u većini država članica koje su o tome dostavile podatke Komisiji i Europskoj mreži za prava žrtava (ENVR). Neke države članice, uključujući Španjolsku i Portugal, proglasile su usluge službi za podršku žrtvama osnovnim uslugama.

³¹ Europska Komisija je izradila preporuke, odnosno primjere dobre prakse vezane uz Zaštitu žrtava i pružanje potpore žrtvama kaznenih djela za vrijeme pandemije bolesti COVID-19. Dostupno na: https://e-justice.europa.eu/content_impact_of_covid19_on_the_justice_field-37147-hr.do, stranici pristupljeno 17.5.2021.

Europska mreža za prava žrtava (ENVR) je prikupila primjere dobrih praksi za rad sa žrtvama nasilja u obitelji, kibernetičkog kriminaliteta i zločina iz mržnje tijekom pandemije bolesti COVID-19. Dostupno na: https://e-justice.europa.eu/content_impact_of_covid19_on_the_justice_field-37147-hr.do, stranici pristupljeno 17.5.2021.

Victim Support Europe. Dostupno na: <https://victimsupport.eu/covid-19-information/>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

Priručnik s preporukama za pružanje psihološke prve pomoći. Dostupno na: https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2020/11/Psiholo%C5%A1ka-prva-pomo%C4%87-za-sebe-i-druge-u-vrijeme-epidemije-COVID-_final04122020.pdf, stranici pristupljeno 8.2.2021.

nja i osnaživanje svih službenika koji dolaze u kontakt sa žrtvama, kako bi bili otporniji i adekvatno brinuli i o sebi i o dobrobiti zajednice.

Literatura

Ajduković, M. (2020) Supervizija "na daljinu" u vrijeme COVID-19 krize: Hrvatska perspektiva. *Ljetopis socijalnog rada*, 1, str. 7-30.

Ajduković, M., Ajduković, D. (1994) *Pomoć i samopomoć u skrbi za mentalno zdravlje pomagača*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.

Buljan Flander, G., Brezinščak, T., Selak Bagarić, E. (2020) Izgradnja otpornosti: Prilika koja ne smije biti propuštena. U: G. Buljan Flander, A. Bogdan (ur.) *Povezani - Telefonsko i E-savjetovanje u suočavanju s pandemijom COVID-19 i njenim posljedicama*. Zagreb: Hrvatska psihološka komora, str. 181-201.

Direktiva 2012/29/EU Europskog Parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP, Službeni list Europske Unije, L 315/57.

Droždan-Kranjčec, A., Mamula, M. (2020) Unapređenje sustava pomoći i podrške žrtvama i svjedocima/kinjama kaznenih djela – Uloga organizacija civilnog društva u Hrvatskoj. *Temida*, 1, str. 107-124.

Hamer Vidmar, N. (2011) Specifičnosti sistema podrške žrtvama i svjedocima u Republici Hrvatskoj. U: V. Nikolić-Ristanović, S. Čopić (ur.) *Prava žrtava i EU - Izazovi pružanja pomoći žrtvama*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej, str. 199-212.

Hamer Vidmar, N., Bajto, M. (2015) Iskustva u radu s volonterima kao pružateljima podrške u odjelima za podršku žrtvama i svjedocima. *Temida*, 1, str. 127-148.

Hamer Vidmar, N., Bajto, M. (2018) Potrebe žrtava i zadovoljstvo pruženom podrškom od strane odjela za podršku žrtvama i svjedocima. *Kriminologija i socijalna integracija*, 1, str. 43- 60.

Koronavirus i mentalno zdravlje – psihološki aspekti, savjeti i preporuke. Dostupno na: http://www.psiholoska-komora.hr/static/documents/HPK-Koronavirus_i_mentalno_zdravlje.pdf
Povezani- telefonsko i E-savjetovanje u suočavanju s pandemijom COVID-19 i njenim posljedicama. Dostupno na: https://www.poliklinika-djeca.hr/wp-content/uploads/2020/06/Povezani_Telefonsko-i-e-savjetovanje-u-suo%C4%8Davanju-s-pandemijom-COVID-19.pdf
Pružanje psihološke prve pomoći u vrijeme epidemije COVID-19. Dostupno na: https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2020/11/Psiholo%C5%A1ka-prva-pomo%C4%87-za-sebe-i-druge-u-vrijeme-epidemije-COVID-_final04122020.pdf

Hamer Vidmar, N., Bajto, M., Ivanović D., Pamuković, M., Ruševljan, A. (2015) Obavješćavanje žrtava o otpustu počinitelja kaznenih djela s izdržavanja kazne zatvora u Republici Hrvatskoj. *Temida*, 2, str. 79-104.

Matijević, A. (2020) Prijavljivanje nasilja nad djecom kao preduvjet pravovremene reakcije sustava u zaštiti djece. U: G. Buljan Flander, A. Bogdan (ur.) *Povezani - telefonsko i E-savjetovanje u suočavanju s pandemijom COVID-19 i njenim posljedicama*. Zagreb: Hrvatska psihološka komora, str. 161-171.

Nacionalna strategija razvoja sustava podrške žrtvama i svjedocima u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2016. do 2020. godine, Narodne novine, br. 75/15.

Pravilnik o načinu provedbe pojedinačne procjene žrtve, Narodne novine RH, br. 106/17.

Pravilnik o radu odjela za podršku žrtvama i svjedocima, Narodne novine RH, br. 133/15, 127/19.

Sudski poslovnik, Narodne novine RH, 37/14, 49/14, 08/15, 35/15, 123/15, 45/16, 29/17, 33/17, 34/17, 57/17, 101/18, 119/18, 81/19, 128/19, 39/20, 47/20.

Uredba o kriterijima, mjerilima i postupcima financiranja i ugovaranja programa i projekata od interesa za opće dobro koje provode udruge, Narodne novine RH, br. 26/15.

Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva pravosuđa, Narodne novine RH, br. 97/20.

Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine RH, br. 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19.

Zakon o novčanoj naknadi žrtvama kaznenih djela, Narodne novine RH, br. 80/08, 27/11.

Internet izvori

American Psychological Association. *Building Your Resilience*. Dostupno na: <http://www.apa.org/topics/resilience>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

Council of Europe, European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). *Management of the Judiciary - Compilation and of Comments nad Comments by Country. Croatia*. Dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/cepej/compilation-comments#Croatia>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

E-Justice. Dostupno na: https://e-justice.europa.eu/content_impact_of_covid19_on_the_justice_field-37147-hr.do, stranici pristupljeno 8.2.2021.

Nikica Hamer Vidmar Podrška žrtvama i svjedocima u Republici Hrvatskoj u uvjetima pandemije COVID – 19 virusa

Europska komisija. *Strategija EU-a za prava žrtava (2020–2025)*. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0258&from=HR>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

Europska Komisija. *Zaštita žrtava i pružanje potpore žrtvama kaznenih djela za vrijeme pandemije bolesti COVID-19 – razmjena primjera dobre prakse u pogledu postupanja sa žrtvama nasilja u obitelji, kiberkriminaliteta i zločina iz mržnje*. Dostupno na: https://e-justice.europa.eu/content_impact_of_covid19_on_the_justice_field-37147-hr.do, stranici pristupljeno 17.5.2021

Europska mreža za prava žrtava (ENVR). *Zaštita žrtava i podrška žrtvama zločina tijekom pandemije bolesti COVID-19 – razmjena dobrih praksi za rad sa žrtvama nasilja u obitelji, kiberkriminaliteta i zločina iz mržnje*. Dostupno na: https://e-justice.europa.eu/content_impact_of_covid19_on_the_justice_field-37147-hr.do, stranici pristupljeno 17.5.2021.

Fundamental Rights Agency. *Coronavirus Pandemic in the EU: Fundamental Rights Implications*. Dostupno na: <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/covid19-rights-impact-november-1>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

Hrvatska psihološka komora. *Koronavirus i mentalno zdravlje – Psihološki aspekti, savjeti i preporuke*. Dostupno na: http://www.psiholoska-komora.hr/static/documents/HPK-Koronavirus_i_mentalno_zdravlje.pdf, stranici pristupljeno 19.4.2021.

Hrvatska psihološka komora. *Telefoni za pružanje psihološke pomoći*. Dostupno na: <http://www.psiholoska-komora.hr/1238>, stranici pristupljeno 19.4.2021.

Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Služba za promicanje zdravlja. *Pružanje psihološke prve pomoći u vrijeme epidemije COVID-19*. Dostupno na: https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2020/11/Psiholo%C5%A1ka-prva-pomo%C4%87-za-sebe-i-druge-u-vrijeme-epidemije-COVID-_final04122020.pdf, stranici pristupljeno 8.2.2021.

Ministarstvo pravosuđa i uprave Republike Hrvatske. Dostupno na: <https://mpu.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-6366/iz-pravosudnog-sustava-6372/podrška-zrtvama-i-svjedocima/6156>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

Ministarstvo pravosuđa i uprave Republike Hrvatske. *Mjere i aktivnosti u zatvorskom sustavu usmjerene prevenciji širenja korona virusa*. Dostupno na: <https://mpu.gov.hr/vijesti/mjere-i-aktivnosti-u-zatvorskom-sustavu-usmjerene-prevenciji-sirenja-korona-virusa/21722>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

Ministarstvo unutarnjih poslova. *Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2020*. Dostupno na: https://mup.gov.hr/UserDocsImages/statistika/2021/Statisticki_pregled_2020_web.pdf, stranici pristupljeno 19.4.2021.

Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku. *Preporuka: Održavanje osobnih odnosa djece s roditeljima i izvršavanje roditeljske skrbi u uvjetima pandemija*. Dostupno na: <https://www.koronavirus.hr/najnovije/preporuka-odrzavanje->

osobnih-odnosa-djece-s-roditeljima-i-izvršavanje-roditeljske-skrbi-u-uvjetima-pandemija/366, stranici pristupljeno 19.4.2021.

Ministarstvo uprave. *Preporuka za rad tijela državne uprave u vezi s pojavom koronavirusa COVID-19*. Dostupno na: <https://mpu.gov.hr/vijesti/preporuka-za-rad-tijela-drzavne-uprave-u-vezi-s-pojavom-koronavirusa-covid-19/22275>, stranici pristupljeno 19.4.2021.

Mreža podrške i suradnje za žrtve i svjedoke kaznenih djela. Dostupno na: <http://mrezapodrskeisuradnje.com/> i <http://zenskasoba.hr/wp-content/uploads/2020/08/brosura-mreza-podrske-B5-TISAK.pdf>, stranicama pristupljeno 8.2.2021.

Odluka Komisije od 15. veljače 2007. o rezerviranju nacionalnog numeracijskog raspona koji počinje brojem 116 za usklađene brojeve za usklađene usluge od društvenog značaja. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:02007D0116-20091203&from=GA>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

Stožer civilne zaštite Republike Hrvatske. *Odluke Stožera civilne zaštite RH za sprečavanje širenja zaraze koronavirusom*. Dostupno na: <https://civilna-zastita.gov.hr/odluke-stozera-civilne-zastite-rh-za-sprecavanje-sirenja-zaraze-koronavirusom/2304>, stranici pristupljeno 19.4.2021.

Telefonsko i E-savjetovanje u suočavanju s pandemijom COVID-19 i njenim posljedicama. Dostupno na: https://www.poliklinika-djeca.hr/wp-content/uploads/2020/06/Povezani_Telefonsko-i-e-savjetovanje-u-suo%C4%8Davanju-s-pandemijom-COVID-19.pdf, stranici pristupljeno 8.2.2021.

Udruga za podršku žrtvama i svjedocima, Nacionalni pozivni centar za žrtve kaznenih djela i prekršaja. Dostupno na: <https://pzs.hr/2-nacionalni-pozivni-centar-za-zrtve-kaznenih-djela-i-prekršaja-informativna-i-emocionalna-podrska/>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

Victim Support Europe. Dostupno na: <https://victimsupport.eu/covid-19-information/>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

Victim Support Europe. *How are Victim Support Services Responding to the Global Pandemic?* Dostupno na: https://mailchi.mp/9672ed91d71e/vse-newsletter-specialcovid-19-edition?fbclid=IwAR0STUFPSpu4u_abnQ84V7sMqdK3omMb1FtKmTMxODULOBNXjf7LgOcJ7A, stranici pristupljeno 8.2.2021.

Vračić, I. (2020) Psihološka prva pomoć u krizi. U: A. Bogdan (ur.) *Koronavirus i mentalno zdravlje – psihološki aspekti, savjeti i preporuke*. Zagreb: Hrvatska psihološka komora, str. 13-16. Dostupno na: http://www.psiholoska-komora.hr/static/documents/HPK-Koronavirus_i_mentalno_zdravlje.pdf, stranici pristupljeno 8.2.2021.

Vlada Republike Hrvatske. Odluka o organizaciji rada tijela državne uprave za vrijeme trajanja epidemije bolesti COVID-19 uzrokovane virusom SARS-CoV-2,

Nikica Hamer Vidmar Podrška žrtvama i svjedocima u Republici Hrvatskoj u uvjetima pandemije COVID – 19 virusa

Narodne novine RH 55/20. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_03_32_710.html, stranici pristupljeno 19.4.2021.

Vlada Republike Hrvatske. Odluka o stavljanju izvan snage odluke o organizaciji rada tijela državne uprave za vrijeme trajanja epidemije bolesti COVID-19 uzrokovane virusom SARS-CoV-2, Narodne novine RH 32/20. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_05_55_1097.html, stranici pristupljeno 19.4.2021.

World Health Organisation. *COVID-19 and Violence against Women: What the Health Sector/System Can Do*. Dostupno na: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331699/WHO-SRH-20.04-eng.pdf?ua=1>, stranici pristupljeno 8.2.2021.

NIKICA HAMER VIDMAR^{*32}

Support to Victims and Witnesses in the Republic of Croatia during the COVID-19 Pandemic

The purpose of this article is to analyze how the COVID-19 pandemic affected the work of the Victim and Witness Support System in the Republic of Croatia, particularly Service for Victim and Witness Support at the Ministry of Justice and Public Administration of the Republic of Croatia, Victim and Witness Support Departments at the County Courts, Network of Support and Cooperation for Victims and Witnesses of Criminal Offences (consisting of 10 organizations operating in 13 counties) and National Call Center for Victims of Crime 116 006. The problems faced by support organizations and services as well as victims are presented in the paper. Certain changes in the procedures and new forms of cooperation have been noticed, which improved the support system and enabled victims' easier access to their rights. In order to build a resilient society and organizations, as well as to prevent burnout of professionals and ensure their resilience, it is important to cooperate with each other and provide support to helpers in the form of training, regular meetings, consultations and supervision.

Keywords: victim support, COVID-19 virus, Croatia.

* Nikica Hamer Vidmar is a psychologist and the Head of the Victim and Witness Support Service, Ministry of Justice and Administration, Directorate for Criminal Law, Department for Records, Pardons and Victim and Witness Support, Croatia.
E-mail: Nikica.HamerVidmar@mpu.hr.

TEMIDA
2021, vol. 24, br. 1, str. 99-129
ISSN: 1450-6637
DOI: <https://doi.org/10.2298/TEM2101099M>
Originalni naučni rad
Priljeno: 12.10.2020.
Odobreno za štampu: 20.4.2021.

Socijalni prostor predškolskih ustanova kao činilac rodne ravnopravnosti¹

VESNA MILETIĆ-STEPANOVIĆ*

U radu se analiziraju nalazi istraživanja upotrebne vrednosti prostora državnih predškolskih ustanova (DPU) na nivou društva Srbije, u Beogradu i opštinama Palilula, Zemun, Zvezdara, Novi Beograd, Voždovac, Čukarica, i u vrtićima opština Čukarica i Voždovac kao činioca rodne ravnopravnosti. Cilj istraživanja je osmišljavanje politički korektnog prostora DPU u proučavanim opštinama, koji bi omogućio sticanje jednog od uslova za pozitivnu strukturnu promenu – rodnu ravnopravnost. Sociološka rodno senzitivna analiza prikupljenih podataka pokazuje da postoji nepovoljan položaj predškolskog sistema u Srbiji, insuficijentnost kapaciteta DPU u beogradskim opštinama (od ukupno 124 846 predškolske dece, postoji kapacitet za manje od polovine, a na nivou opština, postoje velike razlike u kapacitetima). Problem u oblasti socijalnog prostora DPU učestvuje u reprodukciji neravnopravnih odnosa moći između rodova i proizvodi različite posledice na položaj i kvalitet života žena-majki i muškaraca. Posle analize kapaciteta prostora DPU, daje se predlog za osmišljavanje kapaciteta prostora, koji ima potencijal povećanja kontrole porodica i majki predškolske dece nad javnim prostorom.

Ključne reči: socijalni prostor, rodna ravnopravnost, predškolske ustanove, Srbija, Beograd.

¹ Rad predstavlja rezultat rada na projektu koji je finansiralo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

* Dr Vesna Miletić-Stepanović je vanredna profesorka Geografskog fakulteta, Univerzitet u Beogradu. E-mail: vesna.miletic@gef.bg.ac.rs.

Uvod

Društvo Srbije i Beograd kao glavni grad, u strukturnom smislu, nalaze se na poluperiferiji svetskog kapitalističkog sistema, u kome postoji obrazac razvoja nerazvijenosti koji pojačava društvenu destrukciju, do te mere da se koncipira nova vrsta (destruisane) strukture, koja uvećava siromaštvo, socijalnu nejednakost, nizak kvalitet svakodnevnog života i dominaciju „ekonomije preživljavanja“, strukturnu i hroničnu nezaposlenost, „ispadanje“ velikih grupa stanovništva iz sistema socijalne i zdravstvene zaštite (Blagojević Hjuson, 2012). Proces raz-razvoja (de-development) podrazumeva „negativnu strukturnu promenu poluperiferije, koja se u ekonomskom smislu može opisati kao potcenjenost ljudskog, institucionalnog i infrastrukturnog kapitala“ (Meurs, Ranasinghe, 2003: 8).

U neomarksističkoj teoriji, u okviru proučavanja razvoja postsocijalističkih gradova, ističe se protivrečnost između ekonomskog rasta i socijalnog razvoja. U vreme globalizacije i deregulacije, poluperiferni Beograd je strateški orijentisan ka svetskom tržištu i interesima multinacionalnih korporacija (Miletić-Stepanović, 2019: 9). Posledica takve, redukcionističke i funkcionalističke, strategije razvoja grada je definisanje nelegitimnih i politički nekorektnih razvojnih ciljeva. Osnovni cilj razvoja postsocijalističkih gradova je otklanjanje prepreka razvoju tržišta, dostizanje konkurentnosti, koja je svedena na deregulaciju (Petrović, 2009: 74) i generisanje haotičnog modela razvoja (Stanilov, 2007: 8), tako da dolazi do „zapostavljenosti socijalne dimenzije“ (Petrović, 2009: 225). U okviru zapostavljenosti socijalne dimenzije i socijalnog razvoja, briga o predškolskoj deci i, sa njom povezana, rodna ravnopravnost su marginalizovane kategorije savremenog globalizovanog i deregulisanog društva.

Rodna ravnopravnost je u modernom društvu definisana kao globalan razvojni cilj. Republika Srbija je 2000. godine, zajedno sa još 189 zemalja članica Ujedinjenih nacija (UN), usvojila Milenijumsku deklaraciju (Generalna skupština UN, 2000), čiji treći cilj se odnosi na unapređenje rodne ravnopravnosti i poboljšanje položaja žena. Takođe, u okviru realizacije cilja broj dva, koji se odnosi na univerzalizaciju osnovnog obrazovanja, kao specifični ciljevi se postavljaju: 1) povećanje obuhvata dece osnovnim obrazovanjem; 2) obuhvat dece uzrasta od 3 do 7 godina predškolskim obrazovanjem u iznosu od 75%, i 3) dupliranje broja objekata predškolskih ustanova (PU), uz njihovu ravnomernu geografsku distribuciju. Prema rezultatima istraživanja iz 2016.

godine urođnjavanje urbanog razvoja i urbanog planiranja u Beogradu nije na zadovoljavajućem nivou i predstavlja rizik za socijalni razvoj (Miletić-Stepanović, Rajković, 2016: 603).

Napetosti između rada i kapitala u vreme procvata države blagostanja u svetu, ublažavale su se subvencionisanjem socijalnih servisa. Predškolske ustanove su, kao javne usluge, normirane u cilju planiranja u skladu sa potrebama korisnika i primatom upotrebne vrednosti prostora. U drugoj deceniji 21. veka, odnos između rada i kapitala se zaoštava, a modeli proizvodnje prostora razvijaju se u neoliberalističkom kontekstu na globalnom i urbanom nivou.

Prema podacima iz Strategije razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, navodi se da je funkcionalnost ustanova kao javnih službi u oblasti društvene brige o deci predškolskog uzrasta nedovoljna, odnosno, da akreditovane predškolske ustanove i programi ne mogu da zadovolje aktuelne potrebe sve dece predškolskog uzrasta i njihovih porodica. Stoga je njegov doprinos ostvarivanju prava deteta i porodice (na kvalitetno rano vaspitanje i obrazovanje), doprinos razvoju detetovih kapaciteta, socijalizaciji i potpunom integrisanju deteta i porodice u zajednicu, manji nego što je potrebno društvu u Srbiji (Vlada Republike Srbije, 2012).

U radu se analiziraju nalazi istraživanja upotrebne vrednosti prostora državnih predškolskih ustanova (DPU) na nivou društva Srbije, u Beogradu i opštinama Palilula, Zemun, Zvezdara, Novi Beograd, Voždovac, Čukarica, i u vrtićima opština Čukarica i Voždovac kao činioca rodne ravnopravnosti. U teorijskom delu rada su objašnjeni osnovni pojmovi i teorijski koncepti. Sledi opis metodološkog okvira istraživanja. Rezultati istraživanja izloženi su u sledećim pododeljcima rada: položaj predškolskog sistema u Srbiji, obuhvat dece predškolskim sistemom i predškolskim ustanovama prema tipu svojine, obuhvat dece DPU, insuficijentnost socijalnog prostora DPU. U posebnom odeljku su dati predlozi za unapređenje prostora DPU, kroz usklađivanje sa važećim normama za DPU u šest opština (Palilula, Zemun, Zvezdara, Novi Beograd, Voždovac, Čukarica), i za vrtiće u dve opštine (Čukarica i Voždovac). U poslednjem odeljku – diskusija i zaključak, osnovni rezultati istraživanja su razmotreni u kontekstu polaznih pretpostavki.

Teorijski okvir

U neomarksističkom konceptu, shvatanje teritorijalnosti i prostora kao društvenih kategorija pretpostavlja specifičnu uzročno-posledičnu vezu između društva i prostora, pri čemu je prostor društveno proizveden procesima i odnosima koji deluju u društvu. Socijalni razvoj se odnosi na kvalitet svakodnevnog života i blagostanja, kao i zadovoljavanje potreba, u ovom slučaju – potrebe za društvenom brigom o predškolskoj deci. Francuski teoretičar Bourdieu je karakteristike društva i društvenog razvoja doveo u vezu sa društvenim/socijalnim prostorom i njegovim osobenostima. Društveni prostor definiše kao prostor društvenih odnosa sukoba, borbi i nadmetanja; kao izdiferenciran univerzum, koji se može koristiti za proizvodnju ili reprodukciju nejednakosti. Socijalni prostor je sačinjen od društvenih polja, koja su među sobom hijerarhizovana, tako da svako ima svoja pravila, uloge i odnose društvene moći, strukture vladajućih i potčinjenih (Bourdieu, 1989: 375). Osnovna odrednica nevidljivih odnosa, koji čine nevidljive strukture vladajućih i potčinjenih, je odnos vladavine između muškaraca i žena (Burdje, 2012), koja se uspostavlja u celini društvenih prostora i podprostora (Bourdieu, 1989: 140). Da bi se postigao socijalni razvoj i kvalitetan svakodnevni život, potrebno je izgraditi autonomne i adekvatne prostore.

U savremenom globalnom kapitalizmu, prostor je podređen potrebama akumulacije kapitala. Logika proizvodnje prostora prati principe neoliberalizma i konkurentnosti, koji se odnose na dominaciju tržišnih principa, primat viška vrednosti i uvećanja kapitala, dominaciju rada nad kapitalom, eksploataciju radne snage, slabu ulogu države, dominaciju moćnih zemalja centra multinacionalnog kapitala i subordinaciju zemalja poluperiferije i periferije.

Sa druge strane, evropski socijalni model je usavršen u Lisabonskom ugovoru², Zelenoj knjizi o uslugama od opšteg interesa³ i Beloj knjizi o uslugama od opšteg interesa⁴. Razvojni ciljevi ovog modela su kontrola prostora od strane građana, u cilju poboljšanja kvaliteta života, borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti. Pretpostavljeni ciljevi se postižu interakcijom između

² Dostupno na <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>, stranici pristupljeno 1.10.2020.

³ Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52003DC0270>, stranici pristupljeno 28.9.2020.

⁴ Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A123013b>, stranici pristupljeno 28.9.2020.

ekonomske politike, politike zapošljavanja i socijalne politike. Evropski socijalni prostor zasnovan je na temeljima socijal-demokratije, po modelu stvaranja pravednijih društvenih odnosa putem saradnje između rada i kapitala, uz značajnu ulogu države, na promociji socijalne pravde, demokratije i poštovanju ljudskih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, redistributivne pravde, pune zaposlenosti i rodne ravnopravnosti.

Teorija proizvodnje prostora

Važan faktor savremenog svetskog sistema i njegovog trajanja je proizvodnja prostora. Ključna ideja koju zastupaju Harvey, Castells i Lefebvre je upravo – koncept proizvodnje prostora. Problem osvajanja prostora od strane modernog kapitalizma prvi je uočio Lefebvre u svom delu *Opstanak kapitalizma* (The Survival of Capitalism). Lefebvre stoji na stanovištu da „kapitalizam je uspeo da zadrži (ekonomski) rast kroz zauzimanje prostora, kroz proizvodnju prostora” (Lefebvre, 1976: 21). U okviru ovog koncepta, akcenat je na ulozi prostora u reprodukciji kapitalističkih društveno-ekonomskih odnosa, što je posledica činjenice da proizvodni odnosi usmeravaju proizvodnju prostora u onom smeru koji im omogućava rast kapitala (Miletić-Stepanović, 2019: 80). Lefebvre je u urbanu sociologiju uneo pojam „pravo na grad”, koji se ogleda u pravu građana da donose odluke koje se odnose na raspodelu gradskih resursa. Zalaže se za alternativnu proizvodnju prostora, primat upotrebne nad prometnom vrednošću, u kome je moguće ostvariti viši nivo kvaliteta svakodnevnog života (Lefebvre, 2009: 192). Alternativna proizvodnja prostora morala bi da obezbedi prisvajanje prostora i da ima upotrebnu vrednost dostupnu svim korisnicima (Vujović, Petrović, 2005: 39). Životni prostor ima bolju upotrebnu vrednost, kvalitetniji je, ukoliko je u njemu moguće zadovoljiti više svakodnevni potreba. Elementi upotrebne vrednosti prostora čine i javne službe, gde spadaju, između ostalog, i predškolske ustanove. Prema Harvey-u, grad nije produkt spontanijih događaja ili izbora ljudi, već je posledica kapitalističkog proizvodnog sistema, tj. finansijske i političke oligarhije i lokalne birokratije, odnosno prostorne i socijalne raspodele viška vrednosti. Pojam „pravo na grad” je proširio i uneo pravo građana da preuzmu deo moći u oblikovanju kvaliteta svakodnevnog života u gradovima. (Harvi, 2012: 5). Castells stoji na stanovištu da modeli razvoja proizvodnje (tržišne sile, koje odražavaju dru-

štveni i ekonomski sistem moći) determinišu razvoj socijalnih i prostornih struktura gradova, te ih smatra determinantom (Castells, 1977).

Teorija raz-razvoja

U proseku globalizacije, društva poluperiferije, u koje spada i Srbija, pokazuju zavisnost od zemalja centra multinacionalnog kapitala (Mitrović, 2004: 11) i pokazuju specifičnu promenu – razvoj nerazvijenosti (Blagojević Hjuson, 2012: 19), koja ima uticaj i na proizvodnju prostora. U sferi prostora, dolazi do slabljenja prostornog/institucionalnog planiranja, a time i do ubrzanja komodifikacije prostora, odnosno podređivanja upotrebne vrednosti tržišnoj (Miletić-Stepanović, 2019).

Teorija raz-razvoja proučava sistemske rizike koji imaju negativno dejstvo na formiranje socijalnog prostora u zemljama poluperiferije. Ova teorija ima osnove u teoriji svetskog kapitalističkog sistema. Poluperiferna društva svetskog sistema imaju svoje specifične obrasce promene, koji se u teoriji nazivaju raz-razvoj (de-development) (Meurs, Ranasinghe, 2003: 31). Ovaj koncept podrazumeva strukturnu promenu poluperiferije, koja se manifestuje kao povećano siromaštvo, socijalne nejednakosti i socijalna nesigurnost, smanjena socijalna zaštita, institucionalna destrukcija, društvena atomizovanost, niska participacija građana, populaciona kriza (problem obnavljanja stanovništva, snižavanje kvaliteta života, odnosno, dominacija „ekonomije preživljavanja“, postojanje „viška ljudi“, odnosno strukturna i hronična nezaposlenost i „ispadanje“ velikih grupa stanovništva iz sistema socijalne i zdravstvene zaštite (Blagojević Hjuson, 2012: 18).

Uloga domaćinstava u svetskom sistemu je definisana kao ključna i paradigmatična za objašnjenje kapitalizma: ona su, prema Wallerstein-u, „prikupljači prihoda u svetskoj ekonomiji“ (Wallerstein, 2004: 34). Osnovni paradoks položaja poluperifernih domaćinstava sastoji se u činjenici da se teret biološke reprodukcije nalazi na domaćinstvima, čiji je dohodak, u koji se ubraja čak i prirodna proizvodnja, ispod nivoa potrebnog za reprodukciju. Porodica se, kao nevidljivi prostor bio-socijalne reprodukcije, eksploatiše u funkciji svetskog sistema, a time dolazi i do urušavanja položaja žena i majki. Nevidljivi prostori bio-socijalne reprodukcije, kao zbirne tačke vitalnih veština koje čine poslovi brige, nege i staranja, u kojima se sakuplja prihod, obezbeđuje permanentnu baznu akumulaciju kapitala, koja počiva na neprodajnoj, domaćoj,

proizvodnji, obavlja se u privatnoj sferi (Mishel, 1997: 59) i apsorbuje „višak ljudi“, jeftinu radnu snagu (prekarijat) i njenu besplatnu bio-reprodukciju na poluperiferiji (Miletić-Stepanović, 2019: 23).

Vežu između razvoja nerazvijenosti na poluperiferiji i položaja žena ističe Blagojević Hjuson, naglašavajući da postoje sistemski uzroci pojačanog korišćenja ženskih resursa u društvima poluperiferije: „Osnovna strukturna karakteristika poluperiferije je da ona kaska za centrom i da je u stalnom naporu da ga dostigne. Ovaj napor uslovljava da poluperiferija izuzetno intenzivno koristi ženske resurse kako bi ubrzala svoj razvoj, odnosno sustigla centar“ (Blagojević Hjuson, 2012: 18).

Ljudska prava i javne službe kao element evropskog razvojnog modela

Ekonomska, socijalna i kulturna prava su deo kompleksa ljudskih prava, usmerena na omogućavanje pravednog i ravnopravnog društvenog položaja. Socijalna prava su zasnovana na načelima jednakosti i solidarnosti, i treba da spreče da čovek, usled nepovoljnih okolnosti, izgubi osnovne preduslove za stvarno pripadanje zajednici, kakvo je, na primer, pravo na minimalni životni standard (Paunović, Krivokapić, Krstić 2014: 26).

Postoji čvrsta veza između ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava kao političko-pravnih kategorija određenih zakonodavnim okvirom, kvaliteta javnih službi u smislu opremljenosti prostora tj. kvaliteta njihovih aktivnosti, i položaja građana i društvenih grupa (Petovar, 2003: 104). Ova veza posebno se naglašava u slučaju finansiranja usluga iz javnih fondova, pri čemu je cilj ostvaravanje dostupnosti za sve pripadnike određene grupe na koju se usluga koja se organizuje zapravo odnosi (Petovar, Jokić, 2010: 167).

Usklađivanje rada i materinstva posebno je značajan aspekt, koji povezuje prava žena na rad i zapošljavanje sa materinstvom. U Strategiji podsticanja rađanja, kao preduslov podsticanja rađanja, postavlja se aktiviranje lokalne samouprave i javna briga o deci predškolskog uzrasta (Vlada Republike Srbije, 2018). U analizi fonda Fridrih Ebert Stiftung, pod nazivom *Položaj žena na tržištu rada*, ističe se veza između usklađivanja rada i roditeljstva i dostupnosti usluga briga o deci. „Usklađenost porodičnog i poslovnog života koji je, pored ponude poslova, ključni faktor povećanja učešća žena na tržištu rada i, kao takav, prioritet u evropskim politikama zapošljavanja, ne nalazi mesta u politikama zapošljavanja u Srbiji. Neaktivnost žena zbog nemoguć-

nosti usklađivanja porodičnog i poslovnog života je uzrokovana prvenstveno nedostupnošću usluga brige o deci” (Pantović, Bradaš, Petovar, 2017: 16). U skladu sa tim, predškolske ustanove bi, kao javne usluge, trebalo dovoditi u vezu i sa materinstvom, ali i sa učešćem žena na tržištu rada.

U Zakonu o prostornom planu Republike Srbije⁵ od 2010. do 2020. godine, koncepcija prostorne organizacije i distribucije javnih službi, odnosno usluge od javnog interesa, određuju se kao organizaciona forma u kojoj se ostvaruju prava i interesi građana, i klasifikuju u dve grupe: osnovne, koje su obavezne, i usluge višeg ranga. Predškolske ustanove, koje se odnose na društvenu brigu o deci, ne spadaju u obavezne, ali postoje preporuke da to postanu: „u osnovne usluge bi trebalo uključiti smeštaj u predškolsku ustanovu za svako zainteresovano dete. Predškolska zaštita i briga o deci ima istu funkciju kao i obavezno obrazovanje – jačanje individualnih kapaciteta deteta i stvaranje uslova za socijalno napredovanje i kvalitetan život” (Vlada Republike Srbije, 2010: 188)

Metodološki okvir istraživanja

Predmet rada je sociološka, rodno senzitivna analiza nalaza istraživanja socijalnog prostora i upotrebne vrednosti (kapaciteta i veličine) prostora državnih predškolskih ustanova (DPU). Ovakvo određenje predmeta proizilazi iz teorijskog okvira, koji prostor posmatra kao ključnu odrednicu društvenog razvoja i rodne ravnopravnosti kao njegovog elementa. Prema neomarksističkoj teoriji društvenog prostora, problem osvajanja i zauzimanja prostora je ključan za opstanak kapitalizma i ekonomskog rasta na kome se on zasniva, tako da je uloga prostora u reprodukciji kapitalističkih društveno-ekonomskih odnosa veoma velika i važna. Komercijalizovan prostor omogućava eksploataciju radne snage i resursa, kao i permanentnu baznu akumulaciju kapitala u funkciji svet-skog sistema, i reprodukciju nepravednih društvenih odnosa.

U radu se analiziraju dve vrste podataka: 1) statistički podaci Republičkog zavoda za statistiku, podaci iz strategija i izveštaja, koji se odnose na sve nivoje analize (nacionalni, gradski, opštinski, nivo predškolskih ustanova i nivo vrtića), i 2) podaci prikupljeni u okviru istraživanja pod nazivom „Prostorni kapacitet predškolskih ustanova Beograda”, koje je sprovedeno tokom proleć-

⁵ Službeni glasnik RS, br. 88/2010.

nog semestra školske 2018/2019. godine na Geografskom fakultetu (Univerzitet u Beogradu), Katedri za prostorno planiranje, u okviru predmeta *Planiranje socijalnog razvoja*. Anketiranjem su obuhvaćene sve predškolske ustanove u Beogradu, a u ovom radu je analiziran i predstavljen deo prikupljenih podataka.

Indikatori

Za definisanje kapaciteta i upotrebne vrednosti prostora DPU, u istraživanju se koriste indikatori pomoću kojih se vrši kombinacija tri nivoa analize: makro, koji se odnosi na društvo Srbije, mezo – koji obuhvata nivo grada Beograda i mikro – analiza na nivou DPU i vrtića. Izbor indikatora je u saglasnosti sa teorijskim okvirom, kojim se stavlja akcenat na socijalno i rodno senzitivno proučavanje prostora i proučavanje uzročno-posledične veze između društva i prostora, sa ciljem osmišljavanja parametara porodičnog i rodno senzitivnog urbanističkog planiranja. Reč je o sledećim indikatorima: 1) položaj predškolskog sistema u Srbiji; 2) obuhvat dece predškolskim sistemom i predškolskim ustanovama prema tipu svojine na nivou društva Srbije; 3) obuhvat dece DPU na nivou Beograda, po opštinama; 4) upotrebna vrednost prostora DPU merena usklađenošću raspoloživog prostora sa važećim normama u beogradskim opštinama sa najvišim kontingentom predškolske dece (opština Palilula, Zemun, Zvezdara, Novi Beograd, Voždovac, Čukarica) i 5) upotrebna vrednost prostora vrtića merena usklađenošću raspoloživog prostora sa važećim normama (opštine Čukarica i Voždovac).

U radu su, za analizu na nacionalnom nivou, dati podaci o položaju predškolskog sistema u Srbiji, kao i podaci o obuhvatu dece predškolskim sistemom i predškolskim ustanovama prema tipu svojine. Na nivou grada Beograda, za sve opštine, izračunat je obuhvat dece javnim predškolskim ustanovama. Na nivou opština, za šest opština (Palilula, Zemun, Zvezdara, Novi Beograd, Voždovac, Čukarica), koje su selektovane na osnovu veličine predškolskog kontingenta i koje imaju najveći broj predškolske dece (svaka preko 10000, a zajedno preko 80000, od čega 75% čini preko 60000 predškolaca) urađen je proračun o potrebnim prostornim kapacitetima. Proračun potrebnih prostornih kapaciteta vrši se na osnovu preporuke date u Milenijskim ciljevima razvoja, usvojenim od strane Republike Srbije 2000. godine,

koji nalažu povećanje obuhvata do 75% za decu uzrasta do 5,5 godina.⁶ Na osnovu postojećeg prostornog kapaciteta, u odnosu na predloženi obuhvat, koncipiran je predlog ukupno potrebnog kapaciteta i nedostajućeg prostora u apsolutnom i relativnom iznosu za svaku izabranu opštinu. Na nivou vrtića, analiza upotrebne vrednosti prostora objekta izvršena je za ukupno 55 vrtića u dve izabrane opštine – Čukarica (PU Čukarica – 22 vrtića) i Voždovac (PU Čika Jova Zmaj – 33 vrtića).

Merenje je izvršeno na osnovu propisane minimalne urbanističke norme za objekat DPU, koja iznosi 6,5m² bruto razvijene građevinske površine (BRGP) po detetu. Urbanističke norme za dečje ustanove definisane su Generalnim planom Beograda 2021⁷ i Pravilnikom o bližim uslovima za osnivanje, početak rada i obavljanje delatnosti predškolske ustanove⁸. Prema raspoloživim podacima, u Odluci o mreži predškolskih ustanova na teritoriji grada Beograda⁹ dostupan je podatak o površini objekta predškolske ustanove u m², pa je on korišćen u proračunima prostornog kapaciteta. Maksimalan planski predviđen kapacitet objekta je 270 dece.

Na osnovu tako izračunate upotrebne vrednosti prostora, izvršena je klasifikacija DPU i vrtića u dve grupe: 1. grupa sa nedovoljnim prostornim kapacitetom (površina objekta ispod 6,5m² po detetu) i 2. grupa sa dovoljnim prostornim kapacitetom (površina objekta 6,5m² i više po detetu).

Ciljevi i zadaci istraživanja

Cilj istraživanja je osmišljavanje kapaciteta upotrebne vrednosti prostora DPU na nivou opština Palilula, Zemun, Zvezdara, Novi Beograd, Voždovac, Čukarica, i na nivou vrtića u opštinama Čukarica i Voždovac, u saglasnosti sa normama predloženim u okviru evropskog socijalnog modela i Generalnim urbanističkim planom Beograda (GUP Beograda), što bi omogućilo kontrolu porodica, pre svega majki predškolske dece, nad politikom planiranja javnog prostora. Ovako uspostavljena kontrola bi omogućila društvenu brigu o predškolskoj deci, tj. brigu koju finansira, organizuje i sprovodi socijalna država/ lokalna zajednica, a time iniciranje jednog od uslova za pozitivnu strukturnu

⁶ Dostupno na: https://cipcentar.org/i_roditelji_se_pitaju/PDF/kvalitet%20obrazovanja/PraktikumDiversifikovani.pdf, stranici pristupljeno 1.10. 2020.

⁷ Službeni list grada Beograda, br. 27/2003, 25/2005, 34/2007

⁸ Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik RS, br. 1/2019.

⁹ Službeni list grada Beograda, br. 8/2012, 23/2012 – ispr., 62/2014.

promenu – rodnu ravnopravnost. Eksplikativni ciljevi: utvrditi usklađenost prostornih kapaciteta sa propisanim normama; strukturu DPU prema prostornim kapacitetima. Praktični zadaci: iniciranje proučavanja prostornih kapaciteta DPU; podizanje društvene svesti o značaju proučavanja prostornih kapaciteta DPU kao faktora socijalnog razvoja; podizanje društvene svesti o značaju proučavanja prostornih kapaciteta DPU kao faktora rodne ravnopravnosti; zalaganje za koncept integrisanja rodne perspektive (gender mainstreaming) u oblasti planiranja predškolskih ustanova, odnosno, zalaganje za rodno odgovorno budžetiranje.

Istraživački zadaci: definisanje socijalnog prostora PU kao problema rodne ravnopravnosti; sticanje uvida u socijalni problem neadekvatnosti socijalnog prostora DPU; sticanje uvida u povezanost socijalnog prostora DPU i položaja žena i majki; određivanje osobenosti socijalnog prostora PU kao rodno senzitivnog indikatora.

Hipotetički okvir

Orijentacija ka otklanjanju prepreka razvoju tržišta i dostizanju konkurentnosti, produkuje deregulaciju u oblasti planiranja prostora DPU. Jedan element deregulacije u planiranju prostora DPU je nerazvijenost socijalnog prostora i njegova nedovoljna upotrebna vrednost. Inicijalni element proizvodnje socijalnog prostora vrtića je njegov prostorni kapacitet, jer nedovoljna upotrebna vrednost prostora i njegova neusklađenost sa preporučenim normama predstavlja fizičku prepreku za postizanje dovoljnog obuhvata predškolske dece društvenom brigom o deci.

Kao posledica neoliberalizacije, u društvu Srbije jača proces marginalizacije i deregulacije socijalnog prostora javnih službi brige o predškolskoj deci na svim analitičkim nivoima, i produkuje brojne posledice: 1) nepovoljan položaj predškolskog sistema u Srbiji; 2) najniži obuhvat dece DPU u Beogradu; 3) nedovoljan obuhvat dece DPU na nivou Beograda po opštinama; 4) nisku upotrebnu vrednost prostora DPU i lošu usklađenost raspoloživog prostora sa važećim normama za DPU u beogradskim opštinama sa najvišim kontingentom predškolske dece (opštine Palilula, Zemun, Zvezdara, Novi Beograd, Voždovac, Čukarica); 5) nisku upotrebnu vrednost prostora i lošu usklađenost raspoloživog prostora sa važećim normama na nivou vrtića (opštine Čukarica i Voždovac).

Marginalizacija socijalnog prostora DPU predstavlja socijalni problem, koji učestvuje u reprodukciji neravnopravnih odnosa moći između rodova i nepovoljnog položaja majki predškolske dece, onemogućava majkama i porodicama sa predškolskom decom da upravljaju prostorom i dobiju adekvatne, subvencionisane usluge javnih službi od lokalne samouprave i grada Beograda.

Sistemi rizici u lancu negativnih strukturnih promena, odnose se na: 1) ugrožavanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava majki i porodica sa predškolskom decom; 2) ugrožavanje društvenog položaja i kvaliteta života porodica i majki sa predškolskom decom putem povećanja ekonomske cene podizanja deteta; 3) urušavanje društvenog, ali i porodičnog položaja i kvaliteta života majki predškolske dece zaoštavanjem žrtvujućeg modela materinstva (Blagojević, 1991), odnosno materinstva kao „oblika društvene kontrole u kome prostor (potencijalno kolektivne) brige postaje mesto ostvarivanja interesa kapitala i nacionalne države” (Vilenica, 2013: 5), jačanjem pritiska na žene da ulažu ljudske resurse u reproduktivnu ulogu staranja o deci i nevidljivi domaći rad, eksploatacijom ženskog domaćeg rada, isključivanjem ili destabilizacijom položaja na tržištu rada u periodu predškolskog uzrasta dece, i otežavanjem usklađivanja rada i materinstva.

Obrada i analiza podataka

Prikupljeni podaci analizirani su primenom kvantitativne i kvalitativne metodologije.

Rezultati istraživanja

Položaj predškolskog sistema u Srbiji

U ovom delu rada biće reči o faktorima koji dovode do nepovoljnog položaja predškolskog sistema u Srbiji, koji je uzrokovan komodifikacijom, umanjivanjem učešća javnih investicija i uključivanjem roditelja u obezbeđivanje sredstava za društvenu brigu o deci.

Vlada Republike Srbije, pored opšte ocene da mreža obrazovno-vaspitnih ustanova i dalje nije prilagođena demografskim i ekonomskim promenama

iznosi nekoliko podataka kojima može da se argumentuje nepovoljan položaj predškolskog sistema u Srbiji:

- da su, prema mišljenju Evropske komisije, dodatne investicije u obrazovanju najpotrebnije na predškolskim i osnovnim nivoima obrazovanja (Evropska komisija, 2016);
- visina iznosa koji se ulaže u predškolski sistem u Srbiji iznosi nedovoljnih 2,1 milijardu dinara; ukupni javni rashodi za obrazovanje u 2017. godini iznosili su 3,98% BDP-a, dok je samo 16,4% ukupnih rashoda za obrazovanje alocirano na predškolsko obrazovanje. Dodatno, rashodi za osnovno obrazovanje, u poređenju sa prethodnim izveštajnim periodom, povećani su na uštrb rashoda za predškolsko.¹⁰
- predviđa da roditelj, odnosno zakonski zastupnik deteta, učestvuje u obezbeđivanju sredstava za ostvarivanje delatnosti predškolske ustanove.¹¹

Neadekvatno i nedovoljno finansiranje predškolskog sistema proizvodi rodno neodgovoran budžet, koji je nedovoljan za ulaganja u kapacitet prostora, pojačava rodnu diskriminaciju i urušava položaj žena i majki. Rodno odgovoran budžet jeste budžet koji uvažava rodne obrasce u društvu i u kome se izdvajaju sredstva za sprovođenje politika i programa kojima se ovi obrasci menjaju u pravcu ravnopravnijeg društva (Government of India, 2007: 3). Nepovoljan položaj predškolskog sistema se posmatra na dva načina: kao marginalizacija u društvu Srbije i u sistemu obrazovanja, i kao komodifikacija, do koje je došlo promenom obrasca finansiranja: smanjenjem sistemskih subvencija i obavezivanjem samih roditelja da finansijski učestvuju u ovoj oblasti.

Društvena briga o deci u Beogradu organizovana je u državnim i privatnim vrtićima. Od 2005. do 2015. godine u Beogradu su osnovana 223 privatna vrtića (što čini oko 1/3 ukupnog broj vrtića u ovom gradu) (Miletić-Stepanović, Rajković, 2016: 601), u cilju obezbeđivanja mesta za svu zainteresovanu predškolsku decu, tj. smanjivanja ili otklanjanja lista čekanja, koje postoje godinama. U cilju ublažavanja napetosti između rada i kapitala, koncept države (grada) blagostanja počiva na subvencionisanju socijalnih servisa. Sistem

¹⁰ Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji. Dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2018/11/Treci-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smanjenju-siromastva-nacrt.pdf> stranici pristupljeno 1.10.2020.

¹¹ Član 50 Zakona o izmenama i dopunama Zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, Službeni glasnik RS, br. 101/2017.

nadoknade troškova boravka dece u državnim vrtićima funkcioniše prema ovom principu. Međutim, sistem nadoknade troškova boravka dece u privatnim vrtićima zasniva se na sistemu refundiranja, koji počiva na pravu roditelja/staratelja na nadoknadu dela troškova za prethodni mesec – povraćaj novca do petog dana u mesecu. Pored toga, predviđeno je i smanjenje subvencija cena državnih vrtića, odnosno povećanje dela koji plaćaju roditelji – obavezno učešće podnosioca zahteva iznosi 20% ekonomske cene, odnosno 5590,40 dinara.¹²

U odnosu na vezu predškolskog sistema i rodne ravnopravnosti, konstatovana je i veza između društvenog položaja žena i obuhvata dece predškolskim sistemom: „obuhvat predškolskim obrazovanjem dece iz najsiromašnijih domaćinstava, uzrasta od tri do pet godina, bio je samo 9% (naspram 82% porodica sa višim socio-ekonomskim statusom)” (UNICEF, 2014). Kao odgovor na problem, inicirani su projekti, među kojima i *Vrtići bez granica – kvalitetno inkluzivno predškolsko vaspitanje i obrazovanje u Srbiji* i *Inkluzivno predškolsko vaspitanje i obrazovanje*.¹³

Statistički podaci o korišćenju vremena u Republici Srbiji pokazuje da se decom dvostruko više bave majke, nego očevi (Republički zavod za statistiku, 2016). U uslovima nedostatka javnih usluga brige o deci, nju preuzimaju uglavnom žene, koje tradicionalno snose teret ekonomije staranja, čime se pojačava disbalans u oblasti rodni obrazaca podele rada, što nepovoljno utiče na položaj žena na tržištu rada.

Obuhvat dece predškolskim sistemom i predškolskim ustanovama prema tipu svojine u Srbiji

Prema podacima UNICEF-a, obuhvat predškolske dece u Srbiji je nedovoljan, i nije u skladu sa preporučenom normom od 75%¹⁴: obuhvat dece od tri do 5,5 godina predškolskim obrazovanjem iznosi 61,8% (UNICEF, 2019). U publikaciji se ne specifikuje tip vlasništva ustanova, tako da se obuhvat odnosi

¹² Službeni list Grada Beograda, br. 60/2019.

¹³ Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji. Dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2018/11/Treci-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smanjenju-siromastva-nacrt.pdf> stranici pristupljeno 1.10.2020.

¹⁴ Milenijumski ciljevi nalažu povećanje obuhvata do 75% za decu uzrasta do 5,5 godina, https://cipcentar.org/i_roditelji_se_pitaju/PDF/kvalitet%20obrazovanja/PraktikumDiversifikovani.pdf.

na sistem predškolskih ustanova u oba tipa vlasništva, što ne daje uvid u obuhvat dece DPU, ali je jasno da taj obuhvat mora biti manji od navedenih 61,8%.

Tabela 1. Broj dece obuhvaćen predškolskim sistemom, prema obliku svojine za 2019. godinu

	Privatna		Javna		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Srbija	25313	11,3	199250	88,7	224563	100
Srbija Sever	21401	15,8	114106	84,2	135507	100
Beogradski region	17766	24,2	55625	75,8	73391	100
Region Vojvodine	3635	5,9	58481	94,1	62116	100
Srbija Jug	3912	4,4	85114	95,6	89026	100
Region Šumadije i Zapadne Srbije	3348	5,5	57115	94,5	60463	100
Region Južne i Istočne Srbije	564	1,6	35029	98,4	35593	100

Izvor: Republički zavod za statistiku (2020)

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku čak 25% dece u Beogradskom regionu je izvan DPU, što je preko pet puta više nego u ostalim regionima Srbije (Tabela 1). Na taj način, otvorio se problem socijalnog prostora predškolskih ustanova glavnog grada, njihove komodifikacije i restrukturacije iz statusa javnog dobra i javnog interesa, u robu koja se prodaje na tržištu, što je još jedan pokazatelj neoliberalizacije Beograda. Sistem subvencionisanja usluga,¹⁵ kao važan mehanizam države blagostanja, ima prednosti nad sistemom refundiranih usluga, koje podrazumevaju da usluga prvo mora da se plati, a tek posle se novac vraća. Sistem refundiranja troškova vrtića nedovoljno dekomodifikuje usluge brige o predškolskoj deci i reprodukuje društvene nejednakosti i siromaštvo.

Obuhvat dece DPU po opštinama Beograda

U daljem tekstu, u fokusu analize se nalaze DPU Beograda. U sledećoj tabeli (Tabela 2), poređenjem statističkih podataka o predškolskom kontingentu i broju dece u DPU, došlo se do podataka o obuhvatu dece.

¹⁵ lat. Sub – venire - sistemska materijalna podrška ili pomoć iz javnog budžeta ili fondova u područjima od javnog interesa.

Tabela 2. Obuhvat dece DPU u Beogradu po opštinama

Opština	Predškolski kontingent 2019*	Broj dece **	Obuhvat dece
Mladenovac	3725	983	26,39
Palilula	14013	3 930	28,04
Surčin	3435	1073	31,24
Lazarevac	4294	1582	36,84
Obrenovac	5 227	1940	37,11
Zemun	13424	5140	39,29
Čukarica	11467	4580	39,84
Barajevo	1654	670	40,51
Grocka	5990	2508	41,87
Sopot	1219	520	42,66
Voždovac	12646	5534	43,76
Novi Beograd	16782	8000	47,67
Zvezdara	12720	6608	51,95
Rakovica	7271	4200	57,76
Vračar	4332	2654	61,26
Stari grad	3700	2160	58,38
Savski venac	2947	2100	71,26
Ukupno	124 846	54182	43,40

Proračunato prema podacima:

* **Izvori:** Republički zavod za statistiku (2020a-l), profil po opštinama

****Izvori:** Planovi rada državnih predškolskih ustanova po opštinama i podaci istraživanja „Prostorni kapacitet predškolskih ustanova Beograda“

Na najnižem nivou razvijenosti, ispod 30% obuhvata predškolske dece uslugama DPU, nalazi se jedna gradska opština (Palilula, sa 28,04%) i jedna rubna opština (Mladenovac, sa 26,39%); na nivou ispod 40% obuhvata predškolske dece uslugama DPU, nalazi se prostor dve gradske opštine (Čukarica 39,84% i Zemun 39,29%) i tri rubne opštine (Lazarevac 36,84%, Obrenovac 37,11% i Surčin 31,24%); obuhvat ispod 50% predškolske dece uslugama DPU postoji u dve gradske opštine (Voždovac 43,76% i Novi Beograd 47,67%) i tri rubne (Barajevo 40,51%, Grocka 41,87% i Sopot 42,66%). Ni jedna beogradska opština nema preporučenih 75% obuhvata predškolske dece uslugama DPU – i na nivou grada, obuhvat je isto tako podstandardan (43,40%) (Tabela 2).

Insuficijentnost socijalnog prostora DPU

U Tabeli 3 nalaze se podaci za šest opština (Palilula, Zemun, Zvezdara, Novi Beograd, Voždovac, Čukarica) koje imaju najveći broj predškolske dece (svaka preko 10000, a zajedno preko 80000, od čega 75% čini preko 60000 predškolaca), dati su proračuni o potrebnim kapacitetima. Na osnovu podataka o postojećem kapacitetu DPU i veličini 75% predškolskog kontingenta na opštini, proračunati su potrebni kapaciteti prostora DPU, nedostajući prostor u apsolutnom (u m²) i u relativnom iznosu (u procentima). Za pomenute opštine, dati su i predlozi za koncipiranje politički korektnih prostora DPU, koji bi pomogli uspostavljanju kontrole roditelja nad javnim prostorom: potrebno je obezbediti od 23000- 45000 m² po opštini, što samo za proučavane opštine iznosi ukupno 212856 m². Rezultati pokazuju da opštini Palilula nedostaje 44510 m² ili oko dve trećine potrebnog prostora, opštini Zemun 41203 m² ili malo manje od dve trećine, opštinama Zvezdara (31947 m²), Novi Beograd (40251 m²) i Voždovac (30335 m²) – što je oko polovina potrebnih kapaciteta, i opštini Čukarica oko 45% (24583 m²). Proučavanim opštinama prosečno, nedostaje preko 50% prostora DPU. Ovi rezultati se potpuno slažu sa ocenom Nacionalnog prosvetnog saveta, koji konstatuje: „U predškolskom vaspitanju mreža je nedovoljno razvijena (potrebno je približno da se broj predškolskih institucija udvostruči)” (Nacionalni prosvetni savet, 2011).

Tabela 3. *Insuficijentnost socijalnog prostora DPU i predlozi za unapređenje*

Opština	Postojeći kapacitet prostora u m ² *	75 % kontingenta	Potreban kapacitet prostora m ²	Nedostajući prostor u m ²	Nedostajući prostor u %
Palilula	23 805	10 510	68 315	44 510	65,1
Zemun	24 212	10 068	65 442	41 230	63,0
Zvezdara	30 115	9 540	62 062	31 947	51,48
Novi Beograd	41 558	12 586	81 809	40 251	49,2
Voždovac	31 317	9 485	61 652	30 335	49,2
Čukarica	31 317	8 600	55 900	24 583	43,98
Ukupno	182 324	60 789	395 180	212 856	53,86

Proračunato prema: *Izvor: Odluka o mreži predškolskih ustanova na teritoriji Grada Beograda¹⁶

¹⁶ Službeni list grada Beograda, br. 8/2012, 23/2012 – ispr. i 62/2014.

*Upotrebna vrednost prostora vrtića: Usklađenost raspoloživog prostora vrtića
sa važećim normama*

Za analizu prostornih kapaciteta na nivou vrtića, izabrane su opštine Čukarica i Voždovac, u kojima postoji najniži obuhvat dece DPU, i za koje su potrebni podaci dostupni. Opština Čukarica je početkom osamdesetih godina 20. veka bila predmet planirane socijalističke urbanizacije i proizvodnje prostora, odnosno proučavanja, analize i planiranja prostora od strane Zavoda za planiranje razvoja Beograda i Instituta za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu. U cilju planiranja društvenog i prostornog razvoja ove opštine, Institut je u septembru 1983. godine, za potrebe Zavoda, sproveo istraživački projekat pod nazivom *Sociološko istraživanje Banovog brda i Žarkova*. Istraživanje je bilo anketnog tipa, pri čemu su prikupljeni podaci o stavovima i preferencijama građana, sa ciljem omogućavanja potpunijeg zadovoljavanja ličnih i porodičnih potreba na nivou naselja (Vujović, 1985: 138).

DPU na opštini Čukarica ima ukupno 22 vrtića, čiji kapacitet prostora iznosi 31317 m², za 4580 predškolske dece, koliko ih je upisano. Po broju dece, postoji sedam vrtića koje pohađa više od planiranog maksimuma (270 dece). Prema kapacitetu prostora, samo jedna trećina vrtića (ukupno 8) zadovoljava minimalni urbanistički standard i predstavlja socijalni prostor na minimalnom nivou razvijenosti. Na nivou opštine, postoji zadovoljavajući kapacitet od 6,83 m² po korisniku, što je svakako posledica planova koji su koncipirani za ovu opštinu, o kojima je bilo reči. Međutim, postoji velika razlika između prosečnih površina, koja se kreće od maksimalnih 11 m² u vrtiću Veseljko, koliko iznosi maksimalna površina, do minimalnih 2,6-2,7 m², koja postoji u tri vrtića (Roda, Bubamara, Žirić). Ovako velika razlika, prema kojoj deca u vrtiću Veseljko imaju preko četiri puta višu upotrebnu vrednost prostora, nego deca u vrtićima sa minimalnim kapacitetom, govori o velikom odstupanju od standarda, velikoj varijabilnosti upotrebne vrednosti prostora DPU i nejednakom položaju u kome se nalaze predškolska deca na ovoj opštini.

Tabela 4. Upotrebna vrednost prostora vrtića opštine Čukarica

	Vrtić	Kapacitet dece	Površina objekta u m ² *	Površina objekta po korisniku
	Veseljko	384	4219	11,0
2	Neven	161	1469	9,1
3	Dečji gaj	360	3170	8,8
4	Carić	270	2260	8,37
5	Gorica	325	2569	7,9
6	Bajka	270	2007	7,4
7	Plava ptica	240	1743	7,3
8	Sanjalica	521	3600	6,9
Ispod minimalne urbanističke norme (6,5 m² po korisniku)				
9	Sunce	310	2 014	6,49
10	Radosno detinjstvo	360	2 277	6,3
11	Cvrčak	161	1 020	6,3
12	Sveti Sava	403	2 160	5,3
13	Plavi čuperak	75	300	4,0
14	Košuta	150	725	4,8
15	Duga	25	107	4,28
16	Maštalica	65	250	3,8
17	Vila Viktorović	25	95	3,8
18	Dečji klub	50	178	3,56
19	Đurđevak	125	370	2,96
20	Roda	125	334	2,7
21	Bubamara	50	130	2,6
22	Žirić	125	320	2,6
Ukupno		4580	31317	6,83

*Proračunato prema: PU Čukarica (2018)

Tabela 5 sadrži podatke za DPU Čika Jova Zmaj, na opštini Voždovac, koja ima ukupno 33 vrtića. Podaci govore da se upotrebna vrednost prostora vrtića nalazi na vrlo niskom nivou, neprilagođena potrebama i veličini kontingenta. Naime, na ovoj opštini ne postoji ni jedan vrtić koji zadovoljava minimalne urbanističke normative, u iznosu 6,5 m² po korisniku. Prosečna vrednost za opštinu je

nedovoljna, i iznosi 4,35 m² po korisniku. Sa druge strane, varijacije u upotrebnoj vrednosti prostora između vrtića nisu velike, kreću se od maksimalnih 6,14 m² (vrtić Diznilend), do minimalnih 2,46 m² po detetu (vrtić Zrnice).

Tabela 5. *Upotrebna vrednost prostora vrtića opštine Voždovac*

Naziv vrtića	Broj dece	Površina u m ²	Površina po korisniku
Diznilend	208	1.278	6,14
Čika Jova Zmaj	400	2 390	5,97
Sestre Bukumirović	396	2 138	5,39
Dečja radost	104	550	5,29
Radosno detinjstvo	70	353	5,04
Biseri	155	766	4,94
1001. radost	349	1 721	4,93
Šećerko	242	1 137	4,7
Đulići	54	250	4,63
Ciciban	120	546	4,55
Plavi Čuperak	200	880	4,4
Čika Andra	208	914	4,39
Mala sirena	577	2 480	4,3
Ljolja	224	965	4,3
Neven	358	1 522	4,25
Breze	152	731	4,1
Radosno detinjstvo	53	201	3,79
Naša deca	135	482	3,57
Vasa Čarapić	101	360	3,56
Ljolja	274	964	3,52
Ljiljan	102	347	3,40
Pinokio	127	416	3,26
Štrumfeta	60	192	3,2
Leptirić	126	396	3,14
Petar Pan	117	353	3,02
Mila Jeftović	136	411	3,02
Kolibri	44	130	2,95
Leptirić	136	396	2,91

Nenad Parenta	82	231	2,82
Vivak	72	203	2,82
Zvončica	56	157	2,80
Žikica Jovanović	72	180	2,50
Zrnce	24	59	2,46
Ukupno	5534	24098	4,35

Izvor: Proračunato na osnovu podataka iz Plana rada PU Čika Jova Zmaj (2019)

Diskusija i zaključak

Ovaj rad je za svoj predmet proučavanja imao sociološku, rodno senzitivnu analizu nalaza istraživanja razvijenosti socijalnog prostora i nivoa upotrebne vrednosti prostora DPU. Ovakvo određenje predmeta istraživanja proizilazi iz teorijskog okvira, koji prostor posmatra kao ključnu odrednicu društvenog razvoja i rodne ravnopravnosti kao njegovog elementa. Veličina i kapacitet prostora DPU se analiziraju na nacionalnom nivou, nivou grada Beograda, nivou opština i nivou vrtića.

Cilj rada je osmišljavanje kapaciteta upotrebne vrednosti prostora DPU na nivou opština Palilula, Zemun, Zvezdara, Novi Beograd, Voždovac, Čukarica, i na nivou vrtića u opštinama Čukarica i Voždovac. Ovako isplaniran prostor imao bi za cilj organizovanje, finansiranje i sprovođenje u praksu društvene brige o predškolskoj deci od strane socijalne države/lokalne zajednice, i iniciranje jednog od uslova za pozitivnu strukturnu promenu – rodnu ravnopravnost.

Potvrđena je pretpostavka da deregulacija i marginalizacija socijalnog prostora DPU, njegova nedovoljna upotrebna vrednost i neusklađenost sa preporučenim normama, predstavlja socijalni problem i učestvuje u reprodukciji neravnopravnih odnosa moći između rodova i nepovoljnog položaja majki predškolske dece, onemogućava majkama i porodicama sa predškolskom decom da upravljaju prostorom i dobiju adekvatne, subvencionisane usluge javnih službi od lokalne samouprave i grada Beograda.

Rezultati pokazuju da je na nivou Srbije, usled procesa deregulacije i komodifikacije, položaj predškolskog sistema nepovoljan. Proces deregulacije i komodifikacije posebno je uznapredovao u Beogradu, gde, prema podacima

o obuhvatu dece upisane u vrtiće, čak 25% dece nije obuhvaćeno DPU, što je preko pet puta više nego u ostalim regionima Srbije.

Obuhvat dece DPU u Beogradu, posmatran po opštinama, je takođe nizak: od ukupno 124846 predškolske dece u 2019. godini, grad kao celina imao je kapacitet za manje od polovine. Na nivou ispod 40% kapaciteta, nalaze se tri gradske opštine: Čukarica, Palilula i Zemun, i tri rubne opštine (Mladenovac, Obrenovac i Surčin). Dve gradske opštine (Voždovac i Zvezdara) i tri rubne (Barajevo, Grocka, Sopot) imaju obuhvat dece oko 40%.

Na nivou opština sa najvećim brojem predškolske dece (Palilula, Zemun, Zvezdara, Novi Beograd, Voždovac, Čukarica), opštinama Palilula i Zemun nedostaje po skoro dve trećine, dok opštinama Voždovac, Zvezdara, Novi Beograd i Čukarica oko polovine potrebnog prostora. Za pomenute opštine, dati su i predlozi za koncipiranje politički korektnog prostora DPU, koji bi uspostavio kontrolu roditelja nad javnim prostorom: da bi se ostvario taj cilj, potrebno je od 23000 do 45000 m² po opštini, a ukupno 212856 m².

Na nivou vrtića, rezultati pokazuju da u opštini Čukarica oko jedne trećine vrtića (osam objekata od ukupno 22) ima prostor dovoljne upotrebne vrednosti. Upotrebna vrednost prostora vrtića na opštini Voždovac je potpuno neprilagođena potrebama i veličini kontingenta, jer, od ukupno 33 vrtića, ne postoji ni jedan koji zadovoljava minimalne urbanističke normative.

Ovi nalazi govore da postojeća deregulacija planiranja prostora DPU Beograda, u vidu nerazvijenosti socijalnog prostora, niske upotrebne vrednosti i neusklađenosti sa preporučenim normama, produkuje fizičku prepreku za postizanje dovoljnog obuhvata predškolske dece društvenom brigom o deci. Ovako deregulisan i marginalizovan prostor DPU postaje mehanizam reprodukcije navedenih socijalnih i rodni rizika, učestvuje u reprodukciji poluperifernog kapitalizma, neravnopravnih odnosa moći između rodova i nepovoljnog položaja majki predškolske dece, onemogućavajući majkama i porodicama sa predškolskom decom da upravljaju prostorom i da koriste subvencionisane usluge javnih službi.

Produkuju se sledeće socijalne posledice: ugrožavaju ekonomska, socijalna i kulturna prava majki i porodica sa predškolskom decom, povećava ekonomska cena podizanja deteta, reprodukuje zaoštavanje „žrtvujućeg modela materinstva” (Blagojević, 1991), odnosno materinstvo kao „oblika društvene kontrole” (Vilenica, 2013: 5), eksploatiše ženski rad, isključuje ili destabilizuje

položaj žena na tržištu rada u periodu predškolskog uzrasta dece, i otežava usklađivanje rada i materinstva.

Postojeći, nerazvijen socijalni prostor DPU onemogućava majkama i porodicama sa predškolskom decom upravljanje prostorom i korišćenje subvencionisanih usluga DPU, koje organizuju lokalne samouprave i grad Beograd. Proizveden prostor DPU je nedovoljnog kapaciteta, koji ne može da primi svu zainteresovanu decu, čime se urušavaju osobenosti socijalnog prostora definisanog u kontekstu evropskog socijalnog modela, koji se zasniva na principu redistributivne pravde, jednakosti, solidarnosti i rodne ravnopravnosti. Na taj način, teret brige o predškolskoj deci u velikoj meri prepušta se delovanju tržišta. Osiromašene porodice sa predškolskom decom ne mogu da kupe komodifikovane usluge, tako da se briga o deci vraća u okvire domaćeg rada žena.

Ukoliko jedna lokalna samouprava nema dovoljan prostorni kapacitet DPU, roditelji neće imati kontrolu nad prostorom grada, neće moći da ostvare pravo na grad. DPU neće moći da upiše svako zainteresovano dete, niti da odgovori na potrebe porodica predškolske dece, što će uzrokovati restriktivnu upisnu politiku. Ma koliko svi ostali elementi društvene brige o deci budu razvijeni i dobro osmišljeni (radno vreme, programi rada), porodice predškolske dece, koja su ostala na listi čekanja i tako isključena iz vrtića, neće biti u položaju da koriste te benefite, ostaće diskriminisani i segregirani po ovoj osnovi. U tom smislu, prostorni kapacitet je preduslov i za ostvarenje ostalih elemenata društvene brige o predškolskoj deci.

Insuficijentnost socijalnog prostora predškolskih ustanova dovodi do urušavanja kvaliteta svakodnevnog života, udaljavanja od ciljeva politike rodne ravnopravnosti i reprodukcije obrasca razvoja nerazvijenosti. Niskom dostupnošću javnih službi, urušava se koncept evropskog socijalnog modela, koji podrazumeva pravo na kontrolu javnog prostora od strane građana i građanki, prostor uzima ulogu u reprodukciji kapitalističkih društveno-ekonomskih odnosa i prilagođava se potrebama akumulacije kapitala. Pojačanom eksploatacijom ženskog rada – brigom o deci, teret biološke reprodukcije smešta se u nevidljivi prostor poluperifernih domaćinstava, i tako produkuje besplatnu bio-socijalnu reprodukciju. Pojačava se nesklad između rada i materinstva, što produkuje nesklad između politike zapošljavanja i politike rodne ravnopravnosti.

Subvencionisanje socijalnih servisa je važan element koncepta države (grada) blagostanja, tako da i javne službe (DPU) treba da obezbede prisvajanja

nje javnog prostora od strane porodica sa predškolskom decom i upotrebnu vrednost dostupnu svim zainteresovanim korisnicima. Proizvodnja socijalnog prostora DPU dovoljnog kapaciteta, koji može da primi svu zainteresovanu decu, može se ostvariti primenom redistributivne pravde, na osnovu zakonskih mogućnosti, na načelima jednakosti, solidarnosti i rodne ravnopravnosti. Promenom i poboljšanjem upotrebne vrednosti i unapređenjem prostora DPU, postiglo bi se ublažavanje socijalnih i rodni protivrečnosti i disbalansa. Predloženi, refleksivan pristup ima potencijal promovisanja strategije rodne ravnopravnosti i proizvodnju alternativnog prostora uz mehanizme kontrole prostora javnih ustanova za brigu o predškolskoj deci.

Loša rodna senzitivnost planiranja DPU proizvodi nepravedno opterećenje majki predškolske dece na mikro nivou, jer se tržišni pritisci usmeravaju ka njima i one stavljaju u položaj u kome su prinuđene da, u neoliberalizovanom gradu, teret brige o predškolskoj deci preuzimaju na sebe.

Doprinos istraživanja se sastoji u koncipiranju teorijsko-hipotetičkog okvira, operacionalizaciji pokazatelja, uključivanju karakteristika socijalnog prostora vrtića u istraživanje društvenog razvoja i društvenih nejednakosti, povezivanju proučavanja socijalnog prostora predškolskih ustanova i rodne ravnopravnosti.

Istraživanje ima potencijal da pozitivno utiče na jasnije sagledavanje odnosa između socijalnog prostora DPU i položaja majki predškolske dece u Beogradu, kao i da nevidljivi prostor brige o deci učini vidljivim i podložnim osmišljavanju i planiranju na rodno senzitivan način.

Literatura

Blagojević, M. (1991) *Žene izvan kruga: Profesija i porodica*. Beograd: Filozofski fakultet, Institut za sociološka istraživanja.

Bourdieu, P. (1989) *La Noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps*. Paris: Les Éditions de Minuit.

Burdje, P. (2001) *Vladavina muškaraca*. Podgorica: CID.

Castells, M. (1977) *The Urban Question. A Marxist Approach*. London: Edward Arnold.

Harvi, D. (2012) *Kratka istorija neoliberalizma*. Novi Sad: Mediterran Publishing.

Generalni urbanistički plan Beograda 2021, Službeni list grada Beograda, br. 27/2003, 25/2005, 34/2007.

Government of India (2007) *Gender Budgeting Handbook for Government of India Ministries and Departments*. New Delhi: Ministry of Women and Child Development.

Lefebvre, H. (1976) *The Survival of Capitalism*. New York: St. Martin's Press.

Lefebvre, H. (2009) Space: Social Product and Use Value. U: N. Brenner, E. Stuart Elden, (ur.) *State, Space, World. Selected Essays*. Minneapolis: University of Minnesota Press, str. 185-195.

Meurs, M., Ranasinghe, R. (2003) De-development in Post-Socialism: Conceptual and Measurement Issues. *Politics and Society*, 1, str. 31-54.

Mishel, A. (1997) *Feminizam*. Beograd: Plato.

Miletić-Stepanović, V., Rajković, Lj. (2016) Prostorni kapacitet predškolskih ustanova kao potencijal lokalnog razvoja makroregionalnih centara centralne Srbije. U: D. Filipović, V. Šećerov (ur.) *Lokalna samouprava u planiranju i uređenju prostora i naselja u susret evropskim integracijama*. Beograd: Asocijacija prostornih planera, str. 537-543.

Miletić-Stepanović, V. (2019) *Protivrečnosti socio-prostornog razvoja Beograda: Retradicionalizacija porodice kao poluperiferni urbani habitus*. Beograd: Geografski fakultet.

Mitrović, Lj. (2004) Strategija zavisne modernizacije i proizvodnja društva poluperifernog kapitalizma na Balkanu. U: Lj. Mitrović, M. Božić, B. D. Đorđević, Đ. Jovanović, B. Todorović (ur.) *Put u zavisno društvo*. Niš: Sven, str. 11-29.

Odluka o mreži predškolskih ustanova na teritoriji Grada Beograda, Službeni list grada Beograda, br. 8/2012, 23/2012 – ispr. i 62/2014.

Odluka o pravu na naknadu dela troškova boravka dece u predškolskoj ustanovi čiji je osnivač drugo pravno ili fizičko lice na teritoriji Grada Beograda za radnu 2019/2020. godinu, Službeni list Grada Beograda, br. 60/2019.

Paunović, M., Krivokapić, B., Krstić, I. (2014) *Međunarodna ljudska prava*. Beograd: Pravni fakultet.

Petovar, K. (2003) *Urbana sociologija. Naši gradovi između države i građanina*. Beograd: Geografski fakultet, Arhitektonski fakultet i Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije.

Petovar, K., Jokić, V. (2010) Socijalni razvoj i javne službe u Srbiji: Standardi u rasponu od 19. do 20. veka. U: M. Bajić-Brković (ur.) *Kreativne strategije za održivi razvoj gradova u Srbiji*. Univerzitet u Beogradu: Arhitektonski fakultet, str. 161-198.

Petrović, M. (2009) *Transformacija gradova: Ka depolitizaciji urbanog pitanja*. Beograd: Filozofski fakultet, Institut za sociološka istraživanja.

Pravilnik o bližim uslovima za osnivanje, početak rada i obavljanje delatnosti predškolske ustanove, Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, br. 1/2019.

Vesna Miletić-Stepanović Socijalni prostor predškolskih ustanova kao činilac rodne ravnopravnosti

Stanilov, K. (2007) Taking Stock of Post-socialist Urban Development: A Recapitulation. U: K. Stanilov (ur.) *The Post-Socialist City: Urban Form and Space Transformations in Central and Eastern Europe after Socialism*. Dordrecht: Springer, str. 3-21.

Vilenica, A. (2013) *Postajanje majkom u vreme neoliberalnog kapitalizma*. Beograd: UZ) BU))NA)))

Vujović, S. (1985) *Živeti na Čukarici: Sociološko istraživanje Banovog brda i Žarkova*. Beograd: Filozofski fakultet, Institut za sociološka istraživanja.

Vujović, S., Petrović, M. (2005) O klasičnoj i novoj urbanoj sociologiji. U: S. Vujović, M. Petrović (ur.) *Urbana sociologija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 13–65.

Zakon o izmenama i dopunama Zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, Službeni glasnik RS, br. 101/2017.

Zakon o prostornom planu Srbije Republike 2010-2020, Službeni glasnik RS, br. 88/2010.

Internet izvori

Blagojević Hjuson, M (2012) *Žene i muškarci u Srbiji: Šta nam govore brojevi*. Program Ujedinjenih nacija za razvoj: Beograd. Dostupno na: <https://ravnopravnost.org.rs/wp-content/uploads/2017/03/Marina-Blagojevi%C4%87-Hjuson-%C5%BDene-i-mu%C5%A1karci-u-Srbiji-%C5%A0ta-nam-govore-brojevi.pdf>, stranici pristupljeno 10.10.2020.

Commission of the European Communities COM (2003) 270 final. *Green Paper on Services on General Interest*. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52003DC0270>, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM/2004374 final. *White Paper on Services of General Interest*. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A123013b>, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Evropska komisija (2016) *Radni dokument Komisije: Republika Srbija, Izveštaj za 2016. godinu*. Dostupno na: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_srbija_2016.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Generalna skupština UN (2000) *Milenijumska deklaracija Ujedinjenih nacija*. Dostupno na: https://www.rodnaravnopravnost.rs/attachments/013_Milenijumska%20deklaracija%20UN.pdf, stranici pristupljeno 1.10.2020.

Gradska uprava Grada Beograda Sekretarijat za privredu, *Strategija razvoja Grada Beograda: strateški ciljevi, prioriteti i mere održivog razvoja do 2021*. Dostupno na: http://www.beograd.rs/images/file/8482b593767213b8926a3fc6988eca50_1021365819.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. *Diversifikovani programi predškolskog vaspitanja i obrazovanja za decu ranog uzrasta – Praktikum*. Dostupno na: https://cipcentar.org/i_roditelji_se_pitaju/PDF/kvalitet%20obrazovanja/PraktikumDiversifikovani.pdf, stranici pristupljeno 1.10.2020.

Nacionalni prosvetni savet (2011) *Obrazovanje u Srbiji: Kako do boljih rezultata – Pravci razvoja i unapređivanja kvaliteta predškolskog, osnovnog, opšteg srednjeg i umetničkog obrazovanja i vaspitanja*. Dostupno na: https://www.cipcentar.org/i_roditelji_se_pitaju/PDF/strategija/PRAVCI%20RAZVOJA.pdf, stranici pristupljeno 1.10.2020.

Pantović, J., Bradaš, S., Petovar, K. (2017) *Položaj žena na tržištu rada*. Beograd: Fridrih Ebert Stiftung. Dostupno na: <http://www.centaronline.org/userfiles/files/publikacije/fcd-polozej-zena-na-trzistu-rada.pdf>, stranici pristupljeno 10.10.2020.

PU Čukarica (2018) *Godišnji plan rada predškolske ustanove Čukarica za školsku 2018-2019*. Dostupno na: <http://pucukarica.rs/wp-content/uploads/2013/08/FINALNA-GODISNJI-PLAN-RADA-20182019b.pdf>, stranici pristupljeno 1.10.2020.

PU Čika Jova Zmaj (2019) *Plan rada predškolske ustanove Čika Jova Zmaj za školsku 2019-2020*. Dostupno na: https://www.cikajovazmaj.rs/images/doc/godisnji_plan_za_2019-20.pdf, stranici pristupljeno 1.10.2020.

Republički zavod za statistiku Srbije (2016) *Korišćenje vremena u Republici Srbiji*. Dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2016/Pdf/G20166006.pdf>, stranici pristupljeno 1.10.2020.

Republički zavod za statistiku Srbije (2020) *Broj dece u predškolskom vaspitanju i obrazovanju prema obliku svojine, datum ažuriranja 16.4.2020*. Dostupno na: <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/110103010?languageCode=sr-Latn>, stranici pristupljeno 1.10.2020.

Republički zavod za statistiku Srbije (2020a) *Profil – Savski venac*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije i Devinfo. Dostupno na: http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Savski%20venac_EURSRB001001001013.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Republički zavod za statistiku (2021b) *Profil – Zvezdara*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije i Devinfo. Dostupno na: <http://devinfo.stat.gov.rs/>

Vesna Miletić-Stepanović Socijalni prostor predškolskih ustanova kao činilac rodne ravnopravnosti

serbiaprofilelauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Zvezdara_EURSRB001001001005.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Republički zavod za statistiku (2020c) *Profil – Voždovac*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije i Devinfo. Dostupno na: http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Vozdovac_EURSRB001001001002.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Republički zavod za statistiku (2020č) *Profil – Vračar*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije i Devinfo. Dostupno na: http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Vracar_EURSRB001001001003.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Republički zavod za statistiku (2020ć) *Profil – Zemun*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije i Devinfo. Dostupno na: http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Zemun_EURSRB001001001006.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Republički zavod za statistiku (2020d) *Profil – Novi Beograd*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije i Devinfo. Dostupno na: http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Novi%20Beograd_EURSRB001001001009.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Republički zavod za statistiku Srbije (2020dž) *Profil – Palilula*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije i Devinfo. Dostupno na: [http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Palilula%20\(Beograd\)_EURSRB001001001011.pdf](http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Palilula%20(Beograd)_EURSRB001001001011.pdf), stranici pristupljeno 28.9.2020.

Republički zavod za statistiku Srbije (2020đ) *Profil – Rakovica*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije i Devinfo. Dostupno na http://devinfo.stat.gov.rs/serbiaprofilelauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Rakovica_EURSRB001001001012.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Republički zavod za statistiku Srbije (2020e) *Profil – Stari grad*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije i Devinfo. Dostupno na: http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Stari%20grad_EURSRB001001001015.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Republički zavod za statistiku Srbije (2020f) *Profil – Surčin*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije i Devinfo. Dostupno na: http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Surcin_EURSRB001001001016.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Republički zavod za statistiku Srbije (2020g) *Profil – Čukarica*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije i Devinfo. Dostupno na: <http://devinfo.stat.gov.rs/>

SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Cukarica_EURSRB001001001017.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Republički zavod za statistiku Srbije (2020h) *Profil – Barajevo*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije i Devinfo. Dostupno na: http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Barajevo_EURSRB001001001001.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Republički zavod za statistiku Srbije (2020i) *Profil – Grocka*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije i Devinfo. Dostupno na http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Grocka_EURSRB001001001004.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020. godine

Republički zavod za statistiku Srbije (2020j) *Profil – Lazarevac*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije i Devinfo. Dostupno na: http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Lazarevac_EURSRB001001001007.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Republički zavod za statistiku Srbije (2020k) *Profil – Mladenovac*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije i Devinfo. Dostupno na http://devinfo.stat.gov.rs/serbiaprofilelauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Mladenovac_EURSRB001001001008.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Republički zavod za statistiku Srbije (2020l) *Profil – Obrenovac*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije i Devinfo. Dostupno na: http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Obrenovac_EURSRB001001001010.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Treaty of Lisbon – amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community (2007) *Official Journal of the European Union*, 50. Dostupno na <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>, stranici pristupljeno 1.10.2020.

Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji. Pregled i stanje socijalne isključenosti i siromaštva za period 2014-2017. godine sa prioritetima za naredni period. Dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2018/11/Treci-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smanjenju-siromastva-nacrt.pdf>, stranici pristupljeno 1.10.2020.

UNICEF (2014) *Multiple Indicator Cluster Survey-MICS*. Dostupno na: <https://www.unicef.org/serbia/media/6616/file/Istra%C5%BEivanje%20vi%C5%A1estrukih%20pokazatelja%20polo%C5%BEaja%20%C5%BEena%20i%20dece%202014.pdf>, stranici pristupljeno 1.10.2020.

Vesna Miletić-Stepanović Socijalni prostor predškolskih ustanova kao činilac rodne ravnopravnosti

UNICEF (2019) *Situaciona analiza dece i adolescenata u Srbiji 2019*. Dostupno na: https://www.unicef.org/serbia/media/13456/file/sitan_2019.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Vlada Republike Srbije (2010) *Zakon o prostornom planu Srbije Republike 2010-2020, Službeni glasnik RS*, br. 88. Dostupno na: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2010/88/2/reg>, stranici pristupljeno 28.09.2020.

Vlada Republike Srbije (2012) *Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji*. Dostupno na: <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/STRATEGIJA-OBRAZOVANJA.pdf>, stranici pristupljeno 28.9.2020.

Vlada Republike Srbije (2018) *Strategija podsticanja radanja*. Dostupno na: <https://www.mdpp.gov.rs/doc/strategije/Strategija-podsticanja-radjanja-2018.pdf>, stranici pristupljeno 1.10.2020.

Wallerstein, I. (2004) *World System Analysis: An Introduction*. Durham, London: Duke University Press. Dostupno na: https://warwick.ac.uk/fac/soc/pais/research/researchcentres/cpd/easg/easg_calendar/world-systems_analysis_-_an_introduction.pdf, stranici pristupljeno 28.9.2020.

VESNA MILETIĆ-STEPANOVIĆ*

Social Space of Preschool Institutions as a Factor of Gender Equality

The subject of this paper is a sociological gender-sensitive analysis of the use-value of space in public preschool institutions (PPI), starting from the level of Serbian society, through Belgrade and Belgrade municipalities, down to the level of individual kindergartens. The objective of the research is to design the space of PPI facilities, which would provide the families and mothers with control over public space, and thus meet one of the preconditions for positive structural change – gender equality. The following parameters are used as indicators of the use-value of DPU space: the position of the preschool system in Serbia, coverage of children in

* Dr Vesna Miletić is an Associate Professor at the Faculty of Geography, University of Belgrade. E-mail: vesna.miletic@gef.bg.ac.rs

the preschool system and preschool institutions by type of ownership, coverage of DPU children, insufficiency of DPU social space in Belgrade, compliance of available space in DPU municipalities Čukarica and Voždovac with valid norms). Data sources: institutional data research (survey research "Spatial capacity of preschool institutions in Belgrade", conducted at the Faculty of Geography, Department of Spatial Planning, on the subject of Social Development Planning, 2018-2019). The main results of this research confirm the presumed issue in this field, which causes the unequal gender power relations and various consequences which affect the position and quality of life of women-mothers and men. The preschool system in Serbia is in an unfavourable position due to the serious insufficiency of PPI facilities in Belgrade (out of a total of 124,846 preschool children, there is enough space for less than one half; the analysis of the existing PPI capacity shows that there are large differences in capacity at the municipal level, from about three quarters to about one quarter,) and at the level of Belgrade municipalities. The data available for the municipalities of Čukarica, Voždovac, Palilula, Zemun, Zvezdara, and Novi Beograd show that the same problem exists there as well, which can be solved by accepting the proposals for the required capacity of public kindergartens, which are given in this paper. The insufficient PPI capacity in the municipalities of Čukarica and Voždovac has been documented at the kindergarten level (a total of 55, 22 of which in the municipality of Čukarica, and 33 in the municipality of Voždovac).

Keywords: social space, gender equality, preschool institutions, Serbia, Belgrade.

TEMIDA
2021, vol. 24, br. 1, str. 131-137
ISSN: 1450-6637

Online konferencija Opservatorije za femicid iz Izraela

Femicide: The Forgotten Global Pandemic

(Femicid: Zaboravljena globalna pandemija)
8. mart 2021.

Povodom Međunarodnog dana žena, 8. marta 2021. godine, Opservatorija za femicid iz Izraela je organizovala online konferenciju pod nazivom *Femicide: The forgotten Global Pandemic* (Femicid: Zaboravljena globalna pandemija). Pored predstavnika i predstavnica organizatora, konferenciji je prisustvovalo 69 registrovanih učesnika i učesnica iz različitih zemalja, među kojima su bile i članice Viktimološkog društva Srbije, dr Sanja Ćopić, dr Vida Vilić i mr Ljiljana Stevković¹. Konferenciju je svečano otvorila prof. dr Shalwa Weil, predstavnica izraelske Opservatorije za femicid i profesorka i istraživačica na Učiteljskom fakultetu Seymour Fox na Hebrejskom Univerzitetu u Jerusalimu (Izrael). Dr Weil je bila moderatorka konferencije i, na samom početku, nakon pozdravne reči, pročitala je pismo podrške koje je izraelskoj Opservatoriji za femicid uputio gospodin Reuven (Ruvi) Rivlin, predsednik Izraela. U ovom pismu predsednik Rivlin je naglasio svoju nevericu zbog ubistva Diana-e Raz, koju je nekoliko dana pre konferencije, pred njihovom decom, ubio njen suprug, inače policajac. Istakao je da je osnivanje izraelske Opservatorije za femicid krucijalno, jer kao društvo, svi imaju odgovornost da zaštite sve građane i građanke i da im omoguće pravo na bezbedne uslove života. Rivlin je naglasio da ustanovljavanje profesionalnog tela koje će prikupljati podatke o ubistvima žena u Izraelu donosi nadu da će izraelsko društvo moći da spreči nova ubistva i tako sačuva živote mnogih žena. Takođe, važnost Opservato-

¹ Dr Ćopić, dr Vilić i mr Stevković su, zajedno sa prof. dr Vesnom Nikolić-Ristanović, članice istraživačke grupe iz Srbije pri Evropskoj opservatoriji za femicid. Više o Evropskoj opservatoriji za femicid videti na: <http://eof.cut.ac.cy/>.

rije za femicid Rivlin vidi u tome što se na taj način odaje počast svim do tada ubijenim ženama i ujedno stvara mogućnost za sigurniju budućnost za devojčice, devojke i žene u izraelskom društvu. Nakon toga, moderatorka je reč dala Dubravki Šimonović, Specijalnoj izvestiteljki Ujedinjenih nacija (UN) za nasilje nad ženama, koja se u svom govoru osvrnula na prevenciju femicida i ustanovljavanje Femicide Watch-a, platforme za praćenja femicida.

U radnom delu konferencije, pored dr Shalva-e Weil, izlagali su: prof. dr Heidi Stöckl, Škola za higijenu i tropsku medicinu, London, Ujedinjeno Kraljevstvo; prof. dr Janet P. Stamatel, Koledž za umetnost i nauku, Univerzitet u Kentakiju, Sjedinjene Američke Države (SAD); prof. dr Santiago Boira, Univerzitet u Saragosi, Španija; prof. dr Tina Tsomaia, Institut društvenih nauka, Tbilisi, Gruzija; dr Ecaterina Balica, predstavница Opservatorije za istraživanje i prevenciju ubistava iz Rumunije, i prof. dr Consuelo Corradi, Lums Univerzitet iz Rima, Italija.

Prof. dr Shalva Weil, je u svom izlaganju *Glocal Aspects of the Femicide Pandemic* (Glokálni aspekti pandemije femicida) pošla od problema neujednačenog pristupa definisanju femicida, naglašavajući da je u okviru izraelske Opservatorije prihvaćena definicija prema kojoj se pod femicidom podrazumeva ubistvo žene zato što je žena. Potom je iznela zvanične podatke na globalnom nivou, koji pokazuju da je jedno od sedam krivičnih dela ubistva zapravo femicid, da je 87000 žena ubijeno tokom 2017. godine, da je u 39% slučajeva femicida učinilac intimni partner, kao i da svakog dana širom sveta 238 žena biva ubijeno. Femicid, samim tim, predstavlja glavni uzrok prerane smrti žena na globalnom nivou, što ga odvaja od drugih vrsta ubistava i oblika rodne diskriminacije. Ovim podacima je dr Weil htela da ukaže na potrebu sagledavanja problema femicida i na globalnom i na lokalnom nivou, pri čemu je predstavila termin 'glocalization', pod kojim bi se podrazumevala praksa globalnog razmišljanja, a lokalnog delovanja. Pored toga, dr Weil je istakla pitanja koja se i danas smatraju nerešenim, poput: Da li je femicid mizogino krivično delo?, Da li se partnerska ubistva u lezbejskim vezama mogu smatrati femicidom?, i Da li abortus ženskog fetusa, takođe, predstavlja femicid? U nastavku dr Weil je predstavila i podatke izraelske Opservatorije za femicid koji se odnose na stopu femicida u Izraelu u periodu između 2006. i 2015. godine. Prema istraživanju Opservatorije, u ovom periodu je u Izraelu ubijeno 1256 punoletnih lica, od čega 146 žena, koje su ubijene od strane partnera, u porodičnom kontekstu ili od strane nepoznate osobe, tako da oko 12% ubi-

stava tokom posmatrane dekade čine slučajevi femicida. U nastavku je dr Weil navela podatke o karakteristikama slučajeva femicida u Izraelu za 2020. godinu, kada je registrovan 21 slučaj namernih ubistava žena. Prosečna starost žrtava je bila 40 godina, pri čemu je najmlađa imala samo 19 godina, a najstarija 66. U 57% slučajeva žrtva je pripadnica arapske etničke zajednica, koja čini 20% ukupne izraelske populacije. Dr Weil se osvrnula na upotrebu oružja prilikom ubistva žena i navela da su ubistva najčešće izvršena upotrebom hladnog i vatrenog oružja, dok su u ostalim slučajevima žene smrtno stradale usled davljenja, prebijanja i napada tupim predmetom. Na kraju svog izlaganja dr Weil se osvrnula i na uticaj pandemije koronavirusa na prijavljivanje nasilja u porodici i stopu femicida širom sveta, pa i u Izraelu. U vezi sa tim, navela je da je femicid podjednako letalan kao koronavirus, da je tokom pandemije došlo do drastičnog porasta rodno zasnovanih ubistava žena globalno, ali da je, uprkos tome, femicid zanemaren i da ga Svetska zdravstvena organizacija još uvek ne prepoznaje kao problem koji ima pandemijske razmere. Zaključujući svoje izlaganje, dr Weil je navela da je moguće sprečiti femicid, zajedničkim delovanjem u oblasti obrazovanja, planiranja, pravnih procedura i promene politika postupanja: moguće je uspostavljanje timova za procenu rizika, postavljanje strožijih uslova vezano za posedovanje oružja, edukovanje policajaca u cilju njihove senzibilizacije za rodno zasnovano nasilje, promena zakona u pravcu prepoznavanja femicida kao kršenja ljudskih prava, osnaživanje zdravstvenih i socijalnih radnika i lokalnih službi, poboljšanje kapaciteta službi za žrtve i sigurnih kuća, i povećanje upotrebe informacione tehnologije i aplikacija u prevenciji rodno zasnovanog nasilja i femicida. Moramo edukovati decu i mlade da poštuju žene. Femicid mora biti deo planiranja održivog razvoja kako bismo za buduće generacije izgradili sigurnije društvo, zaključila je dr Weil.

Prof. dr Heidi Stöckl je u svom izlaganju na temu *Intimate Partner Homicide from a Global Perspective* (Globalna perspektiva intimnih partnerskih ubistava) iznela podatke koji se odnose na globalnu stopu partnerskih ubistava koja iznosi 14% svih ubistava. Pri tome, istakla je da je više od 35% žena žrtava ubistva ubio njihov partner, dok je samo 5% muškaraca koji su bili žrtve bilo kog oblika krivičnog dela ubistva ubijeno od strane partnerke. Prof. dr Stöckl je, takođe, istakla da se u SAD danas drastično manje posvećuje pažnja ubistvima u intimnim i partnerskim vezama u poređenju na period između 1975. i 2005. godine. Navela je i podatke za Južnu Afriku, ukazujući da su u tom regi-

onu najviše ugrožene devojke i mlađe žene, uzrasta između 14 i 29 godina (63,7%), kao i žene između 30 i 44 godine (54,1%). U nastavku, Heidi Stöckl je istakla da femicid predstavlja ozbiljan problem za jedno društvo, izaziva finansijske posledice, ali ostavlja posledice i na porodicu ubijene žene, prvenstveno na decu koja ostaju iza žrtve, bilo u vidu psihičkih posledica izazvanih samim ubistvom majke ili zbog toga što odjednom ostaju bez oba roditelja (majka je ubijena, otac u zatvoru), bivaju stigmatizovana, zbunjena, izmeštena iz okoline gde su živela i smeštena kod rođaka koji žele da se staraju o njima. Dr Stöckl je svoje izlaganje zaključila navođenjem činjenica: da su muškarci generalno u većem riziku od žena da budu žrtve ubistva, ali da su žene u znatno većem riziku od muškaraca da budu žrtve partnerskih ubistava (jednu trećinu svih femicida izvrši ženin partner), kao i da je i dalje za femicid karakteristična tamna brojka, jer je otežano prikupljanje podataka o rodno zasnovanim ubistvima žena.

U svom izlaganju na temu *Stability and Change in Cross-National Femicide Rates* (Stabilnost i promene u kros-nacionalnim stopama femicida), prof. dr Janet P. Stamatel je, najpre, navela da je u SAD u periodu između 2014. i 2017. godine došlo do porasta prevalence partnerskih ubistava za 19%, dok je ovaj broj još veći kada su u pitanju žrtve latinoameričkog porekla. Iznela je i podatke koji ukazuju na povezanost pandemije koronavirusa sa nasiljem u porodici, ističući da je neophodno preispitati uticaj pandemije na nasilje prema ženama u dužem vremenskom periodu a ne samo tokom par meseci 2020. godine. Osvrćući se na femicid, prof. dr Stamatel je pomenula da trend ovog najtežeg oblika rodno zasnovanog nasilja prati trend koji se odnosi na nasilje uopšte, kao i da su potrebna teorijska objašnjenja koja bi pojasnila suštinu kako rodno zasnovanog, tako i rodno neutralnog nasilja na makro nivou, kako bi se utvrdili i, samim tim, umanjili, rizici za nasilje u porodici. Prof. dr Stamatel je u svom izlaganju otvorila brojna pitanja i, u tom duhu, je i završila pitanjem: Zašto nam je neophodno rodno zasnovano objašnjenje nasilja?

Prof. dr Santiago Boiraje je u izlaganju *Understanding Femicide in Ecuador* (Shvatanje femicida u Ekvadoru) govorio o femicidu u Ekvadoru, kao i o uočenim paradoksima i kontradiktornostima kada je u pitanju ova pojava. Istakao je da su u Ekvadoru doneti veoma napredni pravni propisi, poput Krivičnog zakonika iz 2014. godine i Organskog integrisanog zakona za sprečavanje i borbu protiv nasilja nad ženama iz 2014. godine, sa jedne strane, ali da je istovremeno, uprkos postojećoj pravnoj regulativi, prisutna visoka stopa femi-

cida. Kao primer, naveo je podatke koji se odnose na 2020. godinu, u kojoj je u Ekvadoru ubijeno 118 žena, što ukazuje da je na svakih 72 sata ubijena jedna žena. Takođe, prof. dr Boira je naveo da je u Ekvadoru u periodu od 2014. do 2020. godine bilo 850 slučajeva femicida. Predstavio je istraživanje nasilja nad ženama i femicida u ruralnim oblastima Ekvadora u provinciji Imbabura, navodeći ključne nalaze: prisutna je normalizacija i opravdanje nasilja od strane muža/muškarca, slabo angažovanje države u rešavanju problema nasilja nad ženama i princip društvene kontrole koji onemogućava ženama da pobegnu iz nasilnog odnosa. U vezi sa tim, profesor Boira je naveo da i dalje postoji veliki procenat neprijavljenih slučajeva nasilja nad ženama, pa samim tim ne postoji ni mogućnost za kažnjavanje učinilaca i zaštitu žrtava. Zaključci ovog istraživanja se odnose na to da je u Ekvadoru patrijarhat dominantan, da je rodno zasnovano nasilje nedovoljno vidljivo, te da se nasilje nad ženama, u skladu sa patrijarhalnim tradicionalnim vrednostima, i dalje posmatra kao privatna stvar porodice, a ne kao kršenje ljudskih prava. Uz to, prisutno je propuštanje državnih institucija da se prema problemu nasilja nad ženama i femicida ponašaju sa dužnom pažnjom, kao i slabost državnih organa i nedostatak društveno-ekonomskih resursa koji dovodi žrtvu ili članove njene porodice u nepovoljan položaj. Rezultati istraživanja su objavljeni u knjizi *Zvezde na nebu* (Estrellas en el Cielo), u kojoj su prikazani specifični slučajevi femicida u Imbaburi i delovi razgovora sa rodbinom ubijenih žena, koji se odnose na okolnosti koje su prethodile femicidu.

U svom izlaganju na temu *Femicide in Georgia: From the Idea of a Project to a Larger Campaign* (Femicid u Gruziji: Od projektne ideje do veće kampanje), prof. dr Tiko Tsomania, se osvrnula na rodni aspekt situacije izazvane koronavirusom u Gruziji, kao i na bitne korake koje je na međunarodnom i nacionalnom planu Gruzija preduzela u cilju borbe protiv nasilja nad ženama. Uprkos ratifikaciji brojnih međunarodnih dokumenata vezanih za nasilje nad ženama, u Gruziji femicid još uvek nije prepoznat kao posebno krivično delo, već se sva krivična dela koja imaju za posledicu smrt žene i dalje procesuiraju i sankcionišu kao krivična dela ubistva bilo kog ljudskog bića. To za posledicu ima nepostojanje statistike koja se odnosi na ubistva žena. Imajući to u vidu, prof. dr Tsomania je navela da se pretpostavlja da je tokom 2019. godine nasilnom smrću stradalo oko 220 žena, dok je u samo 19 slučajeva u osnovi ubistva utvrđena rodna zasnovanost.

Dr Ecaterina Balica se u svom izlaganju na temu *Femicide in Romania: Statistical Data and Media Representations* (Femicid u Rumuniji: Statistički podaci i medijska slika) osvrnula na slučajeve femicida u Rumuniji. Navodeći podatke EUROSTAT-a istakla je da je stopa femicida u Rumuniji za 2016. godinu iznosila 0,9 na 100000 stanovnika, dok je na teritoriji cele Evrope iznosila 0,5 na 100000 stanovnika. U Rumuniji je tokom 2019. godine ubijeno 146 žena, od čega je 51 žena stradala od strane člana porodice, dok je u toku prvih šest meseci 2020. godine ubijeno 75 žena. Pored podataka o starosti žrtava i učinilaca femicida u periodu između 2010. i 2020. godina, dr Balica se osvrnula i na ulogu rumunskih medija kao izvora podataka. U toku 2019. godine, rumunski mediji su pisali o 55 slučajeva femicida. Podaci iz medija pokazuju da su žrtve bile starosti između 16 i 65 godina, da je 29 žena bilo ubijeno od strane aktuelnog ili bivšeg partnera, pet žena je bilo ubijeno od strane svog sina, dve od strane rođaka, dok u 19 slučajeva ubistava žena nije preciziran odnos između žrtve i učinioca. Istraživanja koja su se bavila izveštavanjem medija u Rumuniji o slučajevima femicida počinjenim u periodu od 2002. do 2020. godine nisu se previše bavila istorijom odnosa između žrtve i učinioca. Dr Balica je navela da rezultati tih istraživanja ukazuju na tendenciju umanjavanja odgovornosti učinioca uz istovremeno okrivljavanje žrtve za sopstvenu viktimizaciju, kao i da se mediji nisu toliko bavili slučajevima femicida koliko izveštavanjem o drugim krivičnim delima.

Na samom kraju ovog dela konferencije, prof. dr Consuelo Corradi je u svom izlaganju *Femicide in International Activism* (Femicid u međunarodnom aktivizmu) iznela stav da je femicid u poslednjih 20 godina bio jedna od osnovnih tema koja je mobilisala ženski pokret na akciju. Počelo je od Dianne Russel i, dugogodišnjim zalaganjem ženskog pokreta, danas smo postigli da je femicid, kao posebna kategorija, prepoznat u brojnim zemljama širom sveta. Profesorka Corradi je ukazala na razliku u pojmovima *femicid* i *feminicid* koji se upotrebljava u Meksiku, kao i na kampanju žena Italije pod nazivom *No more (women killed)*, koja je imala za cilj ratifikaciju Istanbulske konvencije. Na samom kraju, zaključila je da prepoznavanje i razumevanje ozbiljnosti problema femicida predstavlja najbolji način da se podstaknu nosioci vlasti da se posvete problemu femicida i da se pristupi ozbiljnijem prikupljanju podataka o ovom obliku rodno zasnovanog nasilja.

Nakon oficijalnog dela ove online konferencije, prof. dr Shalwa Weil je otvorila diskusiju na temu *Kako se suočavamo sa zaboravljenom pandemijom*

femicida?, u okviru koje su reč imale Dubravka Šimonović, Noemah Abrahams iz Južne Afrike i Judith Kibuye iz Kenije. Dubravka Šimonović se zahvalila svim učesnicima konferencije, napomenuvši da je u izlaganjima prepoznala brojne prepreke na čijem prevazilaženju je potrebno raditi. Istakla je da je neophodno osmisliti metodološki pristup koji će omogućiti prikupljanje komparativnih podataka na međunarodnom nivou o slučajevima femicida i partnerskih ubistava žena, pri čemu terminologija ne sme da bude prepreka za prikupljanje ovih podataka. Noemah Abrahams navela je da je u današnjim izlaganjima prepoznala probleme koji postoje i u Južnoj Africi, te da je osnovni problem kako sprečiti femicid u budućnosti, kako delovati na nasilje kada ga uočimo. Judith Kibuye je, takođe, naglasila da je potrebno sagledati slučajeve femicida u Africi, kao i da svaka mera prevencije femicida treba da bude zasnovana na saznanjima o uzrocima koji dovode do femicida.

Na kraju diskusije, Shalva Weil se zahvalila svim učesnicima i učesnicama na doprinosu koji su dali i interesovanju koji su pokazali i zatvorila konferenciju. Kako je dr Weil na samom početku napomenula da je ovo prva godišnja konferencija koju organizuje izraelska Opservatorija za femicid, nadamo se da će se ova tradicija nastaviti i u budućnosti i da će se već na narednoj konferenciji primetiti pomak na planu globalnog i lokalnog pristupa evidentiranju i sprečavanju slučajeva femicida.

MR LJILJANA STEVKOVIĆ
DR VIDA VILIĆ

Poziv na saradnju i pretplatu

Časopis *TEMIDA* je naučni časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu. Časopis objavljuje naučne i stručne radove i prikaze domaćih i stranih autora i autorki koji za svoj predmet imaju problem žrtava kriminaliteta, rata, kršenja ljudskih prava i drugih oblika stradanja (sa posebnim naglaskom na probleme žena, dece, manjinskih grupa, osoba sa invaliditetom i drugih kategorija koje su posebno izložene viktimizaciji), strah od kriminaliteta, kršenje ljudskih prava u zatvoru i u krivičnom postupku, prevenciju viktimizacije i slično. Posebna pažnja posvećuje se svim oblicima rodno zasnovanog nasilja, kao i drugim aspektima ostvarivanja rodne ravnopravnosti. Svaki broj je tematski koncipiran, ali se objavljuju i tekstovi van određenih tema.

Teme za 2021. godinu su: Broj 2: **Izazovi podrške žrtvama** (rok za predaju radova je 10. jun 2021. godine), Broj 3: **Seksualno nasilje** (rok za predaju radova je 10. septembar 2021. godine). Članci van ovih tema mogu biti predati Redakciji bez obzira na navedene rokove.

Časopis *TEMIDA* je dostupan u režimu otvorenog pristupa. Članci objavljeni u časopisu mogu se besplatno preuzeti sa internet stranice Viktimološkog društva Srbije (<http://www.vds.org.rs/TemidaMenu.htm>) i koristiti u skladu sa licencom Creative Commons 3.0 Srbija (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/rs/>).

TEMIDA je referisana u **DOAJ** (Directory of Open Access Journals), **EBSCO** istraživačkoj bazi i uvrštena je u Emerging Sources Citation Index (**ESCI**), novu ediciju Web of Science.

TEMIDA objavljuje radove napisane na srpskom i engleskom jeziku.

TEMIDA koristi **dvostruko slepo (anonimno) recenziranje**.

Kada je rukopis prihvaćen za objavljivanje, **autori prenose autorska prava na izdavača**.

Molimo vas da svoj rukopis pripremite prema tehničkim uputstvima za autore i autorke članaka i prikaza koja se nalaze na sledećem linku: <http://www.vds.rs/File/TehnickaUputstvaZaAutore2019.pdf>

Radovi se dostavljaju u elektronskom obliku, na e-mail vdsrbija@gmail.com ili temida.vds@gmail.com.

Prilikom dostavljanja rada, autori i autorke su dužni da dostave i **potpisanu izjavu** kojom potvrđuju da su upoznati sa uputstvima za autore i obavezama autora definisanim u **Uređivačkoj politici časopisa Temida** (dostupo na <http://vds.org.rs/TemidaUredjivackaPolitika.htm>), te da su se istih pridržavali prilikom pripreme rukopisa. Tekst izjave autora dostupan je na <http://vds.org.rs/TemidaUputstvaZaAutore.htm>. Izjavu autora dostaviti elektronskim putem (skeniranu) ili putem pošte (originalnu verziju) na adresu uredništva.

Pristigli radovi se ne vraćaju. Radove koji ne zadovoljavaju kriterijume časopisa u pogledu teme rada, strukture rada i pravila citiranja, redakcija neće uzeti u razmatranje, niti će poslati na recenziranje.

Pretplata

Cena pojedinačnog štampanog primerka naučnog časopisa Temida iznosi 1000 dinara. Godišnja pretplata na štampani primerak za 2021. godinu iznosi 3000 dinara za pojedince i 10000 dinara za institucije u Srbiji.

Cena pojedinačnog štampanog primerka naučnog časopisa Temida za inostranstvo je EUR 20. Za inostranstvo, godišnja pretplata na štampani primerak za 2021. godinu iznosi EUR 60 za pojedince i EUR 120 za institucije.

Cena pretplate obuhvata dostavljanje poštom primeraka časopisa Temida. U vezi pretplate na naučni časopis Temida molimo Vas obratite se redakciji časopisa.

Call for papers and subscription

TEMIDA is an academic journal on victimization, human rights and gender. It publishes scientific and professional articles and reviews of domestic and foreign authors devoted to problems of victims of crime, war, human rights' violation and other forms of suffering (particularly focusing on problems of women, children, minorities, disabled persons and other categories of vulnerable victims), fear of crime, violation of human rights in prison and during criminal procedure, prevention of victimization, etc. Special emphasis is on all forms of gender based violence, as well as on other aspects of gender equality. Every issue is thematic, but the journal publishes articles not specifically dedicated to specified themes as well.

Topics for 2021 are: No. 2: **Challenges of victim support** (submission deadline: June 10, 2021), No. 3: **Sexual violence** (submission deadline: September 10, 2021). Contributions not specifically dedicated to the themes of each issue, as well as conference and book reviews, may be submitted irrespective of the given deadlines.

TEMIDA is an **Open Access journal**. Articles published in *TEMIDA* can be downloaded free of charge from the website of the Victimology Society of Serbia (<http://www.vds.org.rs/TemidaMenuEng.htm>) and used in accordance with the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Serbia (CC BY-NC-ND 3.0 RS) (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/rs/>).

TEMIDA is indexed in the **DOAJ** (Directory of Open Access Journals), **EBSCO** research database and has been accepted for coverage in the Emerging Sources Citation Index (**ESCI**), a new edition of the Web of Science.

TEMIDA is a **peer reviewed journal**, which uses **double blind (anonymous) review**.

Once the manuscript is accepted for publication, **authors shall transfer the copyright to the publisher**.

We would kindly ask you to prepare your manuscript in accordance to the technical instructions for authors of articles and reviews, which are available at <http://www.vds.rs/File/TehnickaUputstvaZaAutore2019Eng.pdf> .

Manuscripts should be submitted electronically on vdsrbija@gmail.com or temida.vds@gmail.com.

The manuscript should be accompanied with the signed **Authors' statement**, confirming that authors have reviewed and complied with the relevant Instructions for authors and the authors' responsibilities defined in the **Editorial Policy of the journal Temida** (available at <http://vds.org.rs/TemidaUredjivackaPolitikaEng.htm>). The Author's statement can be downloaded from <http://vds.org.rs/TemidaUputstvaZaAutoreEng.htm>. Author's statement should be submitted either electronically (scanned version) or by post (original version) to the editorial address.

Submitted manuscripts will not be returned. Manuscripts which do not comply with the technical guidelines and criteria of the journal related to the topic, structure and the rules of quoting, will not be taken into consideration nor sent for the review.

Subscription

Price for single printed copy of scientific journal Temida is 1000 RSD. Annual subscription fee for printed copy for 2021 is 3000 RSD for individuals and 10000 RSD for institutions in Serbia.

Price for single printed copy for abroad is 20 EUR. Annual subscription fee for printed copy for 2021 for abroad is 60 EUR for individuals and 120 EUR for institutions.

The subscription includes delivery of the copy of Temida by post. Regarding the subscription please contact the Editorial office.

CIP – Каталогизacija у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.98

TEMIDA : časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i
rodu / glavna i odgovorna urednica Vesna Nikolić-
Ristanović. – Srpsko izd. – God. 1, br. 1 (januar 1998) –
Beograd (Đure Jakšića 5) : Viktimološko društvo Srbije
: Evropski pokret u Srbiji, 1998. – (Beograd : Prometej).
– 24 cm

Tromesečno. – Ogledni broj izašao 1997. godine

ISSN 2406-0941 (online izdanje)
ISSN 1450-6637 = Temida (Srpsko izd.)
COBISS.SR-ID 140099335

TE M I D A

